

Născut la 15 octombrie 1908 în Ontario, Canada, J.K. Galbraith „se întâmplă să fie singurul economist“ *(The Economist)*. Reputatul om de știință american a fost profesor la Harvard University (1949-1975), ambasador al Statelor Unite în India (1961-1963), consilier pe probleme economice al lui John F. Kennedy și Adlai Stevenson, președinte al *American Economics Association*, președinte al *American Academy of Arts and Letters.*

18500

«Majoritatea Republicană ce a cucerit puterea legislativă în Congresul american după alegerile din 1994 s-a angajat în susținerea excepțional de riguroasei doctrine denumită oficial *Contractul cu America*, echivalentul actual – în inspirație, nu și în conținut – al *Manifestului Partidului Comunist.*»

ISBN 973-0-00397-1

Societatea perfectă John Kenneth Galbraith

Societatea perfectă

La ordinea zilei: binele omului

John Kenneth Galbraith

EUROSONG & BOOK

Redactor: Anda Pintilie
Tehnoredactor: Dan Vasilescu

Editorul mulțumește doamnei Cornelia Șontea pentru înțelegerea manifestată față de acest proiect

Înainte de orice

...trebuie spus că John Kenneth Galbraith este autorul unor teorii socio-economice extrem de provocatoare ce au stârnit, de-a lungul ultimelor decenii, interesul atât al criticii de specialitate cât și al opiniei publice și au dat naștere unor vii dispute la nivel internațional.

Născut la 15 octombrie 1908 în Ontario, Canada, J.K. Galbraith „se întâmplă să fie singurul economist" *(The Economist)*. Reputatul om de știință american a fost profesor la Harvard University (1949-1975), ambasador al Statelor Unite în India (1961-1963), consilier pe probleme economice al lui John F. Kennedy și Adlai Stevenson, președinte al *American Economics Association*, președinte al *American Academy of Arts and Letters*. Dintre numeroasele sale scrieri amintim „The Affluent Society", „Economics and Public Purpose" (apărută în România în 1982 la Ed. Politică, cu titlul „Știința economică și interesul public"), „Money: Whence It Came, Where It Went", „The Culture of Contentment" etc.

„Societatea perfectă", cea mai recentă lucrare (1996) a profesorului american, este un eseu ce propune o nouă și incitantă perspectivă pentru înțelegerea realității sociale, economice și politice actuale. „Realizabilul, nu doar perfecțiunea, este aici identificat și descris". Din acest motiv, ideile cuprinse în paginile următoare nu pot fi etichetate ca „pur-utopice".

„Nimeni nu poate explica întrepătrunderea dintre economic și social cu o asemenea încântătoare claritate precum John Kenneth Galbraith".

Anda Pintilie

CUPRINS

Lui Sisssela și lui Derek Bok

1

Societatea perfectă

NICI UNA dintre marile națiuni ale lumii nu este atât de predispusă la introspecție precum Statele Unite. Nu trece o zi fără comentarii ce reflectă – în presă, la radio sau televiziune, într-un articol sau într-o carte, în discursuri forțate, uneori irezistibile – ceea ce este rău în societate și ce-ar putea fi îmbunătățit.

Acest lucru preocupă, deși în mai mică măsură, și celelalte țări industrializate – Marea Britanie, Canada, Franța, Germania – de-a lungul Europei sau în Japonia.

Nimeni nu poate desconsidera acest exercițiu – mult mai bun și mai instructiv ca cercetare decât facila presupunere că toate merg bine. Înainte de-a ști ce e bine, trebuie să cunoști ce e rău.

Există, cu toate acestea și o altă cale de reflecție, mai puțin bătută. Aceea de a cerceta și de a defini, cât mai la obiect, binele – așa cum ar trebui să arate el. Pur și simplu – cum ar arăta o societate perfectă? Spre ce țel – fixat cât mai clar cu putință – ar trebui să tindem? O dată recunoscută tragica prăpastie dintre cei favorizați de soartă și cei în nevoie, cum o putem practic astupa? Cum poate contribui politica economică la acest lucru? Dar instituțiile publice, cum pot fi făcute să devină mai echitabile și mai eficiente? Cum poate fi protejat mediul înconjurător acum și în viitor? Dar problema imigrației, a emigrației, a emigranților? Problema puterii militare? Ce înseamnă răspunderea și modul de acțiune al unei societăți perfecte, echitabile față de partenerii

săi de afaceri și față de vecinii ei, într-o lume aflată într-o continuă internaționalizare? Dar față de săracii planetei? Responsabilitatea pentru bunăstarea economică și socială trebuie privită ca un concept general, transnațional. Ființele umane ramân ființe umane indiferent unde trăiesc. Preocuparea pentru suferințele lor datorate foamei, privațiunilor de tot felul și bolilor nu trebuie curmată indiferent de ce parte a frontierelor s-ar afla cei afectați. Aceasta este problema, chiar dacă nici un alt adevăr atât de elementar nu este atât de cu bună știință ignorat sau, în anumite ocazii, atât de frecvent atacat.

Scopul acestei cărți este de a spune cum e bine. Însă este clar că de la început se va ivi o problemă: va trebui făcută o distincție, o demarcație între cum ar fi perfect și ceea ce se poate realiza. Această sarcină, precum și rezultatul ei, s-ar putea să nu se bucure de popularitate politică și cu siguranță că nu se va bucura în cadrul unui sistem în care, după cum am să argumentez, dominantă din punct de vedere politic și social este clasa celor bogați, a celor favorizați. A identifica și a susține ideea unei societăți perfecte și, în același timp, realizabile poate fi foarte bine un efort al unei minorități; dar mai bine acest efort decât nimic

E posibil ca, într-o oarecare măsură, bunăstarea să fie afectată cu folos. În orice caz, nu există șanse pentru o societate perfectă și realizabilă atât timp cât nu există o definire clară a ei.

Realizabilul, nu doar perfecțiunea, este aici identificat și descris. A imagina o societate perfectă a fost și în trecut un exercițiu de reflecție considerat atractiv. De-a lungul secolelor, mulți oameni de știință și nu puțini dintre cei mai mari filozofi au încercat acest lucru. Acest exercițiu reprezintă însă, din păcate, și o formulă de abandon. Reacția predictibilă este declarația că țelurile cuiva sunt „pur utopice".

Lumea reală este plină de constrângeri impuse de natura umană, de istorie și de adânc înrădăcinatele modele de gândire. Mai există, de asemenea, constrângerile constituționale precum și alte proceduri legislative de mult stabilite, la fel ca și rigorile ce însoțesc sistemul politicii de partid. Și există acea structură instituțională bine stabilită a economiei – corporațiile și celelalte societăți co-merciale, mari și mici și limitele pe care ele le impun. În toate țările industrializate există angajamentul ferm față de economia de consum – bunuri și servicii – ca primă sursă a satisfacerii nevoilor oamenilor și ca cea mai vizibilă măsură a realizării pe plan social. Există de asemenea nevoia, cu mult mai urgentă chiar, a câștigului de pe urma producției. În economia modernă, fapt destul de bizar, producția este acum mai importantă pentru locurile de muncă pe care le creează, decât pentru bunurile și serviciile pe care le oferă.

Pentru a fi utilă, orice identificare a unei societăți bune, viabile trebuie să ia în considerare structura instituțională și trăsăturile umane specifice deja bine conturate, inamovibile. Aceste lucruri fac diferența dintre utopic și realizabil, dintre plăcuta irelevanță și posibilitatea ultimă.

Problema cea mai dificilă pentru un eseu cu un asemenea conținut este definirea realizabilului. Este de asemenea și cea mai controversată. A reclama o anumită acțiune de care este urgent nevoie, imposibilă din punct de vedere politic sau social, este principala (și uneori singura) strategie de apărare împotriva schimbărilor nedorite.

Această carte se referă la o societate perfectă ca la o societate realizabilă. Recunoaștem că anumite bariere în calea realizabilului sunt de nestrăbătut și că trebuie, deci, acceptate. Dar există și țeluri care nu pot fi compromise. Într-o societate perfectă, fiecare cetățean trebuie să se bucure de libertate individuală, de bunăstare, de egalitate rasială și etnică, de șansa unei existențe care să-i ofere satisfacții. Trebuie recunoscut că nimic nu neagă atât de clar libertățile individuale precum lipsa acută de bani. Sau le diminuează până dispar în totalitate.

Nu se poate spune că, în perioada comunismului, ar fi schimbat cineva, cu bună știință, libertatea îngrădită a unui locuitor din Berlinul de Est cu restricțiile impuse de lipsuri celor mai săraci locuitori ai cartierului South Bronx, New York. Până una alta, nimic nu incită mai mult la un efort util societății, decât perspectiva recompensei pecuniare, atât prin ceea ce se poate dobândi cu ajutorul ei cât și, nu arareori, prin

satisfacția față de posesia în sine pe care o acordă. Este și acesta un fapt de care o societate perfectă trebuie să țină seama. Aceste motivații sunt determinante.

În timp ce în adâncul ființei umane apar forțe înlănțuitoare pe care trebuie să le acceptăm, există anumite constrângeri pe care o societate ideală nu poate și nu trebuie să le accepte.

Dorita schimbare în plan social este, cu regularitate, respinsă în favoarea bine cunoscutului interes personal. În cel mai important și frecvent caz, comfortul creat de bogăție se confruntă cu acțiunile publice ale celor defavorizați, datorită amenințării cu creșterea impozitelor sau eșecului promisiunilor de reducere a acestora. Acest lucru o societate bună nu poate să-l accepte. Aici, aparenta constrângere categorică este de fapt o atitudine politică ce susține și întreține exact condițiile ce necesită corecții. Când se spune despre o acțiune că ar putea fi benefică, dar că este politic impracticabilă, trebuie înțeles că aceasta este metoda cea mai comună de a proteja un interes social advers.

Stă în natura celor privilegiați să-și promoveze propria justificare politică și adeseori doctrina economică și socială ce le servește cel mai bine. Nimănui nu-i place să creadă că propria lui sau a ei bunăstare este în conflict cu nevoile majorității. A inventa o ideologie plauzibilă sau, după caz, o ideologie moderat neplauzibilă în apărarea propriului interes devine, în acest fel, o cale normală. O întreagă armată de „meseriași" talentați și bine pregătiți este disponibilă în acest scop. Iar o astfel de ideologie capătă o forță tot mai mare, pe măsură ce numărul celor favorizați crește. Paginile care urmează dezbat, dar nu sunt de acord cu această tendință destul de răspândită. Scopul lor este de-a o combate ori de câte ori, așa cum se întâmplă adesea, ea stă în calea mult mai urgentei și atotcuprinzătoarei nevoi generale.

2

O privire generală

ÎNTR-O CARTE publicată cu câțiva ani în urmă*, observam o nouă concepție politică apărută în țările bogate din lume, îndeosebi în Statele Unite. De-a lungul timpului au existat conflicte între patroni și angajați, între capitaliștii mai mari sau mai mici și muncitori, aceștia din urmă aflați în diferite relații cu proprietarii de pământuri, cu țăranii, iar în Statele Unite cu fermierii independenți. S-au făcut mereu eforturi pentru a plasa interesele aflate în opoziție în termeni benigni: sistemul ca un tot servind interesului general; rolul precumpănitor al democrației constituționale de a proteja libertățile și de a asigura o soluție pe cât se poate de pacifistă conflictelor și diferențelor inerente; totul în spiritul binelui.

A existat, cu toate acestea, un conflict de la sine înțeles în întreaga gândire economică și politică recunoscută, conflict ce a modelat dezvoltarea politicii moderne în Statele Unite, Europa de Vest și Japonia. Pe de o parte liberalii, așa cum erau numiți în Statele Unite, socialiști și social-democrați, cum sunt numiți prin alte părți; pe de altă parte, susținând sau acceptând interesul economic al afacerilor – conservatorii. În practica politică au existat nenumărate variante, concesii făcute de o parte celeilalte, deseori obținute sau cedate fără tragere de inimă, în silă. Chestiunile majore controversate – pacea și războiul, convingerile religioase, egalitatea etnică și rasială – s-au bucurat de același trata-

* The Culture of Contentment, 1992 (n.e.)

ment. În Statele Unite, o mare parte a populației rurale a ajutat la atenuarea conflictului. Oricum, dihotomia fundamentală, ultimativă: *capital versus muncă*, a fost permanent prezentă. Această disociere, trebuie repetat, s-a regăsit în toate discursurile și acțiunile politice.

Astăzi însă, ea nu mai poate fi sub nici o formă însușită. Vechea dihotomie supraviețuiește în sufletul majorității ca reziduu al îndelungatei și ardentei sale istorii. Dar în politica și în economia modernă această sciziune îmbracă forme diferite și așa se întâmplă în toate țările avansate din punct de vedere economic. Acum există pe de-o parte cei bogați, cei ce se bucură de toate înlesnirile și cei ce aspiră la acest lucru, iar pe de altă parte cei mai puțin norocoși din punct de vedere material precum și cei săraci, alături de acei care, într-un număr însemnat, lipsiți de interesul sau compasiunea societății, caută să vorbească în numele lor sau să pledeze pentru o lume mai simțitoare, mai aplecată față de grijile ce-i preocupă. Aceasta este ordinea economică și politică din ziua de azi.

Cei bogați și cei bine situați sunt acum cu mult mai numeroși și mai diversificați decât clasa capitaliștilor de odinioară și de asemenea mult mai argumentați politic. (Deseori marii capitaliști erau ușor reticenți față de interesul și rolul lor public.) Cei mai puțin favorizați sunt locuitorii atinși de sărăcie ai marilor orașe, cei ce lucrează în domeniul serviciilor, cei care nu pot fi angajați și cei ce nu au de lucru. Și cei ce suferă din pricina rămășițelor de discreditare rasială, de sex și de vârstă, sau imigranții, proaspăt sosiți și uneori pătrunși ilegal. Toți sunt lipsiți în mare măsură de voce politică, cu excepția celor susținuți și reprezentați de un număr mai mare aparținând categoriilor favorizate ce simt și își manifestă grija.

Iată într-o formă extrem de concisă dialectica politică modernă. E vorba despre o competiție inegală: cei bogați și prosperi au bani și influență. Și votează. Cei cu grija zilei de mâine și cei săraci sunt în număr mare, dar mulți dintre ei, din păcate, nu votează. Există democrație, dar nu în mică măsură este o democrație a celor bogați.

O chestiune definitorie ce desparte aceste două tabere o reprezintă, fapt pe de-a-ntregul recunoscut, rolul guvernului. Pentru cei săraci

guvernul poate fi un factor fundamental de care depinde bunăstarea, iar pentru unii dintre ei, chiar supraviețuirea lor. Pentru cei bogați și bine situați înseamnă o greutate luată de pe umeri atunci când, la fel ca în cazul cheltuielilor militare, al Asigurărilor Sociale și al salvării unor instituții financiare falimentare, el servește interesului lor particular. În aceste cazuri, el încetează să mai fie o povară și devine o necesitate socială, un bun social, ceea ce cu siguranță guvernul nu este atunci când servește păturii sărace.

În cadrul alegerilor pentru Congresul Statelor Unite, din toamna anului 1994, a existat o deplasare masivă către dreapta politică americană. Principalul motiv și subiect de dispută l-a constituit mai sus menționatul rol al guvernului și costurile ce le implică întotdeauna acest rol cu excepțiile deja pomenite. Victoria nu a fost chiar atât de semnificativă, cantitativ vorbind, cum s-a sugerat uneori. S-au prezentat la urne mai puțin de jumătate din alegători, iar candidații aleși au învins cu nici un sfert din totalul voturilor care ar fi putut fi exprimate. În timp ce *„Societatea perfectă"* fusese lăsată de-o parte din cauza alegerilor, rezultatul lor a exprimat cu precizie scopul acestei cărți, anume acela de a stabili în termeni cât mai clari cu putință care ar trebui să fie țelul nu doar al celor bogați, ci al tuturor.

Acest lucru poate părea acum dincolo de limitele realizabilului, așa cum a fost el descris mai devreme. Cu siguranță că cei ce definesc politica în termenii unei aparente utilități vor crede și vor spune asta. Timpul curge însă în direcție opusă. Să nu lăsăm poezia să mascheze realitatea: în Statele Unite o parte influentă a mass-mediei ia drept adevăr atitudinea politică curentă, cea mai răspândită.

Se ignoră astfel un adevăr cu mult mai adânc, greșindu-se în aprecierea temeinicului impact al istoriei, mai puternic decât actuala acțiune și reacțiune și având propria-i influență, propriul sistem de control.

Crearea și modelarea prezentului social reprezintă mândria liberalilor și convingerea politică a conservatorilor. De fapt, modelarea se datorează mult mai profundelor orientări ale istoriei. Ele trebuie să sufere o adaptare, iar acest lucru a fost făcut sau inițiat, în mod tradi-

ţional, de către liberali, social democraţi şi de către aşa numiţii socialişti din ţările avansate. În consecinţă, lor le-a fost atribuită schimbarea în ansamblu. Unora, destul de mulţi de altfel, le-a fost recunoscut acest lucru, dar conservatorii n-au făcut decât să le atribuie întreaga responsabilitate şi să-i acuze. În realitate însă, istoria este cea care controlează. O scurtă privire asupra circumstanţelor de bază e de-ajuns pentru a stabili, fără efort, acest fapt.

Până în primele decenii ale acestui secol, Statele Unite a fost o ţară predominant rurală. În perioada Marii Crize, aproape jumătate din muncitorii cu câştiguri bune lucrau în agricultură. Mulţi alţii aveau slujbe în comerţul la scară mică, în servicii şi în alte întreprinderi rurale. În acest context socio-economic nu s-a simţit nevoia acută a unui sistem de Asigurări Sociale, unul din paşii cei mai importanţi ai transformărilor pe scara timpului, pentru că aici fiecare generaţie avea grijă de cea anterioară. Cele necesare pentru relativ scurta perioadă de după retragerea din activitate – dată fiind speranţa de viaţă de atunci – proveneau din vânzarea fermei sau a altei mici afaceri proprii. Atât creşterea duratei de viaţă datorată medicinii moderne, cât şi mult mai importanta apariţie a industriei urbane şi a forţei de muncă angajate au fost factorii care au forţat apariţia Asigurărilor Sociale, nu liberalii sau socialiştii.

Desigur, dezvoltarea industrială şi urbană a fost şi cea care a făcut ca şomajul să devină o problemă. În agricultura tradiţională el nu exista. Se găsea întotdeauna de lucru la ferme sau în celelalte ramuri înrudite, îndeosebi în servicii. (În timpul Crizei, munca la ferme sau un alt mod de a-şi câştiga existenţa legat de acestea a constituit o resursă de trai pentru milioanele de muncitori de la oraşe.) Datorită dezvoltării industriale şi a urbanizării, compensarea lipsei unui loc de muncă a devenit esenţială.

Asigurarea medicală modernă este de asemenea un produs al istoriei. Până aproape de perioada actuală, cunoştinţele în domeniul medicinii erau destul de limitate, la fel şi posibilitatea găsirii unor remedii eficiente. Doctorul respectivei regiuni nu prea avea ce vinde. Moartea venea de timpuriu, era inevitabilă şi necostisitoare. Enormele progrese

făcute în domeniul medical, precum şi perfecţionarea tehnicii şi procedurilor chirurgicale, au făcut ca asigurările medicale să devină necesare şi avantajoase. Acesta a fost impactul ultim şi hotărâtor. Moartea nu va mai constitui, în mod automat, o prognoză pentru cei săraci sau pentru cei cu venituri modeste.

Nivelul simplu de trai din trecut şi cu atât mai mult din trecutul îndepărtat n-a pus probleme legate de eficienţa producţiei sau fiabilitatea produsului. Alimentele de bază, îmbrăcămintea precum şi toate cele necesare căminului puteau fi procurate fără greutate, alese de cel ce dorea să le cumpere fără a mai avea nevoie de alte informaţii. Până nu demult, agricultura şi industriile primare nu produceau efecte notabile asupra mediului înconjurător şi nici nu-şi prospectau pieţele sau furnizorii. Azi, datorită extinderii şi diversificării economiei, atât consumatorii cât şi mediul trebuie protejaţi.

Şi mai mult decât atât. Săracii din Statele Unite, de a căror condiţie degradantă şi mizeră nu s-ar fi putut nimeni îndoi erau odinioară în mare măsură invizibili – negrii cei săraci se ascundeau departe, la fermele şi pe plantaţiile din Sudul agricol, beneficiind de condiţii de viaţă primitive, lipsiţi în mare măsură de educaţie şi total de drepturi cetăţeneşti. Mulţi albi săraci se făceau nevăzuţi pe înălţimile şi în depresiunile din sudul munţilor Apalaşi, în state ca Alabama, Georgia, Carolina de Sud, etc. Sărăcia nu reprezenta o problemă când se afla la distanţă, departe de ochii altora. Numai atunci când schimbările economice, politice şi sociale i-au adus pe cei nevoiaşi în oraşe, bunăstarea a devenit o preocupare publică, cei săraci locuind acum alături şi contrastând vizibil cu cei relativ mai bine situaţi.

Forţa istoriei s-a extins asupra politicii externe. Înainte ca Statele Unite să devină o putere mondială, Departamentul de Stat era o mică şi confortabilă enclavă de gentlemeni bine-crescuţi ce îndeplineau o muncă de rutină lipsită de efort şi fără mari consecinţe. Numai o dată cu apariţia Statelor Unite într-un rol principal pe scena internaţională şi dată fiind prăbuşirea sistemului colonial ce a condus către problemele şi conflictele ţărilor sărace, către problema asistenţei economice şi către

nevoia, depășind limitele ocazionalului, de a interveni pentru a reinstaura pacea și liniștea, politica externă a devenit o preocupare majoră.

Iată deci unde este greșeala: din punctul de vedere atât al liberalilor cât și al conservatorilor, liberalii sunt cei care au făcut din guvernare o forță considerabilă și incisivă. Ambele grupări vor să creadă că factorul determinant îl constituie deciziile și acțiunile politice. Și de-aici provine primul concept al conservatorilor referitor la faptul că politica economică și socială poate fi schimbată, opinie susținută nu numai în Statele Unite, ci și în Franța, Canada, ca și o lungă perioadă în Marea Britanie, unde există sau a existat o asemenea convingere în rândul conservatorilor.

Istoria, adevăratul factor relevant al prefacerii nu este reversibilă. Noul Congres al Statelor Unite, ce și-a preluat funcțiile la începutul anului 1995, reprezentând opțiunea conservatorilor, și-a exprimat intenția de a renunța la imaginea de „stat al bunăstării", de a demonta aparatul de stat și de a limita drastic rolul guvernului. Aceasta a fost, în linii mari, promisiunea. Apoi a apărut legislația specifică, asaltul asupra funcțiilor și reglementărilor distincte. Așa cum am arătat, aceste măsuri se dovedesc a fi nepopulare. Încă o dată observăm conflictul, deloc neobișnuit, dintre teoria generală și acțiunea specifică. În ciuda unor excepții dramatice și îndelung mediatizate, statul bunăstării și ideile ce stau la baza consolidării lui, vor supraviețui. Istoria, cu al său puternic impact, se află încă la lucru.

Măsurile generale cu caracter administrativ precum și cele în plan politic propuse în paginile acestei cărți țin seama de forțele mai sus amintite, și potrivit lor există nenumărate probleme asupra cărora va trebui insistat, și care vor trebui rezolvate. Alinierea la mersul istoriei poate prinde contur și poate deveni mai aplecată spre compasiune pentru a oferi o viață mai bună celor mai vulnerabili. Acesta este, repet, subiectul principal al paginilor ce urmează. Există două întrebări cărora trebuie să li se găsească răspunsul: „Care este natura societății perfecte în largul context istoric?" și „Cum poate fi construit un viitor mai sigur și mai bun pentru toată lumea?"

3

Era judecății practice

ÎN TRECUT și nu numai, economia a fost definită din punct de vedere ideologic. Există liberalism, socialism sau capitalism; comentatorul este fie liberal, fie socialist, fie de partea liberei inițiative. El sau ea susține fie proprietatea comună fie, cum se întâmplă acum, privatizarea. Acestea sunt regulile determinante după care ne conducem.

Nu există, în zilele noastre, o greșeală mai mare și mai fervent disputată ca acest mod de definire. În cadrul sistemului economic și politic modern, identificarea ideologică reprezintă un mod de a evita o gândire greșită – substituirea prin formule generale și banale a unei anumite decizii ce trebuie luată într-un caz concret. O simplă evaluare a celor mai elementare circumstanțe actuale nu face decât să probeze acest lucru.

Scopul evident al unei economii sănătoase este de a produce bunuri, de-a oferi în mod efectiv servicii și de a distribui veniturile rezultate de-aici într-o manieră acceptabilă din punct de vedere economic. Nu poate fi pus la îndoială faptul că economia de piață modernă, din țările avansate, produce bunuri și servicii într-un mod competent, chiar generos. Și nu ne referim numai la alimente, îmbrăcăminte, mobilă, automobile, posibilități de distracție și multe altele, într-un număr și o gamă infinit diversificată ci și la faptul că se merge mai departe, creîndu-se necesități gata de-a fi satisfăcute. Suveranitatea consumatorului este una dintre cele mai cultivate și împărtășite idei ale unei economii ortodoxe,

iar faptul că această suveranitate a fost cedată în mod substanțial celor ce o deservesc, nu face decât să întărească această idee. Și totuși, nimic nu atrage mai mult atenția decât publicitatea modernă și eforturile făcute în spiritul comercializării unor produse. Economiștii devotați unei concepții mult mai riguroase nu se uită la televizor.

Prin urmare, este total lipsit de sens ca asigurarea bunurilor de larg consum și a serviciilor, această operațiune deosebit de complexă, să fie în vreun fel preluată de către stat. Promovarea în țările vest-europene, la televiziune sau prin alte mijloace moderne de comunicare, a abundenței și diversității manifeste a produselor și valorilor materiale de tot felul a constituit primul factor ce a neliniștit regimurile socialiste ale țărilor din Europa de Est și al fostei Uniuni Sovietice. Sărăcia și rigiditatea felului în care acestea își aprovizionau cetățenii cu astfel de bunuri și servicii, față de cantitățile, diversitatea și modul de prezentare în continuă evoluție care s-ar fi cerut, au influențat mai mult decât s-ar crede prăbușirea acestor regimuri. A vorbi despre și în numele socialismului, al proprietății de stat într-o economie a bunurilor de consum și a consumatorului, riscă să devină caraghios, cum la fel de caraghios este să forțezi nota în ceea ce-i privește pe fabricanții de echipamente și instalații – de mijloace de producție – cărora li se datorează această abundență de bunuri de larg consum.

Argumentul *tradițional* în favoarea socialismului a cântărit cel mai mult în conștiința publică. El se rotea în jurul ideii de putere, de posesie a puterii, iar acest lucru a rămas încă destul de adânc încrustat în scoarța cenușie a gândirii sociale de azi. Proprietatea privată asupra capitalului, asupra mijloacelor de producție, masele de muncitori astfel angajați și implicit controlați în mare măsură, bunăstarea personală rezultată, asocierea strânsă cu statul erau cele ce acordau în trecut puterea de decizie. Nu există nici o îndoială cu privire la acest lucru. Marx și Engels, în *Manifestul Partidului Comunist* afirmau, fără să exagereze prea mult, că „puterea executivă a statului modern nu este altceva decât un comitet făcut să administreze afacerile comune ale întregii burghezii".

Fără îndoială că puterea rezidă încă din proprietatea asupra capitalului. Dar în cadrul enormelor trusturi și societăți comerciale de astăzi, proprietatea și controlul nu mai merg, în mod normal, mână-n mână. Marii capitaliști ce posedau averi uriașe pe care le și administrau – Vanderbilt, Rockefeller, Morgan, Harriman în Statele Unite și cei asemenea lor din alte țări – au dispărut definitiv. În locul lor s-au instaurat masivul, deseori imobilul aparat birocratic al corporațiilor și acționarii cointeresați financiar, dar constituind un segment nefuncțional. Puterea monopolului – exploatarea consumatorului prin prețuri nesupuse concurenței și mai mult, în Statele Unite, obiectul unor legi antitrust – a cedat în fața competiției internaționale și, de asemenea, în fața explozivelor prefaceri în domeniul tehnologiei. Pozițiile privilegiate și influența economică de azi vor cădea mâine în desuetitudine. Preocuparea de odinioară față de *putere*, a marilor companii s-a transformat într-o preocupare legată de stadiul lor de dezvoltare și de competențele necesare.

O parte din efortul pe care odinioară managerii corporațiilor îl direcționau către exploatarea muncitorilor și a consumatorilor este acum destinat dobândirii și susținerii propriei poziții în cadrul corporației sau ascederii spre o alta mai înaltă și, foarte la obiect, propriului profit. Maximizarea profitului personal, această motivație universal acceptată poate și este în curs de a se extinde asupra tuturor celor care conduc o firmă.

Toate aceste lucruri nu înseamnă că exercitarea puterii politice – folosirea influenței dobândite, asupra statului și asupra masei de cetățeni – a dispărut. Firmele, mici sau mari, fie în mod individual, fie colectiv ca industrii, își manifestă încă puternic și efectiv interesul față de sistemul politic actual, față de organizarea de stat sau forma de guvernământ. Dar ele fac acum parte dintr-o comunitate cu mult mai extinsă, cu opinie și influență politică – ce-și datorează propria apariție însăși dezvoltării economice.

Mai demult, în afară de capitaliști existau numai proletariatul, țărănimea și proprietarii de pământuri. Excluzându-i pe aceștia din

urmă, celelalte două categorii erau supuse și liniștite. Acum există oameni de știință, fără a-i uita pe studenți, ziariști, producători de televiziune, profesioniști ai avocaturii și ai medicinii și mulți alții. Toți și-au dobândit dreptul la influență. Vocea unei societăți comerciale, a unei firme din domeniul afacerilor este acum una dintre cele multe. Cei care și-ar fi dorit s-o scoată în evidență pentru a susține și a forța beneficiile *proprietății sociale* s-au pierdut în negura istoriei. Nici experiența statelor pentru care proprietatea comună a devenit o politică de-a lungul ultimilor optzeci de ani – Uniunea Sovietică, țările din Estul Europei, China – n-a demonstrat că aceasta a lărgit aria libertăților cetățeanului. Din contră, principala pledoarie pentru socialism s-a destrămat. Este un lucru recunoscut. Există încă partide socialiste dar nici unul dintre ele nu se erijează în a pleda în favoarea proprietății publice în sensul generic și tradițional al acesteia. Articolul Patru al Partidului Laburist englez, în care se afirmă sprijinul față de o astfel de politică și care-a fost privit mult timp ca o verigă romantică cu trecutul, a fost șters acum oficial din programul acestui partid.

Dacă socialismul nu mai poate fi nicidecum considerat o structură viabilă a unei societăți perfecte, sau cel puțin realizabile, nici capitalismul, în forma sa clasică nu mai îndeplinește această condiție. Principalul motiv îl constituie faptul că odată cu dezvoltarea și diversificarea economiei moderne, statului i-au fost impuse din ce în ce mai multe responsabilități. Este vorba în primul rând despre serviciile pe care economia privată nu le poate, prin natura sa, oferi. Iar acest lucru, alături de avansul economic, creează o discrepanță din ce în ce mai pronunțată, din ce în ce mai stânjenitoare, între standardul de viață privat și cel public. Programele de televiziune cu un cost de producție deosebit de ridicat sunt prezentate unor copii care frecventează școli publice proaste. Locuințele din zonele cele mai bune ale orașelor sunt elegante și curate, în timp ce străzile și trotuarele din fața sunt murdare. Cărțile se găsesc într-un număr și-o diversitate remarcabile în librării, dar nu și în bibliotecile publice. Dar despre asta, mai târziu.

Mai există și acea gamă largă de activități publice necesare funcționării efective a economiei private. Iar acestea devin din ce în ce urgente, odată cu dezvoltarea sectorului economic. Un volum mai mare al comerțului necesită mai multe autostrăzi, un consum mai mare necesită o organizare mai vastă, pentru mai multe curse aeriene sunt necesare mai multe aeroporturi, mai mulți oameni și echipamente din ce în ce mai sofisticate pentru siguranța zborului.

O dată cu creșterea nivelului economic devine din ce în ce mai importantă protecția cetățeanului și a întreprinderii în sine. Înainte de apariția autostrăzilor și a automobilelor nu se simțea nevoia de patrule rutiere. Pe măsură ce alimentația s-a diversificat a crescut și preocuparea față de efectul nutritiv al acesteia: un aliment poate fi gras sau bogat în grăsimi. A devenit necesar să fie specificat conținutul fiecăruia, să fie reglementați aditivii folosiți și să fie prevenită contaminarea. Ajungând la un nivel de trai mai ridicat și la o percepție mai înaltă a vieții, oamenii caută protecție în ceea ce privește sănătatea și siguranța proprie de exemplu, considerate mai demult ca făcând parte din norma de hazard a existenței umane. O dată cu dezvoltarea economică, acțiunile și reglementările sociale devin din ce în ce mai importante, chiar dacă socialismul, în sens clasic, devine irelevant.

Trebuie să luăm în considerare și următorul fapt: o economie modernă nu poate, fără intervenția guvernului, să ajungă la un nivel performant și la un progres general continuu. Pot interveni operațiuni de amploare riscante și păgubitoare, pot exista crize și recesiuni dureroase și de lungă durată. Măsurile adecvate ce trebuie luate pentru a le controla sunt foarte controversate, dar nu există nici o îndoială că statul este cel care are responsabilitatea să le ia. Orice președinte sau prim-ministru știe că va fi susținut sau deseori aspru judecat, în perioada alegerilor, strict după performanțele economiei.

În timp ce socialismul cuprinzător a pierdut teren și a dispărut ca ideologie efectivă și acceptată, o doctrină opusă, deși mai limitată, și-a făcut apariția. Aceasta este privatizarea, reîntoarcerea generalizată a

întreprinderilor și activităților publice la sistemul privat și la economia de piață. Ca regulă generală, privatizarea este la fel de irelevantă ca și socialismul cuprinzător. Există o arie largă de activități economice în care piața este și ar trebui să fie neconcurențială; la fel, există o gamă largă de activități ce se dezvoltă odată cu creșterea bunăstării economice, în cadrul căreia serviciile și funcțiile statului sunt fie necesare, fie superioare în plan social. Prin urmare, privatizarea nu este cu nimic mai bună ca orientare modelatoare a activităților publice decât socialismul. În ambele cazuri regula de bază a doctrinei este de a te împiedica să gândești. Într-o societate bună există un principiu dominant legat de astfel de probleme: decizia trebuie luată în raport de caracteristicile economice și sociale ale cazului în speță. Nu parcurgem o eră a doctrinei ci *o eră a judecății practice.*

Se manifestă desigur o tendință pronunțată a sistemului economic și social actual de a se sprijini pe politica de stat și pe nevoia de acțiune publică. Economia de piață din prezent, ce furnizează într-un mod atât de competent bunuri și servicii de larg consum, face acest lucru în scopul reîntoarcerii într-un termen relativ scurt a profitului. Aceasta este măsura succesului său. Nu se investește atât de ușor, uneori nu se investește deloc, pe termen lung. Și nici nu se investește în scopul prevenirii efectelor sociale adverse ale producției sau ale produselor, altfel spus, economia de piață nu-și asumă responsabilitatea pentru deteriorarea mediului înconjurător. La acest lucru ne vom referi mai pe larg în paginile următoare.

În ciuda constrângerilor impuse de timp firmelor particulare, se întâlnesc la tot pasul exemple de investiții în domeniul public. Modernul avion cu reacție este, în mare măsură, produsul cercetării din sectorul militar și al dezvoltării acestuia. Multe dintre descoperirile în domeniul medicinii au apărut în urma unor eforturi publice de a le sprijini; ele nu s-ar fi petrecut date fiind limitele impuse de timp și de costuri firmelor private sau cercetătorilor independenți.

În ultimul timp, cel mai spectaculos salt în ceea ce privește productivitatea l-a cunoscut agricultura. Acest lucru a fost în mare măsură

rezultatul participării statului – în S.U.A., colegiile subvenționate cu profil agricol, stațiunile experimentale locale și federale și extinderea serviciilor sprijinite de stat.

În anii de după cel de-al doilea război mondial, progresul economic al Japoniei s-a bazat efectiv pe cercetare și investiții realizate cu sprijinul statului, iar acest lucru a fost considerat absolut normal. De altfel, în toate țările sistemul economic depinde de și se dezvoltă pe baza finanțării de către stat a autostrăzilor, aeroporturilor, serviciilor poștale și infrastructurii urbane de cel mai diverse și mai necesare tipuri.

Iată deci ce trebuie reținut. Într-o societate sănătoasă și rațională, strategia și acțiunea nu se subordonează ideologiei, doctrinei. Acțiunea trebuie să se bazeze pe regulile ce guvernează fiecare caz în parte. Există ceva pe deplin satisfăcător în exprimarea unei credințe politice și economice de genul: *„Sunt absolut cu totul de partea sistemului liberei inițiative"*, sau *„Susțin cu fermitate rolul social al statului „* – toate acestea însă trebuie privite, repet, ca pe o evadare din reflecție spre retorică.

Următorul aspect este deosebit de relevant, așa cum am mai arătat. Majoritatea Republicană ce a cucerit puterea legislativă în Congresul american după alegerile din 1994 s-a angajat în susținerea excepțional de riguroasei doctrine denumită oficial *Contractul cu America*, echivalentul actual – în inspirație, nu și în conținut – al *Manifestului Partidului Comunist.* Apare mai întâi cuprinzătorul angajament ideologic îndreptat inițial împotriva statului, cu excepția câtorva funcții ale acestuia întotdeauna favorizate – apărarea, Asigurările Sociale, numeroasele surse de profit ale corporațiilor. Urmează apoi considerațiile legate de specificul – de utilitatea, iminența chiar – serviciilor publice și al funcțiilor statului, aflate în curs de dispariție sau diminuare. În prezent, așa cum am arătat, doctrina *„călăuzitoare"* este pe cale de a fi părăsită, fapt ce permite intervenția unei judecăți practice. Acest lucru trebuie să continue. Numai prin astfel de mijloace poate fi păstrată o decență și o preocupare în plan social, poate fi apărată democrația însăși.

4

Argumentul social

ESENȚA SOCIETĂȚII perfecte poate fi, în linii mari, ușor de definit. Fiecare membru al acesteia, indiferent de sex, rasă sau apartenență etnică trebuie să aibă acces la o existență mulțumitoare. Excepție fac aici diferențele de netăgăduit de aspirații și pregătire profesională. Indivizii se deosebesc între ei prin însușiri fizice și psihice, mod de implicare și țel; de aici diferențele în ceea ce privește afirmarea și succesul în plan material ale fiecăruia – lucru de la sine înțeles. Oricum, o societate ideală trebuie să înlăture factorii ce limitează realizările personale. Trebuie să existe oportunități economice pentru toți, chestiune ce va fi analizată cum se cuvine în capitolul următor.

Din pregătirea pentru viață a tinerilor va trebui să facă parte preocuparea pentru dezvoltarea calităților fizice, disciplina (fără doar și poate), dar mai ales o educație ce le va permite să aprecieze și să exploateze aceste oportunități. Nimănui – nici chiar celor cu handicapuri fizice sau cu o situație materială precară – nu trebuie să-i fie refuzate aceste condiții. Dacă ele nu pot fi asigurate de către părinți sau familie, societatea este cea care trebuie să găsească modalitățile de sprijin și îndrumare.

Rolul economiei într-o societate perfectă este fundamental, determinismul economic fiind o forță de netăgăduit. Sistemul economic trebuie să acționeze perfect pentru fiecare. Numai atunci oportunitățile vor întâlni aspirațiile, indiferent de nivelul lor.

Revenind la obiect, societatea ideală va trebui să beneficieze de o dezvoltare economică substanțială și în același timp constantă – de o creștere de la an la an a producției și a forței de muncă ocupate. Acest lucru reflectă nevoile și aspirațiile tuturor oamenilor ce caută să se bucure de o bunăstare materială sporită. Îmbunătățirea calității vieții este o sintagmă acceptată atât în discuțiile curente cât și în cele ale specialiștilor în economie. Mult mai important și mai urgent, din perspectivă socială, apare faptul că o astfel de performanță economică este esențială pentru oportunitățile ce le oferă pieții muncii și pentru veniturile obținute din slujbele respective. Pentru a se atinge acest deziderat este nevoie de mai multe slujbe, de o producție mai mare, de o economie în continuă dezvoltare. Stagnarea economică nu poate fi acceptată sau susținută deschis ca și condiție a societății perfecte, cu toate că, de fapt, acest aspect reflectă opțiunea tacită a multor cetățeni prosperi, ce o preferă riscului inflaționist ori acțiunilor guvernamentale stimulative ce însoțesc sau asigură progresul economic constant.

Atâta timp cât există oportunități există și liniște socială; stagnarea economică și privațiunile au consecințe sociale multiple și nefaste. Atunci când oamenii nu găsesc de lucru, când se află într-o situație materială deplorabilă și sunt lipsiți de speranță, cel mai rapid și accesibil refugiu este evadarea din realitatea dură cu ajutorul drogurilor și al violenței. Modalitățile practice de manifestare sunt crima și revolta, iar eforturile de a le reprima sunt deseori inutile. Relația acestor flageluri cu privațiunile de tot felul este incontestabilă. Zonele înstărite ale orașelor și suburbiile lor sunt relativ liniștite în Statele Unite, ca și cele din alte țări dezvoltate. Pericolele și violența reală aparțin străzilor aflate sub povara mizeriei, a sărăciei. Acesta este un lucru ce nu poate fi pus la îndoială. Singurul punct de vedere diferit aparține celor, nu puțini de altfel, care pun totul pe seama dezordinii rasiale și etnice, ignorând sărăcia. După excesele din California din primăvara anului 1992, cetățenilor din sudul și centrul Los Angeles-ului li s-a impus, cumva în sens antropologic, un comportament antisocial. Nu același lucru se întâmplă în comunitățile bine situate din Beverly Hills sau Malibu.

La fel stau lucrurile și la scară mondială. Masacrele au loc în mijlocul populațiilor sărace din Africa, Asia și America Centrală. În general, cetățenii țărilor bogate trăiesc împreună în pace, în interiorul și în afara granițelor. Marasmul economic al anilor '20 și '30 a fost cel care a contribuit la propagarea fascismului și a condus la dezastrul din Italia și Germania. În ultimii ani, după prăbușirea comunismului, privațiunile economice și nesiguranța au provocat conflicte politice și dezordine socială în țările din fosta Uniune Sovietică.

Pentru politica și strategia de azi a Statelor Unite, lecția e clară. Crimele și dezordinea socială din marile orașe sunt produsul sărăciei și al unei structuri sociale prost construite – pe care o vom analiza mai târziu – ce ignoră și discreditează pauperitatea. Soluția acceptată în prezent este acțiunea polițienească – îngrădirea criminalității și un asalt costisitor și inutil asupra pieții drogului. Pe termen lung și cu extensie în viitor, soluția umanitară și probabil cea mai puțin costisitoare este de a pune capăt sărăciei, cea care, repet, duce la dezordine socială.

O economie puternică și stabilă, împreună cu oportunitățile pe care le oferă devine astfel obiectivul principal al unei societăți mai bune, al societății ideale. Aceasta va fi prima cerință.

Chiar și în cele mai fericite circumstanțe există oameni, bărbați și femei lipsiți de orice mijloc de trai. Într-o societate perfectă, nimeni nu poate fi lăsat deoparte; nimeni nu poate fi apriori condamnat la înfometare, lipsit conștient de un adăpost, de posibilitatea unui tratament medical sau pradă altor privațiuni. O economie și o strategie politică sănătoase nu pot tolera aceste lucruri.

Scopul evident al acestei societăți, susținut de altfel în mod constant, în ceea ce-i privește pe cei prea în vârstă pentru a-și mai aduce aportul la dezvoltarea ei, nu mai constituie deloc subiectul unor controverse. A beneficia de un venit îndestulător și sigur după retragerea din activitate este un lucru de la sine acceptat în țările avansate din punct de vedere economic. Nici un politician american, oricât de extremist ar fi în motivații, nu se va opune pe față sistemului de pensii.

Trebuie însă sprijinite și alte grupuri sociale cărora economia nu le asigură venituri. Unul dintre aceste cazuri îl reprezintă mamele singure cu copii minori. (Posibilitatea ca în viitor acestea să sufere de foame împreună cu copiii lor n-a constituit niciodată un argument serios pentru restricții sexuale sau controlul nașterilor). Alt caz îl reprezintă handicapații fizic sau psihic și cei cu altfel de infirmități. Și, cum se întâmplă în prezent, cei cu slujbe temporare. Va trebui să acceptăm faptul că toți cei aflați în astfel de situații necesită un sprijin.

A fi dependent – „a beneficia de asistență" – nu trebuie să reprezinte o traumă socială. Cei aflați în astfel de situații suferă suficient de mult și fără a fi stigmatizați.

Cea mai delicată problemă o constituie cei care, nu din cauza vârstei, sau a unui handicap fizic sau a lipsei de șansă, preferă să nu muncească; vor fi întotdeauna destul de mulți cu astfel de înclinații. Ei se află în conflict cu cea mai des menționată, cu cea mai temeinic argumentată normă socio-comportamentală și anume etica muncii. Nimic nu se bucură de o mai puternică apreciere, nimic nu caracterizează mai bine clasa de mijloc, referindu-ne în mod uzual la muncitorii din clasa de mijloc, decât atașamentul acesteia față de etica muncii și de aici refuzul acestei categorii de a suporta inactivitatea celor din clasa inferioară lor.

Intenția de a evita asprimea unei munci grele, anevoioase nu este în totalitate de condamnat. Pe scara valorică a veniturilor, dorința de a avea mai mult timp liber nu este considerată inaccesibilă din punct de vedere social dacă aparține celor din clasele favorizate. Din contră, acest lucru este apreciat în mare măsură de către cei bine situați și de către cei bogați. El poate fi un merit, o virtute personală și socială. Clasicul Thorstein Veblen, în valoroasa sa lucrare *„The Theory of Leisure Class"* vede în aprecierea pozitivă a „inactivității" amprenta prestigiului social al celor bogați, iar acest lucru a rămas până acum neschimbat. Este bine știut că intelectualii, fără a-i exclude pe profesorii de colegiu, au nevoie în mod curent de perioade de relaxare și de calm, uneori chiar mai lungi, după presiunea psihică la care-i supune munca lor. Trebuie să fim toleranți în ceea ce privește preferința pen-

tru „inactivitate“ așa cum se manifestă ea la toate nivelele sistemului nostru economic.

Într-o societate echitabilă nimănui nu-i este permis să sufere de foame sau de lipsa unui adăpost. Prima condiție este aceea a existenței unui număr suficient de mare de locuri de muncă și de oportunități de câștig care să *nu* stimuleze inactivitatea. Astfel, soluția constă, în mare parte, într-un progres economic general. Chiar dacă problema șomajului va fi rezolvată într-un mod corespunzător, trebuie să existe totuși o preocupare pentru protecția socială a tuturor. Va trebui acceptat și faptul că unii vor prefera să nu muncească. Compensarea în acest fel a inactivității sfidează fără îndoială o conduită socială adânc înrădăcinată. Presiunea publică ar putea fi într-adevăr folosită pentru a-i orienta pe indivizi către muncă, iar exercitarea unor astfel de măsuri ar conveni indubitabil unora. Oricum, a lăsa pe cineva să sufere de foame nu este o sancțiune ce poate fi tolerată. Anumite excepții la care ne vom referi mai târziu sunt însă inevitabile în cadrul acestui sistem de protecție socială și trebuie tolerate.

Societatea perfectă nu trebuie să fie preocupată de o repartizare egală a câștigurilor. Există cei pentru care bogăția precum și imaginea publică sau susținerea propriilor păreri reprezintă țelul final și satisfacția maximă, și cei pentru care toate acestea n-au aceeași importanță. Funcționarii de pe Wall Street apreciază calitatea vieții prin prisma propriilor câștiguri, lucru pe care un poet sau o fire poetică nu-l va face niciodată. Însăși esența libertății constă în acceptarea acestor motivații și recompensări diferite.

Pe de altă parte, există anumite surse de venituri cu care o societate ideală nu poate fi de acord. O trăsătură pregnantă a sistemului economic modern o constituie multitudinea posibilităților de a face bani neacceptate din punct de vedere social și care produc pagube intrinseci economiei însăși. În trecut, au fost „mult lăudate“ câștigurile obținute din exploatarea prin regimul de monopoluri, iar mai recent, câștigurile ilegal deturnate din fondurile de economii și împrumuturi garantate

prin polițe și ipoteci imobiliare. Să mai amintim sursele de venituri din vânzarea de informații din interior, cele ale corporațiilor ce achiziționează masiv activele altor corporații în scopul preluării sau controlării acesteia din urmă, cele ale funcționarilor cumpărați ce părăsesc o societate comercială cu datorii împovărătoare, toate având repercusiuni în viitor asupra investițiilor și a numărului de locuri de muncă. Sau, așa cum am arătat, veniturile unui director de corporație care, datorită poziției sale sigure și controlului asupra consiliului de administrație își maximizează propriul său venit conform celor mai vechi principii economice. Există, de asemenea, veniturile obținute din vânzarea unor produse contrafăcute, de proastă calitate, ce pun în primejdie sănătatea consumatorilor și mediul înconjurător.

Societatea perfectă trebuie să facă diferența între îmbogățire, un lucru favorabil și acceptat din punct de vedere social, și costul social al acesteia. Energia și inițiativa unor indivizi devotați țelului deseori steril al propriei îmbogățiri pot fi profitabile pentru economie. Aceștia însă pot găsi uneori și metode distructive în plan social. Prin urmare, o societate ideală trebuie să-și asume sarcina esențială, dificilă și deosebit de controversată de a face în permanență această distincție. A fi bine informat când urmărești obținerea unui câștig este un lucru benefic. Nu și a folosi informații confidențiale sau a transmite informații false.

Experiențele din trecut legate de folosirea influenței la cele mai înalte nivele pentru preluarea unor anumite companii și mai ales cazul obligațiunilor fără acoperire s-au dovedit a fi dezastruoase, cu efecte extrem de grave asupra structurii investițiilor. Nu există, așa cum am spus, reguli universal valabile în materie – nu se pot lua decizii recurgându-se la anumite principii, fie ele ale economiei de piață, ale capitalismului, liberale sau ale socialismului. De aici nevoia de o lume ce gândește și acționează inteligent și nu conform unei doctrine unice.

Există de asemenea, în ceea ce privește venitul, problema așa-numită a compensării sociale. Într-o societate ideală, statul are și trebuie să aibă un rol însemnat în special în sprijinirea celor mai puțin bogați membri

ai comunității. Această nevoie trebuie preîntâmpinată și satisfăcută în concordanță cu posibilitățile de a o satisface. Aici intervine sistemul legislativ și algoritmul social.

O diminuare cu un anumit procent a câștigului este mai puțin dureroasă pentru cei bogați decât pentru cei cu venituri mici, lucru ce contribuie și la o funcționare eficientă a economiei. Cei săraci și cei cu venituri medii cheltuiesc din ceea ce câștigă; cei bogați nu. Astfel, impozitarea progresivă are un rol stabilizator, oferind garanția că venitul primit se întoarce pe piață ca plată pentru bunurile produse. S-a sugerat că încercarea de a uniformiza veniturile după impozitare servește în a-i stimula pe cei bogați la un efort economic productiv. Acest lucru extinde însă prea mult fondul problemei.

Sistemul economic trebuie să acorde fiecărui individ atât șansa de a se integra cât și cea de a promova, în funcție de posibilitățile și ambițiile personale. Dar mai există și alte două cerințe demne de luat în seamă. Progresul economic trebuie să aibă un caracter constant. Sistemul economic nu poate refuza periodic angajarea forței de muncă și împlinirea aspirațiilor acesteia datorită unei recesiuni sau a unei crize. Și nu poate înșela eforturile celor care își planifică cu grijă și în mod inteligent existența, gândindu-se la bătrânețe și la pensie, la posibilele probleme de sănătate sau la alte nevoi greu de anticipat. Amenințarea în acest caz o constituie desigur inflația – scăderea puterii de cumpărare a banilor – și, împreună cu ea, imposibilitatea acumulării de rezerve pentru viitor.

Siguranța vieții, în ceea ce privește viitorul, se bazează pe încrederea într-o stabilitate rezonabilă a prețurilor. Există anumite categorii ce se bucură de protecția oferită de indexare – venituri ce cresc o dată cu prețurile – dar mulți alții nu beneficiază de acest lucru. Prin urmare, o societate ideală va trebui să onoreze această speranță printr-o stabilitate rezonabilă a prețurilor. Acest lucru nu poate fi absolutizat, nici chiar într-o economie funcționând optim. Creșterea anumitor prețuri este inevitabilă. Ea va trebui să rămână însă între niște limite realiste și previzibile. Societatea perfectă nu acceptă ceea ce John Maynard Keynes a denumit „euthanasia clasei rentierilor".

În sfârșit, o societate ideală trebuie să aibă o dimensiune internațională puternic conturată. Statul trebuie să adopte o atitudine pacifistă și de colaborare reciproc avantajoasă cu partenerii săi de afaceri din toată lumea. Trebuie să existe o puternică orientare către o pace mondială și e necesar ca toate statele și națiunile să coopereze în vederea realizării acestui deziderat. Războiul este cea mai de neiertat tragedie umană, cu atât mai amenințătoare acum, într-o epocă a înarmărilor nucleare. Trebuie să existe, de asemenea, înțelegere și sprijin efectiv pentru nevoile și speranțele celor mai puțin favorizați de soartă membri ai comunității mondiale.

Acestea sunt, mai pe larg, trăsăturile specifice ale societății ideale, dimensiunile sale sociale. Locuri de muncă și o șansă de mai bine pentru toți. O creștere economică fermă pentru a susține implicarea tuturor în diverse domenii de activitate. Sprijinul familial, educația și disciplina ce servesc unei viitoare integrări și obținerii unor satisfacții materiale. Eradicarea dezordinii sociale. Asistență socială pentru cei ce nu pot sau nu reușesc să se descurce. Posibilitatea de a câștiga în concordanță cu talentul și ambiția fiecăruia. Eliminarea mijloacelor de îmbogățire pe seama altora. Asigurarea unui viitor lipsit de griji și a unei bunăstări în perspectivă prin evitarea fenomenului inflaționist. O dimensiune internațională bazată pe cooperare și sprijin reciproc.

Aceste trăsături specifice sunt extrem de evidente, putând fi catalogate chiar drept locuri comune și acceptate, cu câteva excepții notabile, în discursul politic actual. Mult mai controversate sunt însă acțiunile necesare atingerii acestor deziderate.

5

O economie sănătoasă

NU EXISTĂ argumente serioase care să contrazică principiile de bază ale economiei unei societăți perfecte. Așa cum am spus în repetate rânduri, trebuie ca toți membrii societății să aibă posibilitatea de a munci. Aceasta înseamnă, dată fiind creșterea permanentă a populației și extinderea aspirațiilor acesteia, o dezvoltare economică continuă și, în același timp, o creștere susținută a numărului locurilor de muncă, implicit a forței de muncă angajate.

Principala problemă cu care se confruntă societatea ideală este o tendință supărătoare a economiei moderne de a îngloba și perioade, uneori prelungite, de recesiune și stagnare ce duc inevitabil la mărirea numărului de șomeri. Aceste episoade repetate, precum și lipsa unei dezvoltări în forță, susținute, constituie trăsăturile fundamentale ale economiei de piață. Astfel, în prezent șomajul este într-o permanentă creștere, chiar și în perioadele favorabile pieții. Puține chestiuni au constituit subiectul mai multor studii aprofundate decât fluctuațiile activității economice, denumite în trecut cicluri economice. Esența fenomenului nu este deloc obscură. Economia modernă reclamă o stabilitate a puterii de cumpărare – în termeni economici, cerere globală – suficientă pentru a utiliza capacitatea de producție disponibilă, pentru a încuraja propria-i dezvoltare și pentru a folosi întreaga forță de muncă disponibilă. Identificată mai demult, în linii mari, cu munca salariată dintr-o întreprindere industrială, forța de muncă ocupată se diversifică

astăzi într-o multitudine de job-uri: servicii, științe, artă, divertisment, tehnologii înalte, educație și multe altele. Chiar dacă apar anumite dificultăți în stabilirea specializărilor de care este nevoie, forța de muncă atinge la un moment dat limita maximă a capacității de producție din economie. Cererea agregată de bunuri și servicii trebuie să mențină economia la sau în jurul acestei limite. Nerespectarea acestui deziderat – ce duce la un șomaj temporar sau de mai lungă durată – este incompatibilă cu țelurile societății ideale.

Tendința către o evoluție ciclică a sistemului economic fundamental trebuie acceptată. Există cauze diverse, dar cea mai ușor de observat și cea mai puțin supusă transformărilor o reprezintă tendința de a specula în exces în perioadele de bunăstare economică ceea ce duce, până la urmă, la reducerea investițiilor și a cheltuielilor de consum. Această diminuare a cererii agregate are consecințe inevitabile asupra producției și asupra forței de muncă astfel ocupate. Tendința de a specula sub o formă sau alta – titluri financiare, polițe imobiliare, obligațiuni fără acoperire, mania fuzionărilor și a preluărilor caracteristică anilor '80, cu descurajantele acumulări de datorii ce i-au urmat, toate descinzând din *„frenezia lalelelor“* din Olanda secolului al XVII-lea sau din *„marile proiecte ale de Pacificului de Sud“* din secolul al XVIII-lea – constituie, repet, o trăsătură inevitabilă a sistemului, o trăsătură ce a caracterizat S.U.A. încă din primele zile ale Uniunii. Au urmat, inevitabil, recesiunea sau criza și șomajul. O mai bună înțelegere a fenomenului și un sistem adecvat de reglementări ar putea probabil ajuta la controlarea *boom*-ului dar, din punct de vedere practic, atenția trebuie concentrată asupra atenuării sărăciei, privațiunilor și mai ales a șomajului ce rezultă din această instabilitate ciclică proprie vieții economice.

Stabilizarea fluxului cererii agregate reprezintă un factorul vital. Cererea globală are trei componente esențiale: cheltuielile privind consumul, cheltuielile privind investițiile private și cheltuielile din operațiunile fiscale ale statului – cheltuielile de la bugetul statului ce crește sau scade în funcție de plata impozitelor. Câteodată evidența pune capăt controverselor în plan economic.

Dacă fluxul puterii de cumpărare – al cererii agregate – este insuficient pentru a susține un nivel ridicat al activității și dezvoltării economice, există în opinia comună – câteva măsuri – gata de pus în practică și cu efect benefic, ce vor revigora consumul și activitățile economice. Aceasta va conduce, rând pe rând, la o creștere a investițiilor private și la o sporire a cheltuielilor de consum. Din păcate se acordă o mai mare atenție discursurilor publice și solicitărilor persoanelor private, insistențelor privind echilibrarea bugetului federal și propunerilor în legătură cu restrângerea ratribuțiilor statului. Toate acestea s-au dovedit a fi în mare măsură ineficiente, luând în considerație experiențele trecutului. Și nu sunt, în general, considerate altfel, decât de către cei care recurg la ele.

Cu timpul, recesiunile și crizele – între care nu există, formal, nici o diferență, deși unii economiști au căutat să le deosebească cumva – trec. De asemenea, excesele și pierderile inevitabile cauzate de speculații – și care constituie pecetea perioadelor de bunăstare economică – rămân de domeniul amintirilor. Cheltuielile și investițiile reînvie. Perioada de așteptare este oricum dureroasă, în special pentru cei mai vulnerabili pe plan economic. Legat de aceasta, o societate perfectă va trebui să prevadă în mod realist aceste perioade de privațiuni și să le evite asigurând o creștere continuă a producției și a forței de muncă angajate.

Există trei direcții de bază cuprinzând măsurile corective ce vor trebui să ducă la îndeplinirea acestor deziderate, asigurându-se, în consecință, creșterea fluxului cererii globale.

Prima corecție este scăderea impozitelor, ceea ce ar permite cheltuirea unei mai mari părți din veniturile publicului consumator pentru nevoile personale. Din perspectiva celor ce beneficiază de reducerea impozitelor, acest lucru contribuie și la încurajarea inițiativelor și investițiilor personale, și ale celor din domeniul afacerilor, fapt ce s-ar repercuta într-un plus de creștere a cererii agregate. Nimeni nu poate fi la fel de înclinat spre conservatorism, la fel de stimulat de perspectiva creșterii veniturilor, ca un plătitor de impozite bogat.

O a doua corecție o constituie scăderea ratei dobânzii prin măsuri luate de către Banca Centrală, acțiune ce va încuraja împrumuturile

producătorilor și ale consumatorilor, investițiile sau cheltuielile acestora – ceea ce va spori, de asemenea, fluxul cererii globale.

Ultima recomandare se referă la contribuția directă a guvernului la cererea agregată printr-un surplus de cheltuieli din plata impozitelor – printr-o acceptare deliberată a creșterii deficitului bugetar.

Urmând unul, sau o combinație a acestor pași, cererea agregată poate fi menținută, se speră, la un nivel ce va pune sectorul privat și cel public în situația de a întinde mâna tuturor muncitorilor disponibili.

Există însă, din păcate, o mare diferență în ceea ce privește eficiența acestor câteva măsuri de interes public. Se mai pune și problema inflației. Și mai există acea preferință, disimulată din punct de vedere social – asupra căreia am mai atras atenția – a unei părți însemnate a societății pentru stagnare și menținerea șomajului în detrimentul măsurilor ce contribuie sau asigură o creștere economică stabilă și posibilități sporite de angajare a forței de muncă.

Măsurile privind rata dobânzilor, denumite în mod uzual politică monetară, sunt cel mai bine primite, fiind considerate cele mai eficiente acțiuni împotriva stagnării economice și a șomajului. Datorită acestui lucru, vom începe analiza noastră cu ele. Autoritatea dispusă să ia și să-și asume astfel de măsuri este o bancă centrală – în Statele Unite, Federal Reserve. Faptul că politica monetară se află, oarecum, în afara „presiunilor" la care este supus sistemul democratic este considerat o virtute specială – măsurile necesare sunt luate de cei cu astfel de responsabilități, detașați complet din punct de vedere social de obișnuitele rivalități politice, de influența sau controlul acesteia.

Cât privește măsurile monetare, funcționează, de asemenea, acea fascinație specifică bănuită a-i inspira în luarea unor decizii importante pe cei adânc implicați în probleme financiare – o fascinație ce se află deasupra puterii de înțelegere chiar și a celor mai bine informați „laici". Un lucru trebuie subliniat : nici una dintre atitudinile actuale nu pare că semnifică o inteligență la fel de sclipitoare ca „mânuirea" unor sume de bani imense. Doar experiența cu cei de la astfel de nivele este cea care contrazice, care demolează acest mit.

Un viciu serios al politicii monetare poate avea efecte foarte mici, sau poate să nu afecteze deloc fluxul cererii agregate. Așa cum am arătat, se consideră că micșorarea dobânzilor are un efect benefic în condiții vitrege, încurajând împrumuturile și cheltuielile consumatorului, precum și investițiile. Ultimele reacționează la costurile mai scăzute ale împrumuturilor și deci la o îmbunătățire a posibilităților de profit. Dar în perioadele sărace, atunci când cota șomajului este deosebit de ridicată, dobânzile mai mici nu influențează vizibil cheltuielile de consum; atitudinile deprimante, inclusiv cele produse de șomaj sau de nesiguranța menținerii locului de muncă, sunt cele ce domină, cele ce controlează toate aceste fenomene. Iar în astfel de perioade în care există, evident, o supra-capacitate de producție, firmele, vechi și noi, pot să *nu* fie încurajate prin dobânzi mai mici să împrumute sau investească, contribuind astfel la fluctuația veniturilor; perspectivele pe timp îndelungat devin prea incerte. Mai există, de asemenea, efectul advers pe care îl are scăderea ratelor dobânzilor asupra celor ale căror venituri provin din economii – o reducere a contribuției lor la cererea globală. Nici una din aceste probleme nu scade, desigur, încrederea în măsurile monetare socotite un instrument economic decisiv. În acest caz, convingerea quasi-religioasă triumfă asupra experiențelor contradictorii.

Reducerea impozitelor este, de asemenea, apreciată ca o modalitate de susținere a cererii agregate de-a lungul perioadelor de recesiune. Datorită scăderii taxelor pe venit sau pe consum, individul va beneficia de fonduri proprii mai mari pe care le va adăuga fluxului cererii globale. De asemenea, încurajate de perspectiva unui venit net mai mare, atât spiritul întreprinzător cât și investițiile producătorului se vor intensifica.

Și aici, speranța se opune realității; nu există certitudinea că fondurile rămase disponibile în urma reducerii impozitelor vor fi investite sau cheltuite. În perioade vitrege, persoanele sau firmele ce beneficiază de reducerea taxelor pot foarte bine să aleagă varianta de a păstra pentru ele acești bani. De asemenea, o parte destul de incomodă a sprijinului alocat scăderii impozitelor – ca un antidot al stagnării economice și al șomajului – vine de la cei pentru care povara taxelor se va ușura în acest fel. Din avantajele personale va proveni, se spune, câștigul public. Faptul că impozitarea are un efect opus atunci când este aplicată veniturilor substanțiale își dovedește, în realitate, veridicitatea: la acele nivele, impozitele pot impune cheltuirea fondurilor ce, altfel, ar fi rămas necheltuite sau neinvestite. Reducerea impozitelor poate servi doar acelei, denumite de John Maynard Keynes, printr-o expresie notabilă, *preferințe pentru lichidități*. Dorința de a păstra bani *cash* sau echivalente ale acestora nu adaugă nimic cererii agregate.

O cale de a stimula cererea, în perioadele de creștere negativă sau de stagnare, rămâne numai intervenția directă și dinamică a statului în crearea de locuri de muncă. Într-o lume ideală acest mijloc n-ar fi necesar. În lumea noastră, însă, confruntată cu stagnări economice periodice și de lungă durată nu există efectiv nici o altă alternativă.

Specificul măsurilor cu caracter public, corecte, împotriva perioadelor de recesiune și a crizelor este limpede. Ratele de interes – dobânzile – trebuie într-adevăr reduse, indiferent de efectul pe care îl va avea acest lucru. Dar singura măsură substanțială credibilă este ca guvernul să acționeze în spiritul creării de locuri de muncă pentru cei care, în lipsa acestora, sunt amenințați, inevitabil, cu șomajul. Pentru a face acest lucru, statul va trebui să se împrumute și să accepte realitatea unui deficit bugetar mai mare. Deficitul, după cum vom arăta într-un capitol următor, nu trebuie privit ca o piedică în calea unor măsuri cu caracter public eficiente, pentru că stimularea activității economice duce la creșterea veniturilor și a impozitelor pe venit. Îmbunătățirile aduse infrastructurii – șosele, școli, aeroporturi, imobile – realizate cu ajutorul noilor angajați, nu fac decât să crească zestrea publică și veniturile. Împrumutul public poate constitui, o dată cu trecerea timpului, o măsură fiscală privind conservarea, păstrarea averii statului.

Când economia își revine și veniturile publice cresc, disciplina va trebui să fie cea care va pune capăt cheltuielilor cu caracter stimulativ. Impozitele vor trebui să ajungă la nivelul de dinainte sau să crească,

pentru a preîntâmpina excesul speculativ și, în cazuri extreme, presiunea inflaționistă a cererii asupra pieții.

Acest mod de a acționa nu este deloc simplu. Un corp de opinii influente îl neagă acum ca fiind mai presus de rațiunile de ansamblu ale politicii actuale. Din nefericire, un fapt implacabil se revendică din nou: nu există, efectiv, nici o altă alternativă. Ceea ce este refuzat ca fiind considerat *dificil* din punct de vedere funcțional, *demodat* din punct de vedere ideologic, reprezintă singura cale de a preîntâmpina perioadele recurente de stagnare și șomaj.

În iarna anului 1995, noua majoritate Republicană aleasă în Congresul Statelor Unite, cu un oarecare sprijin al Democraților, a ratat doar cu un vot sau două diferență încercarea de a introduce un amendament la Constituție privind menținerea unui buget *echilibrat,* dar nu și pe timp de război. Acest lucru ar fi putut constitui cea mai regresivă – în plan economic – propunere legislativă din ultimii ani; o competiție greu de câștigat. S-ar fi cerut o creștere a impozitelor și o reducere a bugetului guvernamental, tocmai atunci când fluxul normal al veniturilor statului ar fi fost deja diminuat din cauza recesiunii sau crizei. Și ar fi permis o cheltuială publică mai mare și reducerea impozitelor în perioadele de bunăstare economică, ceea ce n-ar fi dus decât la creșterea riscului inflaționist și a fenomenului speculativ, deja existente de altfel. N-ar fi existat o altă modalitate „mai bună" de a agrava instabilitatea economică.

Acest demers – ce ar fi însemnat un adevărat regres – a fost respins doar de minoritatea cerută pentru a putea fi blocată trecerea prin Congres a unui amendament la Constituție. A fost mai mult decât evident faptul că măsurile necesare pentru contrabalansarea *boom*-ului și a recesiunii – trăsături inevitabile ale economiei de piață, sunt departe de a fi acceptate. Anumite mentalități de neînfrânt împiedică economia să devină eficientă și echilibrată, promovând în schimb o dureroasă instabilitate.

În final, mai trebuie amintit un lucru. Dezastrul economic, șomajul sunt puse, de obicei, pe seama muncitorilor. O reacție standard față de

creșterea numărului șomerilor este aceea de a pretinde o mai bună pregătire profesională a lucrătorilor. Acesta este remediul preferat din punct de vedere politic. Educația, pregătirea profesională sunt, într-adevăr, extrem de importante într-o societate ideală și reprezintă o problemă pe care se pune, în permanență, accentul. Dar acest aspect nu este relevant în situațiile de declin economic pe care le discutăm aici. Atunci când este vorba de o recesiune sau despre o criză, atât cei pregătiți profesional cât și cei nepregătiți, cei educați cât și cei ignoranți sunt, în aceeași măsură, afectați. Nu există nici o îndoială asupra acestui fapt. A pretinde că remediul împotriva șomajului indus de perioadele de recesiune îl constituie o mai bună pregătire profesională este ultima resursă a unei minți liberale plină de lacune.

Societatea perfectă trebuie să combată crizele, recesiunile sau stagnarea ce afectează economia de piață modernă. Dar va trebui să se confrunte și cu problema ocupării forței de muncă, a inflației și a opțiunii bine disimulată a unora, destul de mulți de altfel, pentru stagnare economică. Și mai există, de asemenea, subiectul foarte controversat pe care-l reprezintă deficitul. Acestea sunt chestiunile ce vor fi tratate în capitolele următoare.

6

Inflația

Așa cum arătam mai devreme, există două probleme deosebit de dificile ce se interpun în calea desăvârșirii unei economii sănătoase. Una dintre ele este certitudinea că, o dată cu ocuparea întregii sau aproape întregii forțe de muncă și la o rată corespunzătoare a dezvoltării economice, va exista o anumită inflație. Mai trebuie luat în considerare și faptul că un segment destul de important și influent al vieții politice actuale nu are „nimic personal de împărțit" cu stagnarea economică și șomajul, preferându-le în mare măsură acțiunilor eficiente ce-ar trebui luate în legătură cu aceste neajunsuri sociale sau celor privind riscul inflaționist provocat în acest fel. Această preferință nu numai că nu trebuie acceptată, dar nici măcar declarată. A fi, în mod public, de partea recesiunii și a stagnării economice, este o atitudine politică cel puțin la fel de condamnabilă ca și a te exprima, hotărât, în sprijinul hărțuielii sexuale.

Existând posibilitatea unei ocupări aproape integrale – posibilitatea tuturor celor doritori să muncească de a-și găsi slujbe, a altora de a-și spori veniturile – amenințarea, realitatea fenomenului inflaționist devine, alături de problema deficitului bugetului administrației publice, deficit ce ar putea stimula o însănătoșire a economiei, cea mai discutată problemă economică. Factorii ce determină inflația sunt ușor de explicitat. Fluxul cererii – ce ordonează piețele, dezvoltă producția,

sporește cererea de muncă – îngăduie, de asemenea, și o creștere inevitabilă a prețurilor. Această oportunitate va fi atunci exploatată sau forțată. Și acolo unde există oportunitatea unei ocupări generale, va exista întotdeauna și o insuficiență – o lipsă a mâinii de lucru – generală, regională sau în ceea ce privește specializările. O astfel de insuficiență va fi acoperită prin ofertarea de salarii mari, cunoscând faptul că pe o piață puternică ce a condus la creșteri salariale, costurile suplimentare pot fi transmise consumatorului. Iar salariile mari vor conduce spre o cerere sporită, spre o presiune sporită asupra pieței.

O piață puternică și obținerea de către patroni a unor beneficii importante stimulează – inutil s-o mai spunem – și revendicările sindicatelor, o forță apreciabilă încă, esențială în plan social deși aflată, în Statele Unite, în declin. În schimb, aceste revendicări justifică și explică creșterea prețurilor.

Științele economice nu se „laudă" întotdeauna cu probleme insolubile. Oricum, acest lucru se aplică subiectelor privind ocuparea forței de muncă și inflația. Cu mulți ani în urmă, *Curba Phillips* aparținând lui A. W. Phillips, profesor la *London School of Economics* și la *Australian National University*, identifica alegerea clară – compromisul – între gradul înalt de ocupare și inflație pe de-o parte și o oarecare stabilitate a prețurilor însoțită de șomaj, pe de altă parte. Acest compromis este prezent în întreaga gândire economică.

În ultimul timp a existat o deplasare a preferințelor în problema inflație – șomaj. Mai demult, șomajul reprezenta temerea numărul unu; ocuparea totală a forței de muncă constituia principalul test la care era supusă o economie performantă. Și așa a și rămas în multe din opiniile economice avizate. Dar o percepție mai adâncă a realității duce la constatarea că acum inflația este considerată de către segmenul politic majoritar a fi principala amenințare pentru o economie sănătoasă și performantă; obiectivul principal îl constituie stabilitatea prețurilor. Din acest punct de vedere, șomajul a devenit un instrument de stabilizare a prețurilor. Acest lucru reflectă o nouă realitate, arareori considerată astfel, dar vizibil prezentă, supărător de prezentă chiar.

Principala problemă este că, în cadrul economiei și sistemului de guvernare actual, cei ce se bucură de influență politică și au un cuvânt de spus sunt mai interesați de inflație decât de șomaj. Șomajul se răsfrânge și asupra familiilor celor ce ajung în această situație; durerea acestora poate fi ușor trecută cu vederea de cei ce nu o cunosc.

Șomajul are, de fapt, și câteva efecte ademenitoare în plan economic și social: serviciile beneficiază de personal suficient, datorită lucrătorilor obligați să se „înroleze" aici, determinați de lipsa locurilor de muncă din alte ramuri; muncitorii angajați, temându-se de șomaj, vor fi mai înțelegători, mai docili; la fel și sindicatele din care fac parte. Și fapt mai semnificativ chiar, pentru majoritatea cetățenilor, incluzându-i pe cei ce se bucură de influență politică, posibilitatea de a rămâne fără slujbă nu mai constituie o amenințare.

În contrast, inflația își întinde plasa asupra întregii economii moderne. Cei mulți care trăiesc din venituri fixe, din pensii sau din economiile pe care au reușit să le facă, se tem de ea mai mult decât se tem de șomaj. Chiar dacă veniturile sunt indexate o dată cu creșterea costului vieții, există încă un sentiment de nesiguranță indus de creșterea prețurilor. Aceste creșteri apar zilnic; indexările se fac doar la intervale mari, de la an la an. Stabilitatea prețurilor apare astfel mult mai atractivă.

O categorie importantă ce preferă stabilitatea prețurilor în pofida șomajului o reprezintă comunitatea financiară. Aceasta include băncile centrale în care (vezi cazul Federal Reserve System) bancherilor li se acordă o putere statutară; băncile comerciale, firmele de investiții și în general lumea finanțelor. Toți cei care împrumută bani vor să-i primească înapoi cu o putere de cumpărare mai mare sau cel puțin echivalentă. Această dorință este atacată direct de către inflație. Și aici există un la fel de puternic efect subiectiv.

Evitarea inflației are și un rol independent – ca test decisiv al calității managementului financiar. Inflația aruncă o umbră serioasă asupra acestui management, arătând că este imperfect. Un bancher competent al unei bănci centrale este cel care reduce la minim inflația. *El* – aici

nefiind un domeniu al femeilor – nu este supus însă nici unui test similar în ceea ce privește șomajul.

Deși din când în când afirmații de genul – „*Șomajul nu e problema mea*" – sunt exprimate în mod deschis, bancherii băncilor centrale precum și comunitatea financiară în general tratează șomajul ca factor de stabilizare a prețurilor, cu o anumită reticență. Este acceptat faptul că o reducere prea mare sau prea rapidă a șomajului este de temut și regretabilă; ceea ce se evită este recunoașterea unei oferte de muncă crescute și a rolului acesteia în stabilizarea prețurilor.

O societate mai bună și în același timp realizabilă nu poate spera să împace o ocupare totală a forței de muncă cu o stabilitate absolută a prețurilor. Ea poate, oricum, să facă ceva pentru a reduce la minim conflictul dintre cele două. Chiar și într-o lume în care forța sindicatelor s-a diminuat, spirala salarii-prețuri – spirala inflaționistă – trebuie recunoscută și supusă unor corecții. Un nivel convenabil al salariilor poate fi menținut în cadrul unei structuri deja existente a prețurilor. Acest lucru a constituit mult timp subiectul principal al negocierilor sindicatelor din Europa. Nu surprinde pe nimeni că a fost denumit „modelul european". La rândul său, patronatul trebuie să respecte posibilitățile materiale limitate ale muncitorilor menținând o stabilitate a prețurilor.

În trecut, atât guvernele de orientare liberală cât și cele conservatoare au susținut menținerea la un anumit nivel a prețurilor și a salariilor și, din când în când, au impus aceasta prin control. Acest lucru se află, oricum, în contradicție cu trăsătura de bază a sistemului economiei de piață și cu cele mai solide argumente socio-economice. Importantă rămâne asumarea responsabilității pe parcursul negocierilor salarii-prețuri, negocieri ce au un ecou larg și se bucură de interesul opiniei publice.

Trebuie ales între șomaj și inflație; acest lucru nu poate fi evitat. Societatea perfectă nu poate condamna o parte a populației sale la inactivitate, suferințe sociale și privațiuni economice de dragul atingerii

unei stabilități a prețurilor. La nevoie, trebuie acceptat răul cel mai mic – creșterea prețurilor. Nu se pune, în nici un caz, problema unei inflații serioase – a unei deteriorări substanțiale a puterii de cumpărare; dar dezvoltarea economică progresivă ce conduce la ocuparea efectivă a forței de muncă înseamnă, inevitabil, o oarecare creștere a prețurilor. Și același lucru se va întâmpla și în viitor. Este o situație preferabilă, din punct de vedere social, unei stabilități obținute pe seama unei disponibilizări largi, forțate, cu efecte descurajante.

Trebuie înțeles că nu pot exista în același timp o ocupare totală și prețuri stabile. Legat de aceasta, o societate ideală trebuie să acționeze astfel încât să contrabalanseze sau să reducă la minim efectele neplăcute ale ambelor. Compensarea șomajului trebuie să fie generoasă; anumite abuzuri episodice nu pot constitui un motiv de respingere a acesteia și nici acceptarea ei nu trebuie considerată derogatorie în plan social – ea reprezintă o trăsătură esențială și importantă a sistemului.

În același timp, recunoscut fiind faptul că o rată moderată a inflației este inevitabilă, vor trebui luate anumite măsuri pentru atenuarea efectelor negative ale acesteia. Concret, va fi necesară o indexare generală atât a veniturilor fixe cât și a celor contractuale, a pensiilor, a salariilor profesorilor și ale funcționarilor publici și a nivelului de bază al alocațiilor de sprijin, al ajutorului social. Cum am mai spus, deosebit de importantă va fi indexarea salariului minim. Indexarea a devenit o practică larg răspândită; ea va trebui la nevoie extinsă și considerată ceva normal. Stabilirea dobânzilor – a ratelor de interes – va trebui, de asemenea, să ia în considerare eventualele creșteri de prețuri. Oricum, comunitatea financiară se dovedește de pe acum a fi deosebit de preocupată de această problemă.

Așa cum am arătat, adversitatea față de inflație aparține, în cea mai mare parte, clasei rentierilor. Aceasta formează o largă comunitate în cadrul societății moderne iar atitudinea ei refractară față de inflație ca și forța ei de expresie – influența ei – nu pot fi puse la îndoială. Ambele provin din preferința clar manifestată a acestei clase pentru dobânzi mari, combinate cu o stabilitate a prețurilor.

Există și următoarea idee ce s-a strecurat în mintea finanțiștilor și a unei mari părți din opinia publică, și care a fost denumită *„teoria fecundității inflaționiste"*. Așa cum o femeie nu poate fi doar *„puțin"* gravidă, nu poate exista nici o inflație mică – ci doar, inevitabil, o inflație mare. E vorba de un nonsens clar; inflația poate crește sau scădea în funcție de anumiți factori determinanți. Aceasta a demonstrat experiența ultimilor ani, a ultimelor decenii chiar. Prețurile au crescut simțitor, dar acest lucru nu a fost urmat nici de dezastre, nici, așa cum s-a susținut, de o hiperinflație.

În anii de după cel de-al doilea război mondial, a existat o puternică ocupare a forței de muncă și o creștere viguroasă a producției, însoțite de o creștere anuală modestă a prețurilor. Acest din urmă aspect n-a arătat că lucrurile ar fi ieșit cumva de sub control. Ceea ce atunci a diferit a fost faptul că cei nesiguri de slujbele lor și cei amenințați de șomaj n-au fost „sacrificați" pe altarul menținerii unei inflații scăzute.

Descriind caracteristicile societății perfecte, ideal ar fi să specificăm că se va ajunge simultan la o ocupare integrală a forței de muncă și la o stabilizare a prețurilor. Acest lucru a constituit, într-adevăr, un țel deseori amintit în trecut. Iată din nou, utopicul aflat în conflict cu realizabilul. Un nivel mai scăzut al șomajului este absolut necesar – reprezintă un scop ce nu poate fi compromis. Dar posibilitatea de a combina acest deziderat cu o stabilitate absolută a prețurilor nu se încadrează în limitele posibilului.

7

Deficitul

EXISTĂ PERIOADE în istoria și în practica modernă când până și enunțarea unei idei ținând de cel mai elementar bun simț capătă un aspect de excentricitate, de iraționalitate, de ușoară nebunie. La o astfel de apreciere se supune astăzi, în Statele Unite, riscul pe care și-l asumă cineva contestând credința fermă, exprimată curent, în reducerea, în eliminarea deficitului bugetar – înțelegând prin acesta surplusul total al cheltuielilor publice față de veniturile publice. Așa cum tocmai am arătat, un amendament referitor la un buget echilibrat a fost pe punctul de a fi votat, de a deveni constituțional la o diferență de doar un vot sau două, existând o încredere la fel de mare în legalitatea acestuia, ca și în libertatea de opinie sau în drepturile legate de proprietatea privată. Principala obiecție față de un buget echilibrat a constituit-o faptul că o cheltuială dată ar mări deficitul și acest lucru este evident chiar atunci când cheltuielile în discuție sunt făcute în cel mai necesar scop, implicând nevoile stringente ale cetățeanului. Acest lucru este valabil mai ales acum. În experiența S.U.A., anumite cheltuieli ale guvernului au rămas, cu siguranță, în afara atenției, a preocupării publice privind deficitul, dintre acestea cele pentru armată, despre care vom vorbi mai târziu, constituie cel mai impresionant exemplu. Cele pentru săraci n-au rămas, în nici un caz, neluate în seamă.

Care este regula de bază, regula determinantă a societății ideale în ceea ce privește împrumutul public și deficitul bugetar?

Nu există nici o lege sau tradiție, lucru pe care am să-l argumentez, care să pretindă un buget balansat, echilibrat – așezarea semnului de egalitate între cheltuielile și veniturile anuale. Aceasta nu înseamnă, oricum, că bugetele și deficitele bugetare ale statelor moderne trebuie tratate la întâmplare; întotdeauna va fi nevoie de o doză mare de inteligență și discernământ. Esențial este ca inteligența și discernământul să fie utilizate într-un cadru relevant. Voi căuta să fiu clar, ceea ce constituie o încercare de excepție în acest caz specific.

Există trei mari categorii de cheltuieli publice: cele care nu servesc nici unui scop vizibil prezent sau viitor, cele care susțin sau dezvoltă condițiile economice și sociale curente și cele ce-și aduc contribuția sau permit o creștere în viitor a veniturilor, a producției și a bunăstării generale.

Să ne referim mai întâi la cheltuielile făcute fără un scop anume sau fără să fie necesare. Trebuie acceptat faptul că nici o instituție nu este perfectă și cu atât mai mult statul modern. Există, în cazul oricărei forme ample de organizare, publică sau privată, tendința către un exces de personal – dorința universală a tuturor celor aflați pe o scară ierarhică de a angaja un surplus de personal în subordine, fie apreciind talentul acestuia, fie din alte motive. Viața este întotdeauna mai ușoară, mai bună, când ai pe cineva care să-ți facă munca sau să gândească pentru tine. Numărul celor astfel angajați dă, în mod obișnuit, măsura poziției și prestigiului de care se bucură cel ce i-a angajat, sporind în același timp cheltuielile structurii organizatorice. Există, de asemenea, cheltuieli ce răspund unor interese politice sau economice restrânse și nu nevoilor și aspirațiilor largi ale mulțimii. Și mai există acele cheltuieli ce supraviețuiesc scopului inițial căruia i-au fost destinate și căruia i-au deservit mai demult.

Datorită gradului ridicat în care cheltuielile nejustificate scapă fără a fi controlate și fără a fi eliminate – una din principalele sarcini ale administrației publice, trebuie să existe o impozitare a veniturilor curente. Nimeni, exceptând anumite tendințe restrânse spre „dărnicie", nu contestă faptul că aceste cheltuieli ar trebui acoperite prin impru-

muturi publice. Ideea că următoarele generații ar putea fi puse să achite ceea ce se risipește în prezent nu are, desigur, nici un susținător. Necazul, oricum, nu-l constituie în acest caz principiul, ci problema practică, deloc simplă, a detectării sumelor ce se risipesc. Aceasta reprezintă o sarcină mult complicată de tendința adânc-înrădăcinată de a considera o risipă ceea ce, de fapt, reprezintă un sprijin benefic de care se bucură un alt segment – cel având cele mai mari nevoi – al populației.

O a doua și deosebit de extinsă categorie a cheltuielilor publice ce trebuie acoperite din impozite o reprezintă cea destinată acțiunilor curente, de zi cu zi, ale statului și ale guvernului – acelor atribuții de care este neapărată nevoie astăzi, dar care nu se bucură de o recunoaștere clară a dimensiunilor lor temporale. Acestea includ o arie largă de activități de stat și guvernamentale – aplicarea legilor, strategia de rutină din domeniul politicii externe, sprijinul dat de guvern industriei și agriculturii, susținerea pe timp de pace a forțelor armate (aspect ce va fi analizat în mod special într-un capitol următor) și multe altele. Nu există nici o justificare solidă, economică sau socială, privind împrumuturile făcute în aceste scopuri, și care conduc la costuri suplimentare, la un cost final sporit. Luând în considerare efectele multiple ale politicii fiscale ce își propune să combată recesiunea sau criza economică, acțiunile curente, stabilite în mod democratic, ale statului ar trebui susținute financiar doar prin impozite și alte venituri curente.

Rămân de luat în considerare acele cheltuieli ale statului destinate extinderii pe viitor a bunăstării generale și progresului economic. Aici împrumutul este nu numai justificat ci și de dorit, avantajos din punct de vedere economic și social. În același fel, împrumuturile la nivelul sectorului economic privat sunt acceptate și pe de-a întregul aprobate chiar și de către cei mai elocvenți, deseori vehemenți, oponenți ai deficitului public.

Concret, ceea ce este luat drept bun de către o întreprindere economică modernă – o politică potrivită, adecvată – trebuie acceptat și de

către stat. Cheltuielile privind producția curentă ar trebui suportate din veniturile curente; nu și investițiile ce sporesc pe viitor venitul aducând și alte avantaje. În acest caz, împrumutul trebuie considerat un lucru normal. Dobânzile și cheltuielile de amortizare trebuie și ele suportate din veniturile curente dar nu și investițiile de capital. În linii mari vorbind, aceasta este acum regula ce se aplică în administrația locală a Statelor Unite. Numai guvernul (administrația federală) consideră investițiile de capital o cheltuială curentă. Nu există nici o logică în acest mod de calcul, el fiind doar rezultatul comodității, a tradițiilor și al retoricii și erorilor politice.

Acolo unde cheltuielile publice încurajează sau sunt într-adevăr esențiale pentru dezvoltarea de perspectivă a economiei – creșterea producției, a ocupării forței de muncă și a veniturilor, toate acestea venind în sprijinul viitoarelor venituri publice – împrumutul este pe deplin acceptat. Acest lucru nu poate fi considerat ca împovărător față de costurile suportate de generațiile următoare, pentru că ele sunt cele ce vor beneficia de pe urma unor astfel de împrumuturi și, se înțelege că ele vor fi și cele care le vor plăti. Considerând că rata de impunere fiscală rămâne în general aceeași și că economia este oarecum stabilă, această plată va proveni din impozitarea veniturilor viitoare. Aceste venituri impozitate sunt, într-o mai mare sau mai mică măsură, produsul investițiilor pe termen lung. Trebuie considerat încurajator faptul că, într-un sens mai larg, ele încă se fac.

Există un volum mare de cheltuieli publice ce trebuie făcute pentru a se ajunge în viitor la o astfel de recompensare, la o astfel de răsplată. Cele privind lucrările publice constituie exemplul cel mai evident și, într-adevăr, cel mai des menționat. Investițiile făcute cu scopul de a îmbunătăți condițiile de transport, fără a exclude traficul aerian și controlul acestuia, sunt la fel de necesare. Generațiile ce vor urma vor fi nevoite să plătească pentru ceea ce vor folosi. Aceeași problemă se pune legat de modernizarea și îmbunătățirea serviciilor poștale publice; a te împrumuta în acest scop este un lucru considerat deosebit de judicios de către serviciile poștale private concurente. Evidența nu constituie

însă singura motivaţie, nici chiar una predominantă, a demonstraţiei noastre.

Investiţiile privind reţeaua de sănătate publică înseamnă, în viitor, o forţă de muncă mai productivă: datorită unei stări bune a sănătăţii, va scădea nevoia de cheltuieli în domeniul medical. Acelaşi gen de investiţii se cer făcute şi în ceea ce priveşte restrângerea efectelor nefaste ale drogurilor, ale alcoolului şi ale tutunului; protecţia copilului şi salvarea acestuia de la sărăcie, printr-o bunăstare generală, îl va transforma pe acesta într-un cetăţean productiv. Cheltuielile actuale făcute în acest scop vor susţine viitoarea productivitate şi vor mări astfel venitul, vor produce creşterile de venit ce, atunci când vor fi impozitate, vor plăti dobânzile şi cheltuielile de amortizare ale unei datorii mai mari.

Acestea sunt, oricum, doar câteva trăsături de penel în cadrul unui tablou mult mai cuprinzător. Nimic nu va avea o influenţă mai benefică asupra venitului public viitor şi al randamentului – asupra productivităţii economiei, în general – ca educaţia şi calificarea dobândită de către cetăţeni. Rezultă astfel că, o dată luate în considerare investiţiile pe termen lung, nimic nu va genera mai mult, în mod efectiv, viitoarea recompensă decât această investiţie în educaţie – în provocarea, în sens benefic, a inteligenţei, a randamentului fiinţelor umane. Pe de altă parte, cheltuielile privind educaţia, sănătatea sau altele de acest gen ar trebui considerate o cheltuială curentă; ele nu au efectul unor investiţii pe termen lung. Problema ce apare aici constă în a diferenţia cele două categorii.

Nu există, de altfel, nici un argument pentru a separa cheltuielile curente privind educaţia, sănătatea, bunăstarea generală sau cele privind alte domenii de interes public, de acele cheltuieli ce vor spori viitoarele surse de venit. Iar efortul făcut pentru a identifica aceste cheltuieli ce vor sluji unei bunăstări viitoare poate fi considerat inutil. Nu există posibilitatea ca o apreciere valorică să fie opusă unei distincţii conceptuale. O regulă de bază există totuşi.

Luând întotdeauna în considerare o anumită eficienţă per ansamblu a administraţiei publice şi o stabilire inteligentă a atribuţiilor statului,

deficitul şi rata dobânzilor ar trebui să crească în timp direct proporţional cu dezvoltarea economică generală. Dacă deficitul şi rata dobânzii cresc mai repede, trebuie să ne întrebăm dacă nu cumva ele includ anumite cheltuieli ce nu contribuie, aşa cum se aştepta, la creşterea economică. Dacă deficitul şi rata dobânzii rămân în urmă faţă de dezvoltarea economică, dacă ele cresc, deci, mai încet, se pune cel puţin o întrebare şi anume dacă există investiţii publice adecvate făcute în scopul creşterii economice dorite. Orice încercare de a stabili cu exactitate ponderea cheltuielilor curente şi a investiţiilor în cadrul bugetului fiind imposibil de făcut, trebuie să ne întoarcem la aspectul global.

Costurile ce susţin datoria publică ar trebui să se afle într-o strânsă corelaţie cu creşterea mijloacelor de care se dispune pentru a o plăti. Concret, în termeni economici, rata dobânzilor în cazul datoriei publice trebuie să constituie un procent aproape constant din creşterea veniturilor globale din care este plătită. În Statele Unite, în pofida preocupării opiniei publice faţă de datoria publică, această relaţie a fost, în ultimul timp, destul de stabilă. În anii '80 s-a făcut simţită o creştere puternică a ratei dobânzii la nivel federal, ca procent din Produsul Intern Brut, ce reprezintă din punctul de vedere al unei mai mari disponibilităţi de plată, consecinţa extinderii militare din perioada administraţiei Reagan şi a unei politici bugetare deosebit de permisivă – ultra-Keynes-iană – din acea perioadă. Apoi, rata dobânzilor, ca procent din P.I.B., a suferit o scădere uşoară iar în prezent ea este oarecum constantă. Cu siguranţă că generaţiile următoare vor suporta costul anumitor cheltuieli publice de acum. Dar datorită calificărilor de care vor beneficia, amintite mai sus, ei vor face asta dispunând de un venit mai mare şi de un grad mai înalt de bunăstare datorat cheltuielilor făcute acum.

Rămân de discutat două probleme. Prima este nevoia de a depăşi un punct de vedere rigid în ceea ce priveşte aprecierea anuală a politicii bugetare. Când perioada este bună din punct de vedere economic şi veniturile guvernamentale sunt puternice, deficitul bugetar ar trebui redus. Ca efect, ar trebui repartizat un procent mai mare pentru investiţii, pen-

tru viitoarea dezvoltare economică. Pe de altă parte, când este vorba de o recesiune, însoțită de o perioadă critică și de șomaj, investițiile de capital făcute de către stat și ocuparea forței de muncă trebuie să crească, rezultând inevitabil și o creștere a deficitului bugetar. Am arătat deja că, în acest caz, soluția este o politică fiscală compensatorie.

Strategia economică de bază a unei societăți mai bune este promovarea unei cheltuieli publice aflate în pas cu viitoarea creștere economică și cu bunăstarea viitoare. Acest proces se află astfel în acord cu mijloacele de plată a dobânzilor și a cheltuielilor de amortizare, ce fac obiectul unor corecții – unor adaptări – necesare în condițiile economice actuale din perioadele de prosperitate sau de recesiune. Se va argumenta că acest lucru reprezintă o pretenție exagerată ca și măsurile necesare în domeniul public. Un guvern democratic acționează după reguli mai puțin sofisticate, mai elementare. Poate că așa și este. Dar nimeni nu poate pretinde că orientarea – dirijarea –unei economii moderne este o problemă simplă. Probabil că, într-adevăr, se va renunța la idealism într-un astfel de caz de management public. Dat fiind accentul ce se pune în prezent pe reducerea deficitului bugetar, acest lucru – această renunțare – se întâmplă acum în Statele Unite și în alte state industrializate. Nu poate exista, oricum, nici o scuză pentru faptul că strategia corectă – bazele politicii fiscale ale societății ideale – nu este cunoscută așa cum ar trebui.

Deficitul bugetar este folosit în prezent, așa cum am arătat, ca un instrument împotriva unei strategii în domeniul public necesară din punct de vedere social dar neacceptată din punct de vedere politic.

Argumentul ce împiedică luarea unui întreg ansamblu de măsuri sociale este afirmația că acestea vor spori deficitul și vor încărca impozitele plătite de nepoții noștri. Acest lucru este, în mod evident, greșit și reprezintă un mod de a te minți singur. Judecat cu realism, deficitul poate constitui o sursă de sprijin și de beneficii pentru generațiile următoare – o sporire a prosperității generale și a posibilității lor de a o susține. Așa s-a întâmplat în trecut, așa va trebui să se întâmple și în viitor.

Mai există și următorul argument ce este opus acceptării unui deficit bugetar și formării capitalului public. O astfel de strategie epuizează, se crede, resursele economisite și privează sectorul particular de fondurile necesare pentru investiții. Această controversă intră în discuție atunci când rata dobânzii este scăzută și există un surplus de fonduri care poate fi folosit pentru investiții. Și, de asemenea, când rata dobânzii este înaltă iar măsurile luate de Banca Centrală o pot face să scadă, presupunându-se că astfel ar încuraja investițiile. Controversa opune investițiile private din sfera bunurilor de larg consum, mai mult sau mai puțin însemnate, investițiilor din domeniul public, atât de necesare din punct de vedere social. Problema păstrării economiilor ar trebui privită cu detașare ca făcând parte din utilizarea generală a deficitului ca instrument împotriva unor scopuri publice constructive.

Atât politica bugetară cât și cea fiscală necesită o deosebită atenție în cadrul sistemului economic modern, cu atât mai mult cu cât pun problema deficitului bugetar. Ambele constituie o bază pentru celelalte strategii; de ele depind, în mare măsură, acestea. Nimeni n-ar trebui să minimalizeze problemele pe care le implică aceste două politici esențiale și nici inițiativele sau corecțiile pe care le impun. Aici sunt concentrate bazele economice ale unei societăți perfecte.

8

Distribuirea veniturilor și a puterii

SOCIETATEA PERFECTĂ nu urmărește o distribuire egală a veniturilor. Egalitatea nu se potrivește nici naturii umane, nici rațiunilor – motivațiilor – după care se conduce sistemul economic actual. După cum bine știm, oamenii diferă radical prin aspirațiile, prin dorința lor de a face bani, ca și prin competența fiecăruia de a-i câștiga. Iar o parte a energiei și a inițiativei de care depinde o economie modernă provine nu numai din dorința de bani, ci și din imboldul de a se evidenția, de a excela în achiziționarea acestora. Acest ultim aspect reprezintă un test al superiorității în plan social, una din principalele surse prin care se poate dobândi prestigiul.

Un puternic curent de opinie și reflecție socială a susținut că există sau ar putea exista un grad mai înalt de motivare în cazul unui nivel egal al recompensei, în cazul unor câștiguri uniforme – *„De la fiecare după posibilități, fiecăruia după nevoi"*. Atât istoria cât și experiența umană au arătat că această speranță, ce i-a urmat mult timp lui Marx, se dovedește a fi inaplicabilă, irelevantă. Orice s-ar întâmpla, ființele umane nu vor putea atinge astfel de culmi. Generații întregi de socialiști și de leaderi ce-au crezut în socialism au învățat acest lucru – spre dezamăgirea și deseori, spre regretul lor.

Problema este foarte limpede: o societate ideală trebuie să accepte bărbații și femeile așa cum sunt. Oricum, acest lucru nu diminuează nevoia unei aprecieri clare a influențelor ce determină distribuirea ve-

niturilor și a factorilor ce compun atitudinile dependente de acest proces. Vom încerca, de asemenea, să conturăm, într-un mod extrem de practic, această politică de distribuire a veniturilor.

Există, mai întâi, faptul de necontestat că economia de piață actuală (terminologie acceptată în prezent) permite îmbogățirea și distribuie veniturile într-o manieră total inechitabilă, inegală, având efecte sociale nefaste și de asemenea prejudicioasă din punct de vedere funcțional. În Statele Unite, (caz extins astăzi și asupra principalelor țări industrializate), Federal Reserve – o sursă demnă de încredere – a declarat, declarație preluată și de către *New York Times*, că 1% din populația S.U.A., reprezentând cele mai înstărite familii americane, dețineau în 1989 aproape 40% din averea națională, iar primii 20% – mai mult de 80%. De asemenea, 20% reprezentând americanii cu venituri mici câștigau 5-7% din totalul venitului net, iar 20% reprezentându-i pe cei cu veniturile cele mai mari – aveau 55%. În 1992 s-a estimat că primii 5% primeau 18%, un procent care în ultimii ani a crescut în mod substanțial, în timp ce partea celei mai sărace categorii s-a diminuat. Acest lucru nu poate fi acceptat de către o societate perfectă. Și nu poate fi acceptat, din punct de vedere rațional, nici modul – mai precis spus „găselnița" – în care este justificată această inechitate. Problema aceasta a inegalității, a inechității constituie un subiect dintre cele mai frecvent disputate în cadrul gândirii economice. Oricum, nu este ascuns niciodată faptul că doctrina economică și socială implicată aici este subordonată interesului pecuniar (cinstit vorbind, lăcomiei) pe care-l deservește.

Discutând la obiect, se susține că există o „reglementare" morală: bărbatul sau femeia în chestiune are dreptul să primească ceea ce el sau ea câștigă sau, mai precis, ceea ce el sau ea merită. Acest lucru poate fi accentuat, poate fi susținut uneori cu încăpățânare și deseori cu îndreptățită indignare. Oricum, asertiunea va întâmpina opoziție, atât prin prisma istoriei, cât și a realității.

O mare parte din venituri și din bogăție vin fără aproape nici o justificare în plan social, fără nici un serviciu sau aproape nici unul adus economiei de cei cărora le sunt destinate. Un exemplu evident îl con-

stituie moștenirea. La fel și asigurările, accidentele și dereglările din lumea finanțelor. De asemenea, recompensele pe care și le acordă în prezent, datorită propriei autorități, conducerile corporațiilor. Așa cum am arătat, manageriatul actualelor corporații este „dăruit", conform tuturor doctrinelor economice „ortodoxe", maximizării profitului. Deoarece acesta este scutit, în mare măsură, de un control sau de anumite restricții din partea acționarilor, gradul înalt de maximizare al profitului slujește folosului propriu al managerilor. Cu ajutorul flexibilității consiliului de administrație – board-ul directorilor – selectat de ei înșiși, managerii își fixează efectiv propriile salarii, își optimizează propriul stoc de acțiuni, își asigură acele *„golden parachutes"**.

Este unanim acceptat faptul că un astfel de venit nu are nici o legătură plauzibilă cu atribuțiile economice sau sociale. Revendicarea destul de frecventă și uneori înfocată a unor astfel de atribuții este o încercare de acoperire a realității.

Cei bogați au o certă reținere în a-și justifica prosperitatea și veniturile ca reprezentând un drept social, moral sau divin, astfel că singurul mijloc posibil rămâne criteriul funcțional, motivarea atribuțională. Din această distribuire impasibilă și recunoscut inegală a veniturilor provine acea stimulare a eforturilor și a inovației ce vin în sprijinul tuturor. Tot de aici provin economiile și investițiile ce acționează în avantajul fiecăruia. Cei bogați și cei bine situați nu vorbesc ca apărători ai propriei situații privilegiate, ci ca unii ce doresc binele public. Unii se simt chiar stânjeniți de propria bogăție dar o acceptă, cu toate acestea, ca pe un serviciu făcut bunăstării generale. Scopurile economice și sociale sunt aservite liniștii și comodității personale. Acest lucru va fi în totalitate recunoscut de către o societate ideală.

Mai departe se pune problema protecției pe care structura socială specifică Statelor Unite o acordă celor înstăriți și celor bogați. Toate referirile demne de luat în seamă cu privire la structura socială a S.U.A., pun accentul pe *middle class* (clasa de mijloc) n.t. Există o clasă „de sus"

* *golden parachutes* – despăgubiri plătite de către firmă unor persoane forțate să-și părăsească slujba (în general directorilor unei corporații, în cazul preluării acesteia) n.t.

și una „de jos", dar acestea două plutesc în necunoscut. Deși problema este rareori explicitată în acest fel, avem de-a face, *în scop practic*, cu un sistem de trei clase format dintr-o singură clasă, o inovație în materie de aritmetică. Iar clasa de mijloc, ce devine astfel predominată, constituie cortina în spatele căreia se ascund cei bogați. Reducerea impozitelor în interesul clasei de mijloc se răsfrânge asupra celor foarte înstăriți. Clasa „de sus", în cazul unor astfel de discuții și de măsuri, nu constituie o entitate separată; pur și simplu nu există. Aceasta este atitudinea politică ce se adoptă. Acest fapt are un puternic efect asupra unei bune funcționări a economiei.

În ceea ce privește posibilitatea creșterii în mod substanțial a venitului și modul în care acesta ajunge să fie înmulțit acționează, repet, *preferința pentru lichidități* – alegerea între cheltuielile de consum și investițiile în capital real sau, pur și simplu, păstrarea banilor într-o formă sau alta. Această alegere, în ceea ce privește utilizarea venitului, n-o pot face indivizii sau familiile cu mijloace modeste, deoarece aceștia se află sub apăsarea unor nevoi mult mai urgente; faptul că ei cheltuiesc toți banii pe care îi primesc nu poate fi pus la îndoială. Legat de aceasta, veniturile cheltuite în acest fel aduc un serviciu economiei, deoarece ele ajută la menținerea unui flux constant al cererii agregate. Există posibilitatea ca o distribuire din ce în ce mai inegală a venitului să devină din ce în ce mai nefuncțională.

Care este atunci cea mai corectă cale de urmat în ceea ce privește distribuirea veniturilor? În acest caz nu pot exista reguli fixe și nici un raport între ceea ce primesc cei bogați și ceea ce primesc cei săraci, așa cum nu poate exista o anumită relație între veniturile managerilor de la nivelele superioare și cele ale patronului magazinului de la parter. Aici intervin caracteristicile de bază ale sistemului. Ele nu lasă loc influențelor arbitrare. Deosebit de necesare sunt măsurile consistente de ameliorare, ce reflectă și se adresează acestei inechități inerente și păgubitoare.

Una dintre măsuri, prima, este promovarea unui sistem de ajutorare a celor săraci. Asaltul asupra inegalității începe prin „a sparge gheața" în

folosul celor de la baza societății. Asupra acestui lucru am insistat cu prisosință pe parcursul capitolelor anterioare.

În al doilea rând există nevoia, despre care am mai discutat deja, de a combate tendințele ce domină lumea finanțelor: „vânzările" din interior, informațiile false în ceea ce privește plasarea capitalului, comportamentul anormal în cazul anumitor investiții (ca în cazul dezastrelor produse de speculațiile cu polițe și obligațiuni, de preluările de corporații) precum și alte episoade curente de acest gen, toate afectând în mod negativ distribuirea veniturilor. Măsurile ce asigură o elementară onestitate în tranzacțiile financiare și o mai bună înțelegere a fenomenelor speculative au un efect benefic.

Trebuie să existe, în al treilea rând, o mai mare atenție acordată de acționari și de opinia publică informată, maximizării de către conducerile corporațiilor a veniturilor personale. În lipsa spiritului critic al acestor acționari și a intervenției reprezentanților informați ai opiniei publice, câștigurile aparatului managerial al firmelor devine, așa cum am arătat, o cauză principală a efectului social advers produs de distribuirea veniturilor. Singurul răspuns în acest caz este o acțiune comună a deținătorilor de acțiuni defavorizați în acest fel. Șansa ca o astfel de acțiune să aibă loc, trebuie recunoscut, nu este prea mare. Cei ce dețin corporațiile actuale sunt suficient de pasivi în ceea ce privește propria lor exploatare.

Rămân două direcții de afirmare a măsurilor și acțiunilor publice cu caracter pozitiv privind o distribuire mai echitabilă a veniturilor, dintre care una având o importanță decisivă.

Prima măsură ar fi ca statul să renunțe la actualele concesii, privind impozitele și cheltuielile, făcute celor bogați. În ultimul timp, aceste concesii au început să fie recunoscute; se vorbește de o așa-zisă *bunăstare a corporațiilor*. Sunt incluse aici anumite subvenții și scutiri de impozite: sprijinul oferit producătorilor agricoli ce deja beneficiază de venituri deosebit de substanțiale, dar mai ales acordarea cu dărnicie a monopolului asupra zahărului și a unor subvenții producătorilor de tutun; înlesniri pentru anumite exporturi, incluzând exportul de arme și un sprijin ce

depășește orice închipuire – achitarea unor sume uriașe fabricanților, deveniți tradiționali, de arme, despre care vom vorbi mai târziu.

Oricum, cel mai eficient instrument prin care se poate ajunge, într-o mare măsură, la o repartizare echitabilă a veniturilor rămâne impozitarea progresivă. Aceasta are un rol principal în realizarea unei distribuiri rezonabile, chiar civilizate a veniturilor. Nici un alt subiect, am putea adăuga, nu constituie ținta atâtor atacuri bine argumentate și pe de-a întregul previzibile. Pe de altă parte și ea, societatea perfectă, își afirmă scopurile; admite de asemenea că va întâmpina o rezistență puternică, articulată, elocventă chiar, din partea celor impozitați în acest fel. Ei se vor referi doar la efectele negative ale impozitării progresive. Așa cum am presupus mai devreme, s-ar putea pretinde – ceea ce este puțin probabil – că o impozitare progresivă serioasă îi va determina pe cei bogați și pe cei bine situați să muncească mai mult, să-și pună mai mult la contribuție spiritul inventiv pentru a-și menține venitul net la nivelul dorit. Dacă luăm în considerare experiențele din trecut, putem sublinia faptul că economia americană a beneficiat de una dintre cele mai mari rate de creștere ale ei, de cel mai mare grad de ocupare a forței de muncă și timp de câțiva ani de un surplus bugetar substanțial, atunci când rata marginală de impunere fiscală a atins un nivel record.

Cerința principală este, oricum, aceea de a accepta că o distribuire echitabilă a venitului trebuie să reprezinte teza fundamentală a politicii de stat moderne într-o societate perfectă și că faptul determinant ce contribuie la o astfel de repartizare echitabilă îl constituie impozitarea progresivă. Distribuirea veniturilor în economia modernă derivă în cele din urmă din *distribuirea puterii*. Aceasta din urmă constituie, la rândul său, atât o cauză cât și o consecință a felului în care sunt repartizate veniturile. Puterea – influența – servește acumulării de câștiguri; câștigurile corespund unei influențe – dau naștere acesteia – asupra recompensării materiale a celorlalți. O societate ideală recunoaște și caută să reacționeze față de acest circuit închis consuetudinal.

Reacția ei este recunoașterea și sprijinirea de către instituțiile statului a celor mai puțin favorizați. În cadrul economiei de piață accentul se

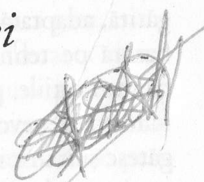
pune, în mod obișnuit, pe întreprinzători, cel mai adesea pe societățile comerciale. Trebuie însă acceptat și considerat de maximă importanță dreptul muncitorilor de a se uni și de a-și revendica o autoritate cu caracter protecționist. Așa cum cei ce fac parte dintr-o structură organizatorică având scopul de a investi se bucură de sprijinul pe care statul îl acordă corporațiilor, la fel și cei care se organizează în scopul obținerii unor venituri mai mari sau a îmbunătățirii condițiilor de muncă ar trebui să beneficieze de o protecție a structurilor proprii.

În perioada actuală, în special în Statele Unite, tendința de afirmare a muncitorilor s-a diminuat în ceea ce privește efectele de ansamblu. A scăzut simțitor proporția muncitorilor sindicaliști față de numărul total al muncitorilor, acest lucru datorându-se pe de o parte declinului producției de masă, a industriilor cu o cerere masivă de forță de muncă din această categorie, iar pe de altă parte letargiei ce a cuprins, cu timpul, însăși mișcarea sindicală. Societatea ideală caută, pe cât posibil, să combată acest declin al forței sindicatelor, deoarece organizațiile muncitorești rămân un important factor civilizator în cadrul vieții economice moderne.

Cu toate acestea, pentru mulți muncitori sindicatul nu reprezintă, în zilele noastre, o soluție practică. Acest lucru este cu atât mai evident în cadrul celui mai diversificat segment al cererii – serviciile. Așa cum în trecut s-a pus problema forței de muncă reprezentată de femei și copii, astăzi statul trebuie să ia măsuri cu acțiune directă în sprijinul celor aflați în nevoie și care nu fac parte din nici un sindicat, inclusiv în ceea ce privește asigurările de sănătate și ajutorul de șomaj și, deosebit de important, să asigure un salariu minim decent. Acest ultim aspect este absolut esențial pentru o societate mai bună. Posibilitatea ca acest lucru să aibă un efect negativ asupra oportunităților de a găsi o slujbă – argumentul cel mai vehiculat – poate fi oricând contrazisă, deoarece el constituie, invariabil, o scuză a celor ce nu doresc să plătească aceste salarii. (Chiar dacă acest lucru ar fi plătit cu slujbele câtorva, tot ar justifica protecția acordată celor mulți.) Societatea perfectă va trebui să aibă în vedere atât salariul de bază net cât și veniturile obținute prin muncă de cei mai puțin favorizați membri ai săi.

9

Rolul decisiv al educației

EXISTĂ PUȚINE subiecte mai intens dezbătute decât rolul educației în societatea modernă, legat mai ales de dezvoltarea economică a acesteia. Toate analizele privind competitivitatea economiei americane se concentrează asupra forței de muncă bine pregătită, specializată – ce constituie o trăsătură extrem de importantă a vieții economice. Subiectul este abordat îndeosebi în frecventele referiri la cheltuielile legate de educație, ce trebuie privite ca o investiție în resursele umane. Investițiile, în general, se fac pentru a spori recompensele materiale; educația devine astfel un aspect sau, mai precis, o componentă a politicilor economice în ansamblu. Este o aspirație demnă de luat în seamă de către societatea perfectă.

Faptul că educația este strâns legată de dezvoltarea economică nu poate fi pus la îndoială. Acest lucru este de mult timp recunoscut. În ultimele decenii, în ultimul secol chiar, educația și transporturile împreună cu o bună politică de guvernare au constituit baza tuturor discursurilor ce conturau trăsăturile fundamentale ale progresului economic. Acum, majoritatea industriilor din întreaga lume, specializate în producția de masă lucrează bine cu muncitori având un nivel de cultură redus, deoarece aceștia au acea ardoare și disciplină dobândite o dată cu părăsirea ocupațiilor dintr-o agricultură primitivă, supusă privațiunilor economice și izolării sociale. De aceea o mare parte a industriilor grele și-a deplasat atenția către noile state industriale, în care forța musculară

și zelul, răbdarea sunt atributele cele mai cerute din punct de vedere al succesului economic.

Cu toate acestea, în țările dezvoltate educația are un rol economic deosebit. Economia actuală are nevoie de o forță de muncă bine pregătită, adaptată. Sectoarele aflate într-o continuă dezvoltare – producția bazată pe tehnologii avansate, în relație directă cu arta și design-ul, comunicațiile, profesiunile din domeniul cultural și al divertismentului – au toate nevoie de forță de muncă educată. Cultura, educația îi pregătesc și îi inspiră pe inventatorii ce răspund preocupărilor și intereselor unei populații aflată la un anumit nivel intelectual. Educația însăși devine esențială pentru economie.

Contribuția educației la progresul economic este subiectul cel mai dezbătut, după cum spuneam. Profesorii, „educatorii" fac apel la sprijin financiar tot „pe tărâm economic" – un sprijin al contribuției lor deosebite la performanța economică. Cu toate acestea, aici trebuie lămurit un aspect. Societatea perfectă nu poate accepta ideea că educația este factorul esențial al dezvoltării economice, ci consideră că ea are un rol mai degrabă politic și social, chiar o mai puternică justificare intrinsecă.

Un lucru este foarte clar: educația are o implicație vitală asupra destinderii și liniștii sociale – cultura, educația sunt cele ce întrețin speranța și își asumă realitatea evadării din cele mai de jos, din cele mai puțin favorizate straturi ale societății spre o condiție superioară.

Într-o anumită măsură, stratificarea economică și socială este inevitabilă și în cadrul unei societăți ideale; eliminarea completă a unei structuri sociale este, mai mult ca sigur, imposibilă. Însă decența socială și stabilitatea politică cer să existe efectiv și să fie recunoscută șansa ca oricine să poată evolua. Dacă această șansă nu este acordată, intervine cu certitudine nemulțumirea socială, chiar posibilitatea izbucnirii unor revolte violente.

În Statele Unite a existat acel moment al emancipării, al mișcării ascendente a foștilor rebeli – a imigranților și minorităților – irlandezi, italieni, evrei, ce a permis acestor grupuri etnice să înlocuiască o atitudine neplăcută, iritantă și chiar violentă, de nesubordonare, cu o participare liniștită la mersul societății, „foștii rebeli" avansând până la a ocupa funcții de conducere în domeniul politic și economic. Factorul esențial al evoluției fie a individului, fie a copiilor lui pe scara socială îl reprezintă educația. Ignoranța nu conduce decât la o muncă grea, incomodă, plictisitoare și, deseori, la a nu munci deloc. Ameliorarea vine o dată cu educația și doar cu ea; fără educație nu există nimic și singurul recurs plauzibil este la crimă și la violență. Poate ar trebui ca de cea mai bună educație să beneficieze cei aflați cel mai jos pe scara socială, pentru că ei au cea mai mare nevoie de mijloace care să le permită acea mișcare ascendentă, acea evadare din ignoranță.

În cadrul unei societăți ideale, educația trebuie să îndeplinească două funcții vitale. Una este cea care le va permite oamenilor să se autoguverneze în mod inteligent, iar cea de a doua, cea care le va da posibilitatea să atingă deplina satisfacție de a trăi.

Autoguvernarea, democrația sunt fără îndoială o necesitate. O economie bazată pe o agricultură primară cere foarte puțin statului; inteligența relativ nesofisticată pusă în slujba acesteia convine atât guvernanților cât și celor guvernați. O dată cu dezvoltarea economiei și cu apariția responsabilităților sociale ce o însoțesc, problemele cărora trebuie să le facă față guvernanții sporesc în complexitate și în diversitate, poate nu în progresie aritmetică, ci chiar geometrică. În acest caz trebuie să existe un electorat bine informat, care să țină pasul din punct de vedere intelectual cu aceste subiecte și cu deciziile ce se iau, sau o reprezentare mai mult sau mai puțin completă a acestui electorat în cadrul statului și al sistemului birocratic. Altfel totul va fi supus – „predat" – vocii ignoranței și erorilor de tot felul. Acest lucru are, la rândul său, un efect distructiv asupra însăși structurii sociale și politice.

Ultima aserțiune nu reprezintă deloc o noutate. Toate democrațiile trăiesc cu frica ignoranței, a influenței acesteia. În Statele Unite se știe din experiențele avute cu Huey Long, Gerald L.K. Smith, Father Coughlin, George Wallace – reprezentanți ai extremei fundamentalismului religios – și cu milițiile populare din perioada recentă, că un

anume procent din populație este dispusă să suporte, în principiu, orice formă de dezastru social sau politic. Educația și numai educația este aproape singura ce poate menține acest procent în limite inferioare – ce-i poate păstra atributul de minoritate.

Există însă și următoarea relație, mai puțin evidentă, între educație și democrație. Nu numai că educația face ca democrația să devină posibilă; ea îi garantează și atributul de esențialitate. Nu numai că educația atribuie populației capacitatea de a înțelege măsurile ce trebuie luate în folosul public; ea face și ca aceste doleanțe să fie auzite. Bărbații și femeile cu un nivel de cultură deosebit de scăzut, mai ales dacă sunt răspândiți de-a lungul și de-a latul zonelor agricole aflate în administrarea proprietarilor de pământuri – ca lucrători subordonați acestora – pot fi mult mai ușor „domesticiți“ și supuși unui control autoritar. Acest lucru este pe deplin recunoscut. În schimb, subordonarea devine imposibilă când avem de-a face cu cetățeni educați și, prin urmare, preocupați și documentați în ceea ce privește revendicările de ordin politic. Această stare de spirit este pe deplin confirmată de perioada actuală. Nu există populație bine educată care să suporte un regim dictatorial sau, cel puțin nu în măsura în care acest fapt să producă revolte. Pe de altă parte, guvernarea într-un mod dictatorial a celor săraci și analfabeți este mai mult decât evidentă.

În mod tradițional, ne gândim la democrație ca la un drept fundamental al omului. Așa și este. Dar democrația reprezintă și o consecință normală a educației și a progresului economic. Afirmăm acest lucru pentru că nu există, practic, nici o altă cale de a guverna un popor ce, datorită educației dobândite, așteaptă să fie auzit, ascultat și care nu poate fi subjugat prin a fi redus la tăcere. Repetând, doresc să subliniez următorul aspect: educația face ca democrația să devină posibilă și, împreună cu dezvoltarea economică, să devină necesară, inevitabilă chiar. Educația se va bucura întotdeauna de o răsplată în viitor.

Educația slujește, în principal, lărgirii perspectivei asupra vieții și sporirii satisfacției de a o trăi. Ea deschide individului noi orizonturi în

lingvistică, literatură, artă, muzică și față de diversitatea și idiosincrasia lumii. Cei ce au beneficiat de-a lungul timpului de o educația solidă, nu s-au îndoit nici o clipă de faptul că primesc, că vor primi o recompensă mai mare; posibilitatea de a primi o educație solidă extinde și generalizează această recompensă.

S-a susținut în trecut – idee vehiculată în mare măsură și astăzi – că descendenții celor privilegiați din punct de vedere material și social ar avea acces la cea mai bună educație și la avantajele ce decurg din aceasta. Și că ei ar plăti deseori sume substanțiale în acest scop. Acest lucru a stat la baza înființării școlilor și colegiilor particulare din Statele Unite. Posibilitățile materiale mai bune de atunci justificau astfel de costuri.

În ultima perioadă (deși această situație mai sus-amintită era suficient de cunoscută pentru a mai lăsa loc la comentarii, fie ele apreciative sau critice) a existat un efort de a atribui un caracter democratic acestor instituții considerate odată – pe drept – privilegiate, prin instituirea unor burse și a unui sprijin financiar în folosul celor mai puțin bogați. În același scop, dar cu un mai mare impact social, a fost dezvoltată în Statele Unite rețeaua instituțiilor de învățământ superior de stat – universitățile publice considerate astăzi cele mai bune din lume în domeniul lor. Și aici este vorba tot despre o favoare făcută clasei celor avuți. Cei săraci nu vor avea acces în aceeași măsură la aceste instituții publice de învățământ superior, din cauza frecventării unor școli elementare și secundare mai proaste, lipsite de sprijin financiar, cum sunt în mod special cele din marile orașe, fapt ce îi va împiedica să beneficieze de aceste oportunități. Aici, în Statele Unite, avem probabil de-a face cu cea mai brutală formă de discriminare: unii profită, în mod firesc, de toate satisfacțiile oferite de viață, iar alții, cei mulți, nu au parte de nici una.

Rolul educației în societatea perfectă se prefigurează luând în considerare 'cele arătate mai sus. Fiecare copil trebuie să aibă acces la o educație bună oferită de învățământul elementar și secundar; mai mult, fiecărui copil i se va cere acest lucru. El sau ea va trebui să se supună, de asemenea, disciplinei esențiale în atingerea acestui deziderat. Con-

strângerea și disciplina sunt ambele necesare; societatea perfectă nu permite celor foarte tineri libertatea de a alege între sârguință și distracțiile juvenile. Mai departe, în ceea ce privește educația la nivele superioare, vor trebui să existe suficiente posibilități pentru a se putea ajunge acolo unde aspirațiile și abilitățile o permit. Pentru toate acestea, vor trebui să existe resurse financiare disponibile din fondurile publice. Nu există un test mai clar, mai decisiv, de trecut pentru o societate ideală decât atitudinea sa față de impozitare, decât dorința ei de a impozita – de a reține din venitul personal, din cheltuieli și din surplusul consumului personal – cu scopul de a dezvolta și de a susține un sistem educațional puternic de care să beneficieze toți cetățenii săi. Recompensele în plan economic ale acestui lucru nu pot fi puse la îndoială. Nici câștigurile pe tărâm politic. Dar adevărata recompensă este o viață mai bună, mai intensă, mai bogată pentru fiecare, lucru pe care numai educația îl poate realiza.

Desigur că va trebui încurajat învățământul particular și religios – școli, colegii, universități; ele reprezintă expresia libertății, esențială într-o societate ideală. Oricum, ele nu trebuie astfel gândite încât să acorde o mai bună educație și oportunități educaționale superioare doar celor ce pot plăti.

Prestigiul de care se bucură profesorii, educatorii în general, precum și veniturile acestora, vor trebui să reflecte deosebita importanță care i se dă educației în societatea modernă. Educația trebuie atât să atragă, cât și să se bucure de tot ceea ce este mai bun. Cei preocupați de desăvârșirea unei societăți mai bune vor trebui să reflecteze serios la două probleme deosebit de practice. Una este ușurința cu care se găsesc banii necesari (și abundența lor) pentru programele de televiziune la care copiii privesc atât de intens, în comparație cu banii prevăzuți pentru școli și pentru salariile profesorilor. Cea de-a doua problemă se referă la rapiditatea cu care devin disponibile fondurile pentru armată, în contrast cu resursele destinate instituțiilor de învățământ, sistemului educațional. Ne vom referi mai târziu la aceste aspecte.

10

Controlul

PRINCIPII DE BAZĂ

ECONOMIA DE piață se bazează pe reacția neplanificată, nedirijată a producătorilor individuali sau a corporațiilor, mai mari sau mai mici, față de dorința și de puterea de cumpărare a consumatorilor interni sau externi. Puterea de cumpărare ce dirijează acest mecanism derivă din activitățile productive față de care reacționează această putere de cumpărare. Astfel se închide cercul. Aceasta este esența sistemului economiei de piață. O dată cu colapsul socialismului în Europa de Est și Uniunea Sovietică și cu modificările suferite în mare măsură de acesta în China, nu mai există alt sistem economic. Problema principală, după cum știm cu toții, este măsura în care această entitate economică, acest mecanism, funcționează independent și cât de mult trebuie să-l sprijine și influențeze puterea de cumpărare – cererea efectivă – ce susține sistemul. Legat de aceasta și foarte importantă este întrebarea referitoare la modul de orientare și control al acestui mecanism, astfel încât să servească nu să aducă prejudicii interesului general; mai exact, care sunt măsurile ce trebuie luate de către guvern, de către stat.

Acest ultim aspect trece drept unul dintre cele mai controversate subiecte din prezent atât în plan social cât și în plan politic. Conflictul are loc între cei ce sprijină acțiunile autonome, auto-determinate ale sistemului și, în mod special, interesele pecuniare ale celor implicați în acest fel, pe de o parte, și între cei ce găsesc îndreptățite intervențiile

făcute în spiritul prevederii și stopării tendințelor negative în plan social și a celor spre auto-distrugere, pe de altă parte. În ultimul timp, în Statele Unite a avut loc un puternic atac cu caracter ideologic asupra controlului public și al economiei. Din nou avem de-a face cu o atitudine irațională. Nu se poate vorbi de o regulă în materie; decizia, ca și în alte cazuri, trebuie luată de la caz la caz.

Există patru factori care obligă la o intervenție și la un control al statului. Primul îl constituie nevoia de a proteja acum și în viitor planeta, anumite reglementări descrise în mod obișnuit ca prevenind distrugerea mediului înconjurător. Ele vor constitui subiectul capitolului următor. În al doilea rând, există necesitatea de a-i proteja pe cei mai vulnerabili dintre angajații în sectorul productiv față de efectele negative ale mecanismului economic. Despre acest lucru am discutat într-unul din capitolele anterioare. Al treilea factor este tendința mai mult decât ocazională a economiei de a produce și vinde bunuri și servicii de larg consum cu deficiențe tehnice sau care pot aduce prejudicii de ordin fizic. Și ultimul factor, înglobarea de către sistem a unor tendințe cu caracter de auto-distrugere a propriilor funcții ce au o oarecare eficiență. Fiecare dintre acești factori, repet, dă naștere unui conflict pronunțat, cu caracter ideologic, între cei care văd sistemul ca pe o forță independentă și pe ei înșiși meritând a fi răsplătiți în consecință, și cei care consideră bine venite unele măsuri corective și de protecție.

Sunt de adăugat aici câteva cuvinte legat de protecția muncitorilor. Într-o societate mai bună fondurile pentru asigurările de sănătate trebuie să se afle într-o relație directă cu ocuparea forței de muncă, trebuie să însoțească forța de muncă angajată. Acesta a fost unul dintre pașii cu efectul cel mai civilizator din timpurile noastre. În același fel ajutorul și compensațiile în cazul unor răniri sau accidente mai grave de muncă devin esențiale, ca și garantarea unui loc de muncă. Și există necesitatea continuă și urgentă, așa cum accentuam anterior, de a proteja veniturile muncitorilor din întreprinderile mici și foarte mici, în special din ramura serviciilor.

Cu toate acestea, rolul guvernului și al controlului de stat în domeniul relațiilor de muncă s-a diminuat, în general, în ultima perioadă. În trecut, calitatea de membru al *National Labor Relation Board* se bucura de o recunoaștere publică substanțială. Astăzi acest lucru reprezintă o modalitate de păstrare a anonimatului.

La un moment dat, mecanismul economic constituia sursa unor produse de strictă necesitate, simple, nesofisticate – alimente, îmbrăcăminte, adăposturi, combustibili, materii prime. Mai târziu, unele dintre aceste produse au devenit monopol, fapt ce a dus la privațiuni și suferințe. Datorită acestor circumstanțe a apărut legislația anti-trust precum și alte reglementări menite să protejeze consumatorul deseori sărăcit, împotriva forței și influenței exercitate de producător.

Astăzi, schimbările din domeniul economic și standardul de viață ridicat, au diminuat, dar au și crescut nevoia ca produsul și producătorul să se supună unor reglementări. Extinderea globalizării vieții economice, pentru a folosi un termen la modă, a micșorat amenințarea puterii monopolului și consecința acestuia – exploatarea. În locul celor trei fabricanți de automobile din S.U.A. – oligopol – există acum numeroase companii concurente, naționale și străine. Nu mai există doar IBM, ci mai mulți producători de computere, inclusiv de software. La fel și în alte țări.

În general, într-o economie din ce în ce mai bine aprovizionată există, prin natura acesteia, o gamă largă de preferințe (și nenumărate posibilități de alegere) reprezentând nevoi mai mult sau mai puțin urgente. Oricui îi este permis să greșească când se decide asupra unui Cadillac sau a unui Mercedes-Benz, sau asupra unor automobile mai mici; sau când alege unul dintre nenumăratele modele de jeans ori un anume mic-dejun. O mare parte din atenția distributivă a consumatorului modern se îndreaptă spre utilitatea, judecată prin comparație, a produselor aflate în concurență, toate acestea având calități însă apropiate și diferind prea puțin în esență. Puterea monopolului deținut de un singur producător nu mai este relevantă.

Există, oricum, și o altă latură. Așa cum abundența scade nevoia de control, la fel o și mărește. Înaintea apariției automobilelor nu exista problema siguranței vehiculelor; nici nevoia unor restricții de viteză pe autostrăzi sau a unui control al traficului urban, ori a unor măsuri împotriva conducerii în stare de ebrietate. Nu s-a pus nici problema unui control al nivelului poluării, despre care vom vorbi în capitolul următor. La fel stau lucrurile și cu multe alte produse, de la jucării la ciment. Actualele sisteme de comunicație electronice au introdus, de asemenea, o nouă și controversată gamă de reglementări. Și mai există problema – extinsă și complexă – protecției clientului față de anumite pretenții ce depășesc din necunoaștere limitele corectitudinii sau a unora de-a dreptul necinstite, întâlnite mai ales în sănătate și medicină. Pe măsură ce oamenilor li se oferă din belșug produse artificiale, confort și diverse moduri de a-și petrece timpul, ei se orientează din ce în ce mai mult spre ceea ce ar putea prelungi viața – iar față de această căutare, o întreagă industrie își dovedește disponibilitatea. În acest caz, controlul devine o necesitate unanim recunoscută. Legat de aceasta trebuie să existe o protecție față de medicamentele cu efect nociv și față de practica și intervențiile medicale în general.

Reglementările ce necesită o aplicare imediată, constituind în același timp un subiect îndelung dezbătut, sunt cele ce afectează în mod direct înseși funcțiile mecanismului economic. Aici aplicarea incorectă a acestor măsuri poate aduce prejudicii; dar și atunci când efectele lor distructive sunt perfect vizibile, măsurile corective întâmpină o puternică rezistență.

Sistemul economic operează efectiv în limitele unor reguli comportamentale. Prima este aceea a onestității – adevărul trebuie convertit într-un ansamblu de informații strict necesare investitorilor, opiniei publice în general și, așa cum am specificat deja, consumatorilor. Cu toate acestea, în special în domeniul finanțelor unde o proastă administrare este în același timp profitabilă din punct de vedere material, dar și distructivă, acest lucru nu se întâmplă. Legat de aceasta, controlul tre-

buie să prevină prezentarea de rapoarte incorecte sau „preparate" referitoare la performanțele economice și la beneficiile obținute sau la proiectele de investiții. Există, de altfel, numeroase alte căi de a-i trage pe sfoară pe cei neinformați sau pe cei încrezători. În mod special se pune problema acută a unui control în ceea ce privește schimbul de informații din interior și modul de folosire a unor informații cu caracter special. Un subiect la fel de vehiculat este acela al *preluărilor* agresive având ca țintă o companie cu datorii greu de mânuit și cel al speculațiilor cu terenuri și polițe de asigurare, cu consecințe inevitabile și grave în plan economic. Trebuie să recunoaștem că actuala societate suferă cel mai mult din pricina exceselor și erorilor așa numitei „comunități financiare", cu toate că, în trecut, această sintagmă reprezenta marca unei sobrietăți de excepție.

Ne-am referit deja la o asociere „nesigură" a banilor cu inteligența. Societatea perfectă nu va pretinde lumii financiare perfecțiunea, cu atât mai mult cu cât fiecare generație se întoarce cu entuziasm la neglijențele și la lipsa de prejudecăți a generațiilor anterioare.

Toate acestea, împreună cu protecția mediului, reprezintă trăsăturile esențiale ale controlului statului într-o societate perfectă. Nu există, repet, nici o regulă anume care să favorizeze sau să se opună controlului în general. Nu trebuie însă, nici de această dată, să lăsăm ideologia să triumfe asupra rațiunii; totul depinde de specificul fiecărui caz în cadrul unui context mai larg. Face parte din natura sistemului ca procesul de producție sau produsul în sine să poată avea efecte dăunătoare din punct de vedere social. Și mai pot exista acele efecte pe termen lung care nu sunt în mod curent vizibile sau care sunt ignorate – cu bună știință, cu rigurozitate chiar – dar care pot da naștere unor dezastre. Cu toate că nevoia de anumite reglementări este diminuată din cauza afluenței din prezent a produselor și a multiplelor posibilități de a alege, această nevoie sporește în același timp datorită acelorași cauze. Controlul, esențial de altfel și având ca efect buna funcționare a sistemului însuși, este extrem de important pentru performanțele acestu-

ia. Așa cum nimeni nu se poate pronunța în favoarea unui control intrinsec, la fel nimeni nu poate avea o atitudine generală de negare a acestuia. Dacă ceea ce am subliniat acum constituie o regulă, este numai pentru că acest lucru se referă la un control specific, de la caz la caz. Nu avem, deci, decât să încercăm să descoperim dacă interesele auto-deservite constituie factorul determinant al acestei controverse.

11

Mediul

SOCIETATEA IDEALĂ trebuie să îndeplinească în plan economic trei condiții strâns corelate, fiecare având propria-i influență. Există în primul rând necesitatea de-a asigura bunurile și serviciile de larg consum cerute. Există, în al doilea rând, nevoia de o asigurare că producția (modalitățile de producție) și consumul nu au un efect advers asupra bunăstării curente a publicului în general. Și, în al treilea rând, nevoia de o asigurare că producția și consumul nu vor avea efecte negative asupra vieții și bunăstării generațiilor ce vor veni. Ultimele două condiții de mai sus se află într-un permanent conflict cu prima, un conflict ce se manifestă în fiecare zi în economie și în politică. Cele mai dese referiri se fac la efectele asupra mediului. Mai departe vom prezenta, pe scurt, câteva aspecte legate de acest fapt, așa cum sunt ele definite într-o societate ideală.

Producția de bunuri și servicii constituie o problemă care a fost, în linii mari, rezolvată în statele avansate din lume. Rămân de pus câteva întrebări legate de stabilitatea performanței acesteia și de modul de distribuire al veniturilor, chestiuni pe care le-am analizat anterior. Dar calitatea economiei moderne de a produce, din abundență, bunurile de care consumatorul are nevoie, nu poate fi contestată. Așa cum arătam, ea face acest lucru depășind cu mult cerințele stabilite în mod independent. O întreagă industrie neobosită din domeniul publicității, precum și puterea de convingere a sistemelor de comunicație moderne, în spe-

cial a televiziunii și radio-ului, devin acum necesare pentru a contura dorințele individului, pentru a-l ajuta să aleagă și pentru a promova în acest fel diferitele produse ce răspund acestor nevoi.

Problemele mediului rezultă din impactul producției și al consumului asupra sănătății, confortului și bunăstării întregii comunități. De asemenea ele provin din efectele pe care le pot avea în viitor producția și consumul din zilele noastre, inclusiv epuizarea resurselor naturale existente astăzi din abundență și folosite intensiv.

Efectele actuale ale daunelor produse mediului ne sunt, din nefericire, familiare: poluarea aerului și a apei, problema ce devine deosebit de gravă a depozitării reziduurilor, efectul nociv imediat pe care-l pot avea asupra sănătății produsele și serviciile puse la dispoziție și poluarea estetică determinată de intervenția activităților productive și comerciale, în special a comerțului en-detail, asupra peisajului urban și rural. De cele mai multe ori, daunele aduse sănătății și poluarea estetică merg mână-n mână. În perioada axată cu precădere pe industria siderurgică, zone ca Pittsburg – S.U.A., centrul Angliei și bazinul Ruhr-ului în Germania nu numai că reprezentau un pericol pentru sănătate ci aveau și un aspect de-a dreptul hidos.

Efectele nocive pe termen lung, ce se observă foarte clar încă de pe acum sunt într-un număr destul de mare: pericolul în perspectivă reprezentat de *poluarea aerului* – cele mai dezbătute exemple fiind *creșterea globală a temperaturii planetei* și *incidența sporită a cazurilor de emfizem și cancer pulmonar*; alte modificări climatice dezastruoase cum sunt *despăduririle* datorate ploilor și alunecărilor de teren; *secătuirea resurselor naturale* minerale, a rezervelor de petrol și a altor resurse de care depinde consumul curent; și, ca efect mai îndepărtat, *lipsa de spațiu vital necesar* ce se va face simțită cu timpul, din moment ce populația continuă să crească întruna iar urbanizarea se dezvoltă nestingherită. Mai există, de asemenea, și alte aspecte deosebit de complexe cum ar fi protejarea naturii și, în special în Statele Unite, protejarea zonelor publice și a parcurilor față de invazia agresivă a comerțului, față de o eventuală cedare a acestora în folosul unor astfel de activități economice.

Acestea sunt efectele din prezent cât și cele pe termen lung produse de economia de consum asupra mediului înconjurător. Cum va trebui să reacționeze o societate mai bună, o societate ideală, la problemele mediului?

Prima cerință este preocuparea intensă și evoluată a cetățenilor față de aceste aspecte. Protejarea mediului nu aduce recompense materiale imediate; nevoia ca această protecție să se bucure de un sprijin și de o acțiune eficientă reprezintă un țel în slujba căruia vor trebui luate urgent măsuri cu caracter public și politic. Referitor la aceste acțiuni, situația actuală nu este în totalitate descurajantă: aspectele legate de mediu se bucură în mod curent de un larg interes public, uneori cu efecte benefice. Acest curent de opinie capătă o importanță vitală, drept pentru care va trebui încurajat de societatea ideală.

Contextul economic și politic trebuie, de asemenea, bine cunoscut și înțeles. Așa cum arătam și mai devreme, problemele mediului, cuprinzându-le atât pe cele din prezent cât și pe cele ce afectează generațiile următoare, și în mod special acestea din urmă, se află inevitabil în conflict cu forțele motrice ale economiei de piață – mai clar, cu interesul firmelor producătoare ca profitul lor să poată fi anticipat și să urmeze într-un timp scurt investiției. Acest lucru determină, la rândul său, risipa de energie și de intelect ce motivează sistemul, atât din punct de vedere fizic cât și mental. Orice intervenție asupra acestui sistem și asupra motivațiilor ce-l determină se consideră în mod special de către cei implicați că va aduce prejudicii atât în plan economic cât și în plan social. O derogare de la libertatea de a lua decizii și de a obține profituri, un astfel de „sacrificiu" făcut în scopul protejării întregii comunități sau a urmașilor acesteia constituie o îngrădire a înseși libertății de-a reuși în plan material. Conflictul nu este deloc diminuat de faptul că guvernul – statul, în general – reprezintă principalul instrument de protecție a intereselor imediate și de lungă durată ale mediului.Printr-un atac asupra guvernului, printr-o intervenție în forță, rău-intenționată, legislația și nevoile mediului pot fi puternic stânjenite – tendință care se manifestă astăzi și despre care am mai scris.

Conflictul dintre efectele imediate și cele posibile produse de economia de consum, pe de-o parte, și dinamica pe termen scurt a sistemului economic, pe de alta, este un subiect analizat și dezbătut zilnic. Sistemul energetic produce curentul electric și lumina de care este nevoie. Acest lucru contribuie, implicit, la poluarea atmosferică, la problema pe care-o constituie depozitarea reziduurilor de combustibili și, foarte posibil, la secătuirea anumitor rezerve – în cazuri specifice poate reprezenta chiar amenințarea cu un dezastru nuclear. Automobilul, în jurul căruia gravitează actuala economie de consum, remarcabila extindere a industriei producătoare de vehicule, contribuie în mod similar la poluarea aerului și, datorită invadării și folosirii carosabilului și nu numai, la degradarea peisajului urban. Aici apare, din nou, efectul pe termen lung al consumului aferent de combustibil asupra rezervelor de petrol. O lungă perioadă de timp, Statele Unite s-au aprovizionat cu benzină provenind din propriile rezerve din propriile zăcăminte de petrol. Acum, după numai câteva decenii în care au apărut din ce în ce mai multe automobile și camioane ce sunt utilizate intensiv, S.U.A. depinde aproape în totalitate de rezervele de petrol din Orientul Mijlociu. La un moment dat, în viitor, este ușor de presupus că și acele resurse vor deveni limitate sau vor secătui. Economia actuală dezvoltă o puternică ramură a construcțiilor; acest lucru poate însemna distrugerea progresivă a pădurilor, aducerea în pragul dispariției a unor specii de animale sau păsări ce trăiesc în acest habitat, precum și limitarea accesului în scop recreativ și a satisfacțiilor, inclusiv estetice, oferite de zonele împădurite.

Efectele unei economii puternice asupra poluării estetice merită să fie analizate mai în detaliu. Am amintit deja despre acei *„monștri cu aspect sumbru“*, combinatele siderurgice din zonele cu o puternică industrie de prelucrare a oțelului. În lumea noastră, în lumea modernă, un aspect deosebit de important îl constituie gravele compromisuri în plan estetic reprezentate de comerțul stradal, de reclamele ce stimulează dorințele consumatorului. În acest caz, efectul pe termen lung și-a făcut deja simțită prezența. Zonele rurale din S.U.A. sunt mult mai puțin

atrăgătoare în ochii călătorului obișnuit decât erau cu o sută sau chiar cu cincizeci de ani în urmă. Iar situația este aceeași, chiar dacă în mai mică măsură, și în celelalte țări dezvoltate. Marea Britanie, Franța și Elveția manifestă mai multă grijă, un lucru demn de admirat, față de zonele lor naturale și de agrement. Cea mai mare parte a teritoriului Japoniei, atât de pitoresc în trecut, este traversat acum de autostrăzi ce constituie șabloanele perfecte ale „bunului gust“ pe care-l întâlnim de-a lungul șoselelor din Jersey City, statul New Jersey.

Societatea ideală nu neagă existența unui conflict între motivațiile ce stau la baza sistemului economic și efectele (din prezent și pe termen lung) acestuia asupra mediului. Ea caută să rezolve acest conflict într-un mod rațional, dar această rezolvare nu se va baza nici pe solicitările nici pe retorica publică. Rolul guvernului este considerat decisiv; cum la fel de hotărâtoare devine aplicarea unui control din partea guvernului, a statului în general, în interesul întregii comunități.

Sistemul economiei de piață și factorii stimulatori ai acesteia se bucură de o recunoaștere deplină într-o societate mai bună, într-o societate perfectă. Dar această societate nu conferă drepturi inalienabile nici firmei producătoare în ceea ce privește libera inițiativă sau libera alegere și nici consumatorului. Trebuie protejate interesele întregii comunități, ca și viitorul climat și viitoarea bunăstare; de asemenea, trebuie să existe o preocupare permanentă față de resursele în curs de epuizare. De vreme ce trebuie construite automobile, de vreme ce acestea trebuie aprovizionate cu combustibil și folosite, este esențial și inevitabil să existe un compromis între interesele financiare curente și cele de lungă durată – cu adresă publică. Ca regulă de bază, acest compromis trebuie făcut, oricum, în favoarea intereselor marii majorități și a generațiilor ce vor urma. Și aceasta pentru că afacerile, deciziile politice și banii sunt aliați ai puterii economice actuale – ai firmelor producătoare de bunuri și servicii, ai lobby-urilor lor și ai politicienilor dependenți sau ușor influențabili. Comunitatea și viitorul acesteia se bucură de mult mai puțin sprijin.

Într-o societate ideală preocuparea față de mediu trebuie să beneficieze de o constituență puternic motivată, bazată pe resursele financia-

re necesare provenite din rândul membrilor săi. Trebuie să existe, de asemenea, prezumția că această preocupare va deveni un subiect preponderent al dezbaterilor publice și al măsurilor politice. Recompensa materială – profitul – și fervoarea „religioasă" cu care este apărată libertatea de a o obține se află în opoziție, împreună cu producătorii, cu furnizorii și cu specialiștii în marketing și advertising. Echilibrul public reclamă prezența celor ce apără în mod eficient și peremptoriu problemele actuale și cele pe termen lung ale mediului. Ei nu vor trebui să rămână insensibili la criticile constructive, dar centrul de greutate al opiniilor publice și al măsurilor cu caracter politic trebuie să treacă de partea lor.

12

Migrația

POATE CEA mai controversată problemă cu care are de-a face orice societate modernă, alături de cea a ajutorării săracilor, este aceea a migrației – a deplasării oamenilor dinspre țările mai sărace către cele mai avantajate și a efectului acesteia asupra vieții sociale și economice a țărilor spre care se îndreaptă aceștia. Acest lucru se întâmplă în Statele Unite, în Canada, în țările Vest-Europene și destul de posibil în viitor, în Japonia.

Pe măsură ce se dezvoltă, economia modernă începe să se bazeze din ce în ce mai mult pe munca imigranților sosiți din afară, de peste graniță. Fără această forță de muncă ce completează oferta, economia ar suporta grave perturbații, ar putea avea loc chiar dezastre. Cu toate acestea, există un puternic curent de opinie, sau ceva asemănător, fervent împotriva pătrunderii și stabilirii definitive a acestora. Nu există astăzi nici o țară avansată din punct de vedere industrial în care problema migrației să nu constituie un subiect politic major.

Circumstanțele de bază nu pot fi puse la îndoială. În Europa de Vest – exemplul cel mai edificator – o întreagă gamă de societăți producătoare de bunuri și servicii depind de forța de muncă imigrată. În Germania automobilele n-ar putea fi asamblate, alte industrii n-ar putea fi susținute, ca și o paletă largă de servicii, dacă n-ar exista muncitorii turci, cei din fosta Iugoslavie sau din alte țări Est-Europene. Aceleași dificultăți le-ar întâmpina și Franța dacă n-ar beneficia de emi-

granţii nord-africani. Industria italiană, ce odată depindea de muncitorii proveniţi din sudul ţării – acel relativ sărac Mezzogiorno – îşi caută acum, de asemeni, mână de lucru din Africa. Spania, care o lungă perioadă a asigurat muncitori celorlalte ţări europene, se bizuie şi ea, într-o oarecare măsură, tot pe Africa. Marea Britanie îşi completează forţa de muncă din industrie şi servicii, inclusiv din reţeaua numeroaselor firme mici de comerţ cu amănuntul, cu foşti rezidenţi ai imperiului britanic de altădată.

În Statele Unite, valuri succesive de imigranţi, la început din Europa, iar mai târziu,din Asia şi America Latină, s-au integrat atât în industrie cât şi în agricultură. Anumite fructe, legume cât şi unele conserve n-ar putea fi găsite astăzi la preţuri convenabile în magazinele americane, în absenţa muncitorilor emigraţi din alte ţări.

Aspectul determinant, rareori remarcat în literatura economică, trebuie de la început clarificat: există o problemă legată de cuvântul „muncă". El este folosit pentru a caracteriza două modalităţi total diferite de angajare a timpului fiecărui individ. „Munca"poate fi *ceva* ce-ţi acordă satisfacţii depline, *ceva* ce corespunde unui sentiment de împlinire, de realizare, şi fără de care ar exista acea senzaţie de dezrădăcinare, de respingere în plan social, de deprimare sau, în cel mai bun caz, de plictiseală. O astfel de muncă este cea care defineşte poziţia socială a unui director de firmă, a unui finanţist, artist, poet, om de ştiinţă, comentator de televiziune, chiar a unui ziarist. În acelaşi timp „munca" îi sorteşte pe indivizi anonimităţii masei mari a celor ce trudesc din greu, asociată fiind unui efort fizic repetat la nesfârşit, mereu istovitor şi extrem de plictisitor. S-a spus deseori că un lucrător bun îşi iubeşte munca, afirmaţie susţinută frecvent şi la modul teoretic de cei fără nici o experienţă privind munca fizică grea ce se desfăşoară în anumite ramuri economice. Cuvântul „muncă" denotă astfel situaţii pe deplin contrastante. Greu de crezut că oricare alt termen din orice altă limbă ar putea fi atât de puţin egal cu el însuşi prin ceea ce descrie.

Legat de acestea, există problema, de o importanţă vitală, a veniturilor materiale. Ca regulă generală, cei cărora le place mai mult ceea

ce fac, cei ce găsesc mai agreabilă munca lor, beneficiază şi de o mai bună recompensă pecuniară. Cei pentru care munca devine din ce în ce mai anostă, cei ce depun eforturi fizice istovitoare primesc cea mai mică sau aproape cea mai mică răsplată.

O caracteristică de bază a societăţii perfecte, pe care am amintit-o deja, este oportunitatea oferită fiecărui individ de a urca, din punct de vedere material şi social, pe scara ierarhică a societăţii. Principalul stimulent este trecerea de la munca „reală" – aşa cum am putea numi-o, la ceea ce doar desemnează termenul de muncă. Acest lucru creează un vid la bază, făcându-se astfel un serviciu esenţial migraţiei prin locurile libere rămase. Este nevoie de această permanentă împrospătare a forţei de muncă din sectoarele cu activităţi caracterizate de monotonie, din sfera muncii fără mari pretenţii, iar această nevoie întâlneşte oamenii din ţările sărace doritori să scape de alte munci, mai anoste chiar şi mai prost plătite, sau persoane ce nu au deloc de lucru. Pentru aceştia, munca mai slab plătită şi obositoare din în ţările avansate este mult mai avantajoasă decât orice altceva ar putea găsi la ei în ţară.

Migraţia ce se produce astfel nu este o problemă exclusiv internaţională. Am menţionat deja exemplul industriei din Italia ce se baza, în mare parte, pe muncitori veniţi din sudul ţării. O migraţie de-a dreptul dramatică a fost cea a păturii sărace din munţii Apalaşi, din estul Statelor Unite şi a foştilor arendaşi şi muncitori agricoli din sud către locurile de muncă din industria şi serviciile nordului S.U.A. Această mişcare n-a fost lipsită de anumite reacţii – pătrunderea negrilor şi a albilor săraci în marile oraşe din nord a creat tensiuni sociale şi a dat ocazia unor comentarii nefavorabile.

Reacţia faţă de imigranţii străini, ca şi faţă de migraţia din interior provine în bună măsură din credinţa sau, în orice caz, din afirmaţia că noii veniţi iau slujbele ce aparţin de drept muncitorilor deja stabiliţi. Faptul că majoritatea emigranţilor ocupă locurile de muncă disponibilizate de muncitorii localnici, sau preiau slujbele de care aceştia nu mai sunt deloc interesaţi, nu este niciodată menţionat. O altă reacţie negativă îndelung cultivată este cea bazată pe criterii etnice şi sociale – noii

veniți sunt suspectați că ar aduce presupuse prejudicii de ordin rasial, religios, familial, igienic sau civic culturii comunităților deja formate.

Dintre țările dezvoltate din punct de vedere economic, Statele Unite este cea care a dat dovadă în trecut de cea mai mare toleranță, pe plan social, față de imigranți. O întreagă și convingătoare literatură reflectă cu mândrie contribuția migrației ce și-a făcut loc în societatea americană, caracterul pozitiv și benefic al acestei integrări. Dar acest punct de vedere se aplică cu prioritate emigrației timpurii. Împotriva imigrărilor actuale există o puternică reacție negativă manifestată prin discursuri politice, printr-o legislație discriminatorie, și prin izbucniri ocazionale, pline de ostilitate, ale comunității. Situația este aceeași, chiar dacă îmbracă diferite forme, și în celelalte țări avansate din punct de vedere economic.

Un caz extrem, și în anumite privințe special, al rezistenței față de imigrație îl constituie Japonia. Acolo, geografia insulară și un puternic sentiment al identității culturale s-au combinat pentru a limita fluxul de imigranți. În viitor acest lucru ar putea diminua progresul economic și dezvoltarea industrială a Japoniei datorită refuzului acesteia de a-și asigura forța de muncă *„reală“* neapărat necesară economiei sale. Există deja anumite semnale asupra acestei situații date de crizele periodice de personal și de o certă creștere a imigrației fără forme legale, căreia nu i se acordă nici o recunoaștere oficială.

Ar fi, bineînțeles, o gravă eroare să limităm analiza problemei migrației doar la segmentul reprezentat de masele de muncitori – cei antrenați în munca *„reală“*. În cadrul unei comunități mondiale în care există relații strânse între economie și finanțe, artă, literatură, divertisment, aspirații intelectuale și științifice, există și multiple schimburi de idei în domeniul economic, cultural, academic, etc, schimburi aflate într-o permanentă perpetuare și diversificare.

Aici apare din nou diferența, în ceea ce privește atitudinea publică, față de muncă și munca „reală“ : migrația unor „creiere“ în domeniul economic, social și cultural nu întâmpină obiecții serioase. Dimpotrivă, acest lucru este unanim aclamat și, practic, constituie subiectul câtorva

îngrădiri în materie de legislație. Conform zicalei est-londoneze: *„It's the poor what gets the blame“**.

Care ar fi în acest caz reacția unei societăți ideale, dată fiind profunzimea și complexitatea problemei?

Societatea perfectă trebuie să accepte că aici este vorba de două subiecte demne de toată atenția, aflate în conflict. (O situație despre care am amintit o constituie, în prezent, concentrarea atenției statului modern asupra propriei bunăstări și extinderea internaționalizării vieții economice, sociale și culturale.) Pentru cetățenii săraci ai lumii, migrația reprezintă cel mai sigur mod de a scăpa de mizerie, de suferințe și privațiuni. Iar grija față de ființele umane prietene, indiferent unde s-ar afla sau unde ar putea să se afle, trebuie să persiste în conștiința tuturor. Legat de aceasta, celor săraci ar trebui să le fie permisă accederea spre posibilitățile și satisfacțiile oferite de țările mai bogate.

În același timp, guvernele au o datorie indiscutabilă față de proprii lor cetățeni – aceea de a le asigura locuri de muncă, de a sprijini bunăstarea generală, de a se preocupa de sănătatea publică și multe altele. Obligațiile cu mult mai mari ale întregii lumi trebuie puse în concordanță cu responsabilitățile fiecărui stat în parte.

Orice formă de soluționare a conflictului dintre cele două aspecte impuse (obligațiile la nivel mondial și responsabilitățile naționale) trebuie acceptată și înțeleasă astfel încât să favorizeze în mod explicit un flux constant al migrației, ale migranților. O astfel de decizie lucrează în avantajul acestora și, în mod egal, în avantajul țărilor ce îi primesc. De vreme ce acest lucru este deja admis și apreciat atunci când emigranții sunt niște „creiere“ în domeniile lor este important, urgent chiar, și constituie o caracteristică a unui comportament civilizat, ca și serviciile oferite de acei ce practică o muncă *„reală“* să fie recunoscute și apreciate în același timp.

Acest ultim subiect trebuie accentuat. Tendința de a vedea în imigrantul sărac un intrus și, într-o oarecare măsură, o povară este întru totul respinsă de societatea perfectă. Ea îi apreciază pe muncitorii imi-

* Tot săracul le pățește pe toate (n.t.)

granți după activitățile pe care aceștia le practică. Faptul că viața din țările avansate ar fi mai dificilă în lipsa unei contribuții umane constante din afară, prezentă în sectoarele – să recunoaștem – mai de jos și mai grele ale economiei, este de la sine înțeles și acceptat. Legat de aceasta, cei care vin și muncesc în acest fel ar tebui bine primiți și încurajați și, n-ar trebui s-o repetăm, feriți de discriminări sau de ostilitatea față de rasa lor, culoarea, limba ori deosebirile de cultură.

Trebuie să existe de asemenea, posibilitatea – asupra căreia am insistat deja – de accedere spre o treaptă superioară din punct de vedere material și social, în special în ceea ce privește generațiile următoare. O scurtă revenire la subiect: o politică de liberalizare a imigrației, într-o societate ideală, servește atât celor ce încearcă să vină cât și, deloc mai puțin, celor deja aflați acolo.

Oricum, rămâne de răspuns la o întrebare importantă: dată fiind responsabilitatea statului față de propria-i forță de muncă, trebuie migrația controlată, trebuie făcută cumva o selecție?

Din punct de vedere practic, răspunsul este da. Nu trebuie însă să existe îngrădiri efective față de fluxul intern sau internațional al reprezentanților unor categorii „privilegiate" – asupra imigrației talentelor din domeniul literar, artistic, sportiv, al științelor, al tehnologiei, asupra imigrației celor angajați în afaceri și, foarte posibil, a celor predispuși la a-și petrece timpul liber și la a profita de satisfacțiile aferente. Și trebuie deschisă o ușă celor ce sunt într-adevăr agresați politic – situație întâlnită, de altfel, în mod curent. Este, de asemenea necesar, așa cum am mai spus-o, să nu se manifeste nici un fel de discriminare – concretă sau implicită – rasială sau față de identitatea etnică.

Trebuie să existe totuși o selecție a celor ce se îndreaptă spre o muncă „*reală*", spre sectoarele defavorizate, în care se depun eforturi istovitoare, ale economiei țărilor industrializate, selecție legată de specificul și de numărul locurilor de muncă disponibile din aceste ramuri. Nici o țară nu trebuie să fie împovărată de existența unui surplus de muncitori imigranți față de cererea reală din ramurile mai puțin favorizate ale economiei. Unele țări, exemplul Elveției fiind edificator – și-au stabilit

o politică a imigrărilor ce previne acest lucru, hotărâre ce s-a dovedit benefică. În cazul Statelor Unite o astfel de decizie este mult mai dificil de luat, pentru că astfel de calcule pot depăși atât capacitatea în materie a guvernului, cât și posibilitățile sale de control asupra granițelor, în special a frontierei cu Mexicul. Pe acolo, fără prea mari eforturi și cu puțină perseverență, muncitorii reușesc să pătrundă în S.U.A. fără a se supune controlului Biroului de Imigrări.

Asemenea altor deziderate ale societății ideale, nici politica imigrărilor, sau în mod special ea nu poate atinge perfecțiunea. Și nici nu se va putea ridica la un anumit standard refuzând să ofere – după cum se propune în majoritatea discuțiilor de dată recentă – unele avantaje, inclusiv dreptul la educație, celor deja sosiți.

Un răspuns mai amplu dat de o societate ideală înseamnă recunoașterea rolului benefic al migrației în general și promovarea unor acțiuni și măsuri în consecință. O comunitate națională se îmbogățește prin aplicarea unei politici liberale a imigrărilor ce permite accesul în cadrul ei al acelora ce aparțin altor mentalități și culturi, cât și prin schimburile de idei și talente pe care le implică o astfel de politică. Mai există și avantajele economice specifice de care beneficiază țările bogate în urma emigrației muncitorilor din țările sărace către acea muncă „*reală*" de care toți cetățenii acestor țări prospere, mai puțin cei excentrici, vor să scape.

13

Autonomia puterii militare

ÎN POLITICA modernă, standardul de viață public ca și rigorile necesare impuse în plan social acțiunilor personale constituie rezultatul unui proces democratic, al unor decizii democratice. Acest aranjament este departe de a fi perfect sau liniștit; în fiecare zi presa, media în general, semnalează presiunile la care sunt supuse aceste chestiuni, conflictele politice iscate în jurul lor și modul în care sunt rezolvate. Iar miezul acestor discuții îl constituie, în mod evident, o problemă fundamentală, precumpănitoare: standardul de viață personal ce beneficiază, așa cum am arătat nu numai o dată, de o susținere entuziastă, deseori neîndurătoare. Sunt puse „la lucru“ întreaga pricepere în domeniul comercial, întreaga rețea de publicitate și promovare a produselor și serviciilor. În contrast, standardul de viață public – școlile, parcurile, bibliotecile, modul de aplicare al legilor, transportul public și multe altele – nu capătă același sprijin. Consecința acestui fapt, pe de-a-ntregul familiar nouă, se reflectă în: programe de televiziune scumpe și școli slabe; reședințe curate și străzi murdare – ceea ce denumeam anterior *bună stare personală și mizerie, sărăcie publică.* Există însă o greșeală grosolană privind distribuirea resurselor chiar în modul de alocare a fondurilor publice. Această eroare se referă la satisfacerea diferențiată a nevoilor militare și a celor civile – rezultat al unei serioase lacune în cadrul procesului democratic.

În Statele Unite, decizia privind volumul cheltuielilor publice o iau împreună puterea legislativă și cea executivă. Factorul determinant al tuturor măsurilor cu caracter public îl reprezintă banii de care se dispune în acest scop. O mare parte din această sumă este hotărâtă prin lege; dacă nu există disponibilități financiare, nu se va întâmpla mai nimic. În schimb, dacă atât legislativul cât și executivul sunt alese prin voturile întregii populații, factorul hotărâtor în ceea ce privește procurarea și destinația banilor îl va constitui manifestarea directă și efectivă a voinței democratice; sau cel puțin așa s-ar presupune.

În fapt, există o excepție majoră de la exercitarea unui control democratic, și aceasta este puterea militară. Acest lucru s-a dovedit deseori adevărat în alte țări, în special în cele făcând parte din așa-zisa Lume a Treia. Oricum, Statele Unite constituie, în prezent, cel mai clar exemplu. Armata americană își fixează efectiv și independent propriul său buget, mărimea și modul de utilizare al acestuia.

Revendicarea de către armată și împuterniciții acesteia a unor sume de la bugetul public ce depășesc procentul alocat puterii militare este, în mod obișnuit, acceptată de către executiv. Se acceptă tacit faptul că civilii nu intră, de obicei, în conflict cu armata. Puterea militară este o forță cu care nici directorii de buget, nici consilierii prezidențiali și nici chiar președintele statului nu intră într-o dispută efectivă. Ceea ce am arătat aici este un lucru atât de bine cunoscut și pretutindeni acceptat încât a devenit foarte puțin comentat.

Influența forței armate – capacitatea acesteia de a-și face cunoscute trebuințele și de a obține sprijinul financiar dorit – este recunoscută chiar într-o mai mare măsură de către puterea legislativă. Aici, subiect al unor modificări minore, simbolice, bugetul militar este votat automat și, așa cum am amintit, beneficiază de o creștere anuală. Nici măcar nu se consideră necesar ca anumite nevoi ale armatei – din domeniul informațiilor sau al armelor sofisticate – să fie detaliate sau făcute cunoscute puterii legislative.

De aceeași înțelegere și aprobare se bucură în Congresul American și la fel de influenta industrie de armament; aparatul legislativ nu

votează cu ușurință împotriva angajărilor de personal pe care le fac fabricanții de arme pentru a-și completa schemele. Mai important probabil este patriotismul manifestat cu asiduitate în sprijinul forțelor armate. Autoritatea instituției militare devine astfel completă, un aspect unanim acceptat.

Dacă există acea putere deplină, de necontrazis, de a obține fondurile cerute și puterea la fel de incontestabilă de a decide asupra destinației acestora, atunci puterea este absolută. Controlul democratic a fost, efectiv, lăsat la o parte. Aceasta este, fără nici o exagerare, situația actuală în ceea ce privește forțele armate ale Statelor Unite. Resursele pe care le administrează nu sunt determinate de nevoile ei – un lucru neafirmat pe de-a întregul în cercurile bine informate. Distinși foști ofițeri în Armata sau în Marina Statelor Unite, cu deosebire cei având legături cu *Centrul de Informații privind Apărarea*, își pun, în mod regulat, întrebări privind efectivele și nevoia de anumite arme speciale. Sfârșitul Războiului Rece a însemnat un lucru deosebit, dar care n-a afectat revendicările continue ale instituției militare în ceea ce privește fondurile și sprijinul puterii executive și legislative pentru procurarea acestora.

De-a lungul secolelor, în multe țări au existat revendicări puternice ale autorităților militare. Armele și personalul disciplinat pe care le dirijau au constituit o amenințare pentru autoritatea și controlul civil. Cei ce au elaborat Constituția Statelor Unite au fost extrem de preocupați de acest lucru – de aici, desemnarea Președintelui civil în funcția de Comandant Suprem, având autoritatea absolută asupra forțelor armate. Lucrul de care s-au temut *„the Founding Fathers"** a provenit, în mare măsură, din puterea absolută de azi a militarilor asupra propriilor resurse financiare și asupra modului de utilizare a acestora.

Situația din Statele Unite nu este, așa cum spuneam, unică. În America de Sud și America Centrală, în multe state din Africa și Asia, forțele armate au fost, și în multe țări au rămas, independente față de

* the Founding Fathers – „Părinții Întemeietori ai Constituției" S.U.A. n.t.

controlul civil reprezentat de o guvernare democratică, sau au înlocuit pur și simplu acel guvern. Statele Unite, blocate de cheltuieli militare necorelate cu nevoile armatei, au căpătat, din nefericire, aspectul unui stat din Lumea a Treia. S.U.A. a cedat substanțial acelei sintagme asupra căreia atenționa Dwight D. Eisenhower – General de Armată și Președinte democrat al S. U. A. – *„iminența unui puternic ansamblu militaro-industrial independent"*.

Societatea perfectă nu recunoaște autoritatea puterii militare. Și nu din cauza pericolului, ce persistă în țările mai puțin bogate, că guvernul civil va fi înlocuit. Structurile politice din Statele Unite și din alte țări avansate din punct de vedere economic sunt prea adânc înrădăcinate pentru a putea fi demontate. Mai curând pentru că actuala putere militară modernă nu este devotată interesului public în măsura în care acesta primează în societate ci este guvernată de propriile ei interese ce, aproape întotdeauna, pot prejudicia puternic nevoile și țelurile în ansamblu ale cetățenilor.

Efectele adverse ale puterii militare americane asupra politicii S.U.A. au fost vizibile în special în primii ani ai ultimului deceniu – în anii '90. În acea perioadă, colapsul suferit de comunism și dezintegrarea Uniunii Sovietice au făcut să apară nevoia imperioasă de resurse internaționale, în special dolari, pentru a finanța și a ușura tranziția fostelor regimuri comuniste spre ceva ce ar aduce cu o economie de piață. Un astfel de ajutor a putut fi posibil, după cel de-al doilea război mondial, prin intermediul *Planului Marshall* în evoluția, în general mai puțin dificilă, spre economia pe timp de pace a țărilor din Vestul Europei. O mare parte din suferințe și din pericolul ce l-ar fi putut constitui dezordinea, frământările politice au fost în acest fel atenuate sau evitate. Așa s-ar fi putut întâmpla cu fosta Uniune Sovietică și cu acoliții săi de odinioară din Estul Europei. În schimb, puterea militară din Statele Unite a rămas credincioasă concepțiilor ei de a utiliza resursele publice pentru a se apăra împotriva unei amenințări armate care, acum, trebuie să admitem, a dispărut. Ajutorul de care era nevoie în țările odinioară comuniste nu s-a făcut simțit în măsura în care era necesar.

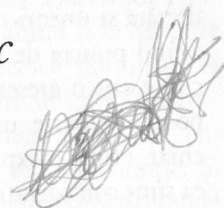
Același lucru se întâmplă și pe scena internă; au existat și există doleanțele insistente ale celor săraci și ale celor aflați în nevoie. Indiferent de amenințările străine din trecut, a existat și există încă o provocare abruptă și violentă asupra liniștii interne. Puterea militară continuă să controleze în interes propriu acele resurse care, dacă ar fi folosite pentru asigurarea unui venit minim necesar, pentru crearea de noi slujbe, pentru sprijinirea familiilor și a luptei împotriva drogurilor, ar ușura stările de criză din interiorul orașelor.

Aici avem de-a face, probabil, cu cea mai extinsă, cu cea mai evidentă intervenție *nedorită* asupra standardelor societății ideale. Așa cum am subliniat deja, trebuie să existe o permanentă supraveghere a pretențiilor, în special ale celor influenți, ale celor puternici față de cheltuielile publice. Nimeni n-ar trebui să pună la îndoială faptul că în cadrul serviciilor publice și a cheltuielilor există o adânc-înrădăcinată parțialitate față de cei bogați. Dar forța armată și nevoile ei trebuie considerate un caz special. Pentru toți cei ce încearcă să acceadă spre o nouă societate, spre o societate mai bună, prima preocupare trebuie s-o constituie faptul că autonomia puterii militare, ce se manifestă acum, trebuie să fie adusă în limitele unui control democratic efectiv. În această direcție trebuie orientate cele mai puternice opinii și acțiuni politice.

Intervenția nedorită a armatei în politica și economia actuală, revendicările ei asupra resurselor de interes public, nu aparțin unor indivizi anume. Este adevărat că din timp în timp apar și bărbați deosebiți ce se bucură de onoruri naționale – Șefi de Stat Major sau Comandanți ce s-au evidențiat pe diferite câmpuri de luptă, – dar puterea armatei derivă, oricum, din forța ei de organizare, din organizarea colectivă. Acest lucru capătă un caracter și un scop transcendent în ceea ce privește pretențiile ei, față de autoritatea unei anume persoane. În terminologia obișnuită aceasta este birocrația, față de care instituția militară modernă se prezintă, în multe privințe, ca un caz extrem. Rolul birocrației și influența sistemului birocratic asupra societății ideale, precum și conflictul ce apare aici, vor constitui subiectul următorului capitol.

14

Sindromul birocratic

ORGANIZAREA, cu forța și deseori cu slăbiciunea ei, reprezintă o trăsătură caracteristică importantă a vieții moderne; strângerea laolaltă a indivizilor într-o structură ierarhică de comandă și conlucrare pentru atingerea unui scop comun este indispensabilă unei acțiuni eficiente în oricare dintre domeniile actuale ale vieții. În cadrul administrației de stat există instituția de stat, având un caracter extins, iar în sectorul privat – corporația.

Atât organizațiile de stat cât și cele private constituie, în mare măsură, obiectul unor dezbateri și comentarii critice. Instituția de stat este în mod obișnuit etichetată ca „birocrație", cuvânt ce are o conotație negativă; de asemenea, funcționarii publici conștiincioși, inteligenți, aflați în posturi-cheie sunt de obicei etichetați (în mod denigrator) ca „birocrați". Termenul este folosit, chiar dacă nu cu aceeași agresivitate, și pentru a caracteriza aparatul administrativ, mai mult sau mai puțin eficient, al marilor corporații. Societatea ideală trebuie să recunoască și să combată ceea ce înseamnă „sindromul birocratic", atât din sectorul de stat cât și din cel privat. Acest sindrom are două puncte nevralgice, puțin recunoscute. Prima și cea mai evidentă tendință contradictorie ce apare în cadrul organizării, în special a celei la scară mare, este substituirea gândirii cu disciplina. Sigur că disciplina este inevitabilă, de neînlăturat; trebuie să existe o acceptare și o urmărire conștientă a unui scop, pentru că acest lucru face ca organizarea să devină posibilă și chiar

eficientă. Individul ce se conformează în întregime este denumit, printr-o metaforă extrem de relevantă, *„un bun soldat"*. În același timp nu există nici un dubiu asupra faptului că gândirea creativă este subordonată și uneori chiar înlocuită de disciplină. Un bărbat sau o femeie având puncte de vedere diferite – cel sau cea care recunoaște o slăbiciune sau o greșeală și vede sau prevede necesitatea unei schimbări – poate fi foarte ușor considerat necooperant, iresponsabil, excentric chiar. Printr-o expresie preferată a celor din administrația de stat, el sau ea sunt considerați *„nefolositori"*. În cadrul oricărei forme de organizare, există întotdeauna un conflict fundamental între nevoia practică a unei acceptări cooperante a procedurilor și scopurilor bine stabilite, pe de-o parte, și necesitatea de a pune la îndoială aceste proceduri și scopuri, de a le considera greșite sau pasibile de-a fi schimbate. Același lucru se întâmplă legat de posibilitatea și voința de-a grăbi și de-a pune în practică aceste schimbări.

Cum s-a observat, acest conflict este comun ambelor sectoare – cel de stat și cel privat. În cadrul departamentelor administrației de stat, tendința către stagnare a sistemului de organizare constituie un fapt recunoscut. Referirea zilnică la birocrație și la birocrați denotă în general o atitudine negativă față de eficiența serviciilor publice având implicit un efect politic dezagreabil și cu anumite costuri asupra celor ce susțin acest lucru, dar poate desemna și anumite măsuri sau acțiuni irelevante sau incompetente. Una dintre sarcinile societății perfecte este aceea de a face distincție între cele două puncte de vedere.

Acest lucru se aplică mai ales domeniului politicii externe, de care ne vom ocupa în capitolul următor. În S.U.A., nici Departamentul de Stat, nici C.I.A. sau Pentagonul nu se ocupă de legislație, servicii sau programe publice, ci de politică, ce se bazează la rândul ei pe *convingere.* Convingerea este esențială; fără ea nu se poate face politică. Cu toate că circumstanțele determinante se schimbă, convingerea, o dată formată, nu. Militarizarea politicii externe a Statelor Unite în anii '50 a dus în deceniile următoare la accidente dezastruoase cum ar fi zborurile cu acele U2 deasupra teritoriului Uniunii Sovietice, incidentele de la Bay

of Pigs, atitudinea paranoică față de comunismul din America Centrală (și Cuba) și războiul din Vietnam, toate acestea reprezentând moștenirea lăsată de impunerea unor convingeri rigide.

În cadrul marilor organizații economice moderne sindromul birocratic își face, de asemenea, simțită prezența. O cultură și o educație tradițională, disciplinată ce adesea se bazează pe succesele din trecut, ia locul înnoirii și schimbării. În Statele Unite, în ultimul timp, siderurgia, industria automobilelor, computerele, liniile aeriene și comerțul en-detail constituie exemple grăitoare ale manifestării acestei tendințe. Și alte țări se confruntă cu cazuri similare. Cu toate acestea, spre deosebire de structurile organizatorice de stat, întreprinderile particulare pot suferi din cauza unor eventuale șocuri financiare. Pot da faliment, pot fi preluate de către alte firme mai puternice sau pot fi obligate să se restructureze datorită unor presiuni financiare din exterior. Stazele birocrației sunt oricum, omniprezente în cadrul sistemelor de organizare complexe, atât private cât și publice.

Cea de-a doua trăsătură, legată de prima, comună tuturor sistemelor de organizare, a fost sugerată mai devreme – o dinamică internă care duce la o continuă proliferare a personalului managerial și de la alte nivele. Factorii determinanți ce influențează strategia de personal în ambele sectoare ale economiei actuale sunt ușor de recunoscut, dar de obicei sunt trecuți sub tăcere, cu asentimentul tacit al celor implicați. Există, în primul rând, dorința fiecărui individ aflat într-o poziție ierarhică superioară și având o oarecare responsabilitate, de a se baza pe un staff suficient de numeros, care la rândul său are propriile lui aspirații și o nevoie evidentă de a fi sprijinit. Specializarea răspunde astfel acestei nevoi; personalul va trebui să acopere o gamă largă de cunoștințe și competențe. Întregul proces, așa cum am arătat, are o dinamică proprie.

Și asta nu e tot. Beneficiind de un număr mare de subalterni cu specializări diferite, puterea devine o realitate și aduce satisfacții. Același lucru se întâmplă cu prestigiul în cadrul structurii organizatorice, ceea ce duce la creșterea pretențiilor în ceea ce privește satisfacția materială. Meritul unui individ este dat, în mare măsură, de numărul subor-

donaților săi, vezi întrebarea deseori pusă: *„Câți subalterni are?"*. A avea un număr substanțial de oameni în subordine înseamnă, vizibil, a fi pe o treaptă superioară, a-ți spori prestigiul și venitul.

Se fac, bineînțeles, eforturi de a limita extinderea acestei practici. Astfel sunt gândite bugetele și limitele impuse acestora, deși acestea din urmă sunt, oricum, mai degrabă simbolice. În cadrul tuturor structurilor organizatorice complexe există o tendință puternică și de neoprit de a integra noi angajați la nivel managerial, tehnic și profesional. Doar când cineva ajunge să lucreze în magazinul de la parterul firmei respective – *„în producție"*, așa cum este denumit în mod sugestiv acest nivel – proliferarea acestei practici este ținută sub control. Doar la aceste nivele – al muncitorilor de la linia de asamblare sau al funcționarilor din sectoarele de bază – există o impunere strictă, continuă asupra nevoii de muncitori din sectorul productiv.

Există acea tendință de necontrazis a comportamentului economic ce face ca rezultatele să fie adesea mai vizibile decât principiul. Acest lucru se aplică și în cazul de față. În cadrul sectorului privat, creșterea generată din interior a personalului, descrisă mai sus, devine în timp acceptată în mod tacit. Mai târziu, după ce acest lucru este recunoscut, apar rezultatele: acele programe periodice și deseori puternic mediatizate ce se referă la eliminarea forței de muncă ineficiente, nefuncționale. Aceste eforturi – denumite în mod uzual *reduceri* sau *disponibilizări* de personal, niciodată, pe față, concedieri – sunt cu regularitate publicate în rapoartele financiare. Ceea ce nu întreabă nimeni este ce făceau înainte cei astfel disponibilizați, de ce au fost adăugați inițial structurii organizatorice, și cum va funcționa respectiva structură fără ei. De asemenea, nu se amintește nimic, sau se amintește prea puțin despre situația personală grea în care se află cei ce și-au pierdut în acest mod slujbele, mulți dintre ei suferind din cauza șomajului, toți însă, suferind în plan psihic șocul de a fi fost declarați „nefolositori".

Faptul că organizațiile publice din S.U.A. – Pentagonul, Departamentul de Stat, Departamentul Comerțului și altele – suferă de aceeași tendință a încărcării nefuncționale a propriilor structuri, trebuie

luat ca atare. O structură organizatorică rămâne o structură organizatorică indiferent unde se află și sub orice auspicii își desfășoară activitatea. Întrebarea care se pune este care va fi reacția societății perfecte față de acest aspect.

În acest caz, definirea unei strategii nu este deloc simplă. Răspunsul – reacția unei societăți ideale – derivă din acceptarea stazelor birocrației și a proliferării personalului suplimentar, ineficient, ca trăsături fundamentale ale structurii publice organizatorice. De aceste tendințe vor trebui să țină, permanent, seama instituțiile de întrajutorare, aparatul administrativ al colegiilor și al universităților, sindicatele cât și toate celelalte structuri organizatorice complexe.

Întreprinderile private au meritul, așa cum am arătat, că extinderea incompetenței – ceea ce s-ar putea numi soluția General Motors-Ford – poate impune o auto-structurare. Pierderile financiare, amenințarea cu falimentul, au de asemenea un efect salutar. Oricum, un avantaj evident îl va constitui o strategie constructivă, precaută, ce va preîntâmpina dezastrele provocate de fluxul pieței. Fără doar și poate, decența în plan social aplicată unor măsuri inteligente este cea care preîntâmpină necesitatea frecventă și dureroasă de a apela la reduceri de personal.

Problema instituțiilor de stat este mai dificilă. Aici, nici încrederea instaurată în strategiile deja stabilite, nici proliferarea personalului nu includ remediile existente în cadrul structurilor private. În schimb, speranța trebuie pusă într-un personal managerial eficient și bine informat și în dorința acestuia de a efectua anumite schimbări atunci când ele sunt cerute. În mod normal, așa cum s-a observat și mai devreme, orice atac asupra birocrației sau birocraților din administrația de stat ascunde opoziția față de anumite servicii prestate, față de aplicarea anumitor legi sau față de costurile respectivelor acțiuni. Dar problemele inerente legate de sindromul birocratic continuă să existe în cadrul instituțiilor publice, în cadrul oricărei structuri organizatorice complexe. Soluțiile lor se află în mâinile unor leaderi prevăzători atât din cadrul executivului cât și din cadrul legislativului, iar rezolvarea acestor probleme este esențială pentru bunul mers al societății perfecte.

15

Politica externă

DIMENSIUNEA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ A ACESTEIA

OBIECTIVUL FINAL al societății perfecte se regăsește în domeniul politicii externe. Societatea ideală promovează o pace durabilă între națiuni. Nu există nimic mai grav ca un conflict militar; nimic nu aduce cu sine atât de multă tristețe, privațiuni și moarte. Războiul este cel ce-i sortește pe tineri, iar acum, în era nucleară și pe civilii maturi sau bătrâni, unei dispariții rapide și sigure, condamnându-i în același timp la a trăi cu această sumbră perspectivă, oricât de bine ar ascunde acest lucru.

Pe tărâmul inteligenței umane, puține chestiuni au fost atât de aprig disputate ca războiul și cuceririle de război. Și nici una dintre ele n-a constituit o frână atât de evidentă în calea progresului omenirii, a culturii și civilizației, în secolul aflat acum pe sfârșite, precum cele două mari războaie din Europa, cel la fel de mare din Pacific, ca și conflictele, deși mai puțin extinse dar la fel de crude, din Coreea și Vietnam. Toate acestea au constituit excepții dureroase de la evoluția spre o societate mai bună. Preîntâmpinarea unor astfel de tragedii în masă este, împreună cu găsirea unei soluții în problema săracilor planetei, cea mai importantă sarcină a unei societăți ce își propune și caută să apere întreaga omenire.

Succesul în domeniul economic al societății ideale este primordial în ceea ce privește relațiile pașnice între națiuni și din interiorul acestora. Progresul economic este esențial pentru pacea și liniștea statelor multi-

naționale și joacă un rol din ce în ce mai important în relațiile internaționale, așa cum vom arăta în acest capitol. Și asta nu e tot. Mai rămâne ca puterea militară să ia în considerare și să nege prezumția că războiul este un aspect inevitabil al existenței umane, ca și consecventa preocupare pentru fabricarea unor arme cu efect din ce în ce mai înspăimântător. De aici, și deloc întâmplător, principala dispută, am putea să-l numim scandal, din vremurile noastre – vânzarea de arme către țările sărace, un comerț ce susține cu regularitate și din abundență instituțiile militare ale acelor state unde există încă o copleșitoare nevoie de alimente de strictă necesitate, îngrijire medicală și educație.

De o deosebită importanță este, oricum, conflictul dintre responsabilitatea socială și cea economică a statului, dintr-o societate bine înzestrată și față de o economie și de o politică în continuă internaționalizare.

În domeniul afacerilor de stat cea mai simplă alegere este între binele evident și răul palpabil. Dar și aici poate exista o unitate de păreri atunci când ambele acțiuni au efecte nefaste; probabil suferința reprezintă măsura acestei acceptări tacite. Problema apare atunci când ambele acțiuni par a avea efecte benefice. Fiecare dintre ele va avea susținători înfocați iar ambele pledoarii vor conține o mare doză de adevăr. Nimic nu incită mai mult spiritul și discursul decât credința că ești singurul care are dreptate atunci când ceilalți cred același lucru despre ei înșiși. Acest lucru se întâmplă când cineva consideră rolul și obligațiile statului ca fiind opuse avantajelor ce decurg dintr-o mai strânsă colaborare a tuturor națiunilor. Ambele luări de poziție sunt considerate ca servind binelui general, și de aici inevitabilul conflict dintre ele.

De-a lungul acestui secol, inițiativele sociale și largul impact al istoriei s-au asociat ducând la o creștere însemnată a responsabilităților economice și sociale ale statului în țările avansate din punct de vedere economic. Publicul a fost literalmente bombardat cu informații privind: protecția socială a bătrânilor; alocația de șomaj acordată bărbaților și femeilor ce și-au pierdut locurile de muncă; sănătatea publică – o pro-

blemă extrem de controversată în Statele Unite, dar acceptată aproape pretutindeni; reglementarea condițiilor de muncă, în special ale femeilor și ale copiilor; salariul minim; sprijinul acordat educației și cercetării; protecția prețurilor pentru fermieri, datorată caracterului unic și strict al concurenței produselor acestora pe piața liberă.

Pe lângă aceasta, guvernele moderne, așa cum am stabilit anterior, nu mai pot asista pasive ca, din cauza tendințelor adânc înrădăcinate ale economiei de piață, performanțele economice să se dovedească a fi mult sub așteptări sau, mai grav, total necorespunzătoare. Inflația, recesiunea și șomajul sunt tolerate azi ca socotite inevitabile iar guvernele sunt cele responsabile de aceste racile, cu atât mai mult atunci când remediile se află deseori mai presus de competența lor. În nici o țară, așa cum am mai arătat, membrii executivului nu doresc să apară în fața electoratului când statul trece printr-o perioadă economică dificilă. Nici un alt aspect nu este considerat atât de important, atât de decisiv, privit prin prisma viitoarelor alegeri.

Acest mod de a judeca lucrurile nu poate fi decât benefic. Capitalismul, în forma sa primară din secolele optsprezece și nouăsprezece era un sistem dur, ce n-ar fi supraviețuit tensiunii sociale și atitudinilor revoluționare ce le inspira dacă n-ar fi existat o reacție de ameliorare, de liniștire din partea statului. În ultimul timp s-au auzit pretutindeni vocile stridente ale potentaților, ca și discursurile adresate celor aflați în poziții la fel de confortabile, exprimându-și regretul și condamnând statul bunăstării. Cei ce vorbesc astfel n-ar fi dus o viață la fel de plăcută în lipsa acestuia. Un efect la fel de benefic, dar opus în aparență scopurilor sociale interne ale națiunii l-a avut dezvoltarea parteneriatului între state.

Dezvoltarea acestui parteneriat a dus la o puternică asociere între popoarele și instituțiile din țările cu o economie avansată. Această asociere include schimburile comerciale internaționale – o problemă îndelung dezbătută – domeniul finanțelor internaționale – transferul unor fonduri de investiții (și speculative) dintr-o țară în alta; un aspect

la fel de controversat – precum și actualele corporații transnaționale ce se deplasează fără efort de-o parte și de alta a granițelor. Și multe altele, cum ar fi călătoriile, cercetarea științifică, realizările în domeniul cultural și în domeniul social, aflate într-o continuă expansiune și traversând în mod din ce în ce mai obișnuit frontierele. Toate acestea nu pot fi privite decât cu entuziasm de către o persoană atentă la mersul istoriei. În ultima jumătate a secolului nostru, aflat acum la final, atitudinea față de conflictele armate mai sus menționate – fapt îmbucurător – contrastează puternic cu cea din prima jumătate a secolului când aceste războaie n-au produs decât moarte și mizerie umană. Astăzi se poate presupune că statele bogate ale lumii vor trăi împreună în pace datorită internaționalizării vieții lor economice, sociale și culturale. Nimeni dintre cei care au trăit experiențele trecutului nu poate regreta, nici o secundă, acest lucru.

Aici, oricum, avem de-a face cu o nouă dialectică. Statul ce se conduce după principii economice, statul orientat către o bunăstare generală este considerat, inevitabil, bun. La fel și caracterul internațional al vieții economice, culturale sau de alt fel. Dar între aceste două aspecte există, sau în orice caz se pare că ar exista, un conflict de neevitat. Internaționalizarea vieții economice va constitui, și de-aici provin temerile, o amenințare la adresa bunăstării statului. Sau față de identitatea culturală și socială a acestuia, expresie a personalității naționale și punctul de convergență al patriotismului față de care trebuie să existe o credință obligatorie, aproape teologică. Aceste atitudini vin, fără doar și poate, în apărarea statului.

Amenințarea pe care o reprezintă internaționalizarea vieții economice – denumită *globalism* – poate părea iminentă. Țările beneficiind de condiții sociale și de muncă mai bune sunt silite să concureze cu țările în care salariile sunt mici, vulnerabilitatea economică este mai mare și deci, costurile de producție sunt mai scăzute. Către acestea din urmă își vor îndrepta mai curând atenția corporațiile transnaționale.

Probabil că această amenințare este exagerată; chiar și țările cu venituri mari și cu o bunăstare generală crescută – inclusiv Japonia, în care

există ceva asemănător asigurării pe viață a locului de muncă – pot câștiga competițiile internaționale. Cu toate acestea, bunăstarea națională și în mod special statul bunăstării sunt considerate a fi amenințate de șabloanele comerțului internațional și de societățile comerciale transnaționale. Este o problemă ce dă naștere, în mod curent, unor preocupări și discuții intense în toată lumea.

Se mai pune o problemă și anume aceea a barierelor pe care sistemul comercial și financiar internațional le așază în calea orientării spre o stabilitate economică. În cazul unei recesiuni sau a unei crize, reacția aparține în mod tradițional statului. Măsurile fiscale directe – reducerea impozitelor, crearea de locuri de muncă în domeniul public, precum și alte măsuri financiare menite a mări cererea – sunt bine-venite. La fel și politica monetară – scăderea ratei dobânzilor – benefică pentru efectele ei favorabile, reale sau imaginare. Dar eficiența acestor reacții este diminuată în cadrul unui sistem internațional. O parte, probabil destul de mare, din efectul lor stimulativ se va pierde datorită schimburilor internaționale – prin mărirea puterii de cumpărare și prin creșterea forței de muncă angajate din și în alte țări. În termeni tehnici, o parte a efectului de creștere a ratei consumului public și privat se pierde în folosul altor țări. Un coeficient din aceste pierderi poate fi recuperat, cel puțin teoretic, printr-o depreciere a monedei naționale; atunci valoarea exportului va scădea iar costul importului va crește. Dar acest lucru se ridică împotriva principiului de bază al comerțului internațional lărgit, care este nevoia de relații economice bazate pe un curs monetar stabil, principiu extins astăzi în Europa la promisiunea introducerii unei monede comune.

Subiectele dezbătute aici și-au făcut loc în politica tuturor țărilor avansate din punct de vedere economic. Răspândirea lor imediată constituie un fapt deloc surprinzător. Deosebit de interesant este caracterul schismatic al reacțiilor politice. La dreapta, conservatorii sunt prinși între puternicul atașament față de identitatea națională, față de patriotismul tradițional și preferința concomitent manifestată față de comerțul liber alături de sprijinirea caracterului transnațional al societății comerciale moderne. Patriotismul – lucru recunoscut de toți – este virtutea primordială a conservatorilor. Dar în întreaga gândire conservatoare este prezent vechiul argument în favoarea comerțului internațional și anume maximizarea randamentului producției de bunuri și servicii. Deși neconstituind, probabil, o chestiune deosebit de urgentă în universul economic actual proliferând în asigurarea de bunuri și servicii, eficiența, randamentul producției s-a bucurat de o puternică susținere în concepția tradițională. Identitatea națională este o idee la fel de ferm susținută de către conservatori ca și avantajele economice ale internaționalismului.

La stânga există o divizare similară. Mulți din cei ce susțin un stat al bunăstării, și funcțiile acestuia condamnă pierderea la un moment dat a unui număr de locuri de muncă datorită salariilor mici și a costurilor de producție considerabil scăzute din țările asociate economic și politic. În același timp există o apreciere manifestă față de natura pașnică a relațiilor dintre membrii extinsei comunități internaționale și față de strânsele legături pe tărâm economic, politic, cultural și științific. Și la stânga se manifestă, astfel, clasicul atașament față de ideea unui comerț liber sau relativ liber.

În ultima perioadă câteva exemple dramatice au ilustrat acest conflict. *Tratatul de la Maastricht*, un nou pas spre o mai strânsă asociere a țărilor europene, a constituit obiectul unor dezbateri publice înfocate în care tradiționalele grupări politice s-au situat de-o parte sau de alta a baricadei, chiar în interiorul lor. O parte a stângii a fost pentru, o alta împotrivă. Și dreapta politică a reacționat la fel, un caz notabil fiind al Partidului Conservator din Marea Britanie.

O altă exemplificare, la fel de dramatică, au constituit-o în Statele Unite dezbaterile pe marginea NAFTA, *Tratatul Nord-American privind Liberul Schimb* și față de GATT, *Convenția Generală asupra Tarifelor și Comerțului.* Și aici, în interiorul atât al stângii cât și al dreptei politice au existat puncte de vedere diferite, aprig susținute. În cazul GATT a

existat teama, mai puțin profundă decât a fost exprimată, că suveranitatea ar putea fi cedată, în laturile sale economică și socială, unei autorități internaționale cu rol de decizie – *Organizația Mondială pentru Comerț*. În Canada, o minoritate destul de cuprinzătoare și distinctă a văzut în NAFTA, ca și în negocierile preliminare, o puternică amenințare privind eforturile de lungă durată ale țării de a-și menține propria identitate economică, politică și culturală separată de aceea a puternicului stat vecin, de a se opune agresivității acestuia în plan economic și social.

Până la urmă, ambele tratate au fost aprobate – în Statele Unite printr-o coaliție nenaturală a liberalilor cu vederi internaționaliste cu conservatorii convinși de importanța dimensiunii internaționale a comerțului. Nimeni nu se îndoiește de ascuțimea conflictului, mergând până la bază, dintre părțile implicate. Cum ar putea fi el rezolvat într-o societate ideală?

Soluția nu este deloc dificilă și are avantajul de-a fi inevitabilă. Orientarea către o mai strânsă asociere între popoarele și instituțiile țărilor avansate din punct de vedere economic nu poate fi deturnată sau oprită. Ea face parte din mersul neîntrerupt al istoriei; forțele sociale implicate în acest proces sunt mai presus de influența legislației, a parlamentului și a politicienilor unuia sau altuia dintre state. Discursurile pot contrazice acest lucru, torentul însă e de ne oprit.

Iată de ce nimeni n-ar trebui să gândească altfel: egocentrismul statelor în ceea ce privește posesiunea teritoriilor; protejarea propriilor interese economice; puterea economică a propriilor uzine de armament; grija pătimașă de a-și ocroti identitatea culturală și lingvistică – toate acestea au constituit sursa celor mai mari tragedii din perioada modernă. Dar în ciuda avantajelor ce le implică extinderea relațiilor internaționale, rămâne încă de rezolvat o problemă spinoasă: acordarea în termeni a acestui deziderat cu inevitabilul.

Este neapărat necesar ca între țările avansate să existe o coordonare internațională eficientă a strategiilor sociale și economice. Aceasta pornește de la măsurile fiscale și monetare ce trebuiesc luate și care sunt

absolut necesare pentru a contracara succesiunea normală a perioadelor economice de *boom* și de *bust* și speculațiile pe marginea acestora, ce dau frâu liber creșterii șomajului. Nici o țară nu poate acționa eficient de una singură. Mergând mai departe, trebuie să existe, așa cum am precizat, o coordonare a strategiilor sociale naționale, a politicilor agricole, a măsurilor pentru ocrotirea mediului înconjurător, precum și a altor programe de bază ale unui stat modern preocupat de bunăstarea generală.

Nevoia de astfel de măsuri este recunoscută în Europa, deși cu anumite distorsiuni, de către membrii *Comunității Economice Europene* din Bruxelles, de către *Parlamentul european* de la Strasbourg, explicitată și acceptată în cele din urmă de către *Tratatul de la Maastricht* și dovedită mai recent prin remarcabila decizie luată de majoritatea țărilor de a-și coordona aprovizionarea în domeniu militar. Nevoia de coordonare este mai puțin recunoscută în Statele Unite, Canada, Japonia și în comunitatea comercială din Pacific, iar recunoașterea, câtă există, este oricum mai largă decât punerea ei în practică.

Președinții și prim-miniștrii se întâlnesc astăzi la intervale regulate, pentru a discuta în principal chestiuni economice. Schimburile economice se bucură de o atenție sporită în cadrul acestor summit-uri la nivel înalt. De-aici înainte, cei care participă la astfel de întâlniri vor trebui să-și îndrepte atenția și asupra unor probleme aflate-n relație directă cu economia și comerțul: bunăstarea, politicile monetare și fiscale și coordonarea lor. Acestea nu mai pot fi lăsate pe seama unor decizii diferite, ce uneori se anulează reciproc, luate de fiecare stat în parte. Comerțul va avea, într-o foarte mare măsură, grijă de el însuși. În orice caz, rezultatele negocierilor sunt deseori invizibile. Dar efectele provenite din abordarea diferită a politicilor economice pot fi puternic resimțite. Asupra acestui fapt trebuie să se concentreze atât dezbaterile cât și măsurile ce se vor lua în viitor.

Acesta însă este doar un prim pas. Asocierea strânsă și bine-venită ce unește astăzi popoarele și instituțiile sub bagheta internaționalismului va trebui, de asemenea, să dea naștere în timp și organizațiilor inter-

naționale necesare. Responsabilitățile economice și sociale ale statului reprezintă o fază de tranziție. Țelul final îl constituie o autoritate transnațională indriduită să ia decizii ce nu o exclud pe aceea privind creșterea și cheltuirea venitului.

Astăzi există *Banca Mondială* și *Fondul Monetar Internațional,* care în 1995 au împlinit cincizeci de ani de când au fost create. Ambele reprezintă o delegare a puterilor economice către cel mai înalt organism internațional. *Banca Mondială* își asumă responsabilitatea asupra fluxului și direcționării fondurilor de investiții mai presus de autoritatea unui anumit stat, deși rolul determinant al Statelor Unite în administrarea afacerilor Băncii nu poate fi neglijat. *Fondul Monetar Internațional,* proiectat inițial pentru a menține o stabilitate în relațiile monetare internaționale, a mers mai departe în a desemna bugetele interne și politicile de consum ce afectează o astfel de stabilitate. Oricum, atât *Banca Mondială* cât și F.M.I. -ul și-au concentrat eforturile și resursele asupra celor mai sărace țări; ele n-au încercat în nici un fel să coordoneze politicile fiscale, de dezvoltare sau alte strategii economice ale țărilor avansate. Mai mult decât atât, F.M.I.-ul a văzut aproape întotdeauna în funcțiile ce privesc bunăstarea statului nu ceva ce trebuie protejat ci, din contră, ceva ce trebuie sacrificat pentru o stabilitate monetară. Atât *Banca Mondială* cât și *Fondul Monetar* Internațional constituie, cu toate acestea, repere importante, pași înainte în direcția în care putem și trebuie, într-adevăr, să ne îndreptăm.

Societatea perfectă nu-și poate permite să fie identificată cu un singur stat; ea trebuie să recunoască și să sprijine amplele forțe internaționale în mijlocul cărora se află o țară sau alta, luate în parte. Acesta este un imperativul actual, nu o problemă de alegere.

16

Săracii planetei

– Partea I –

ROLUL MODERATOR AL ISTORIEI

AM INSISTAT suficient până acum asupra faptului că problemele și potențialul rasei umane nu respectă granițele naționale și că, într-o societate civilizată, ele constituie o preocupare a întregii omeniri. Iar cei față de care trebuie să manifestăm o grijă deosebită sunt milioanele, sutele de milioane de indivizi ce trăiesc dincolo de granițele statelor bogate. Și aceștia, repet, sunt tot oameni. Pentru a contura această obligație de prim ordin a societății trebuie să ne întoarcem, chiar dacă pentru scurt timp, în istorie, la pertinența acesteia.

A existat o vreme în care țările bogate și dezvoltate de astăzi au guvernat (au condus) țările sărace de acum. Astfel, atât Anglia, Franța, Belgia, Olanda, Germania, Italia, Rusia cât și, cu o deosebită vigoare și în scop geografic, Spania și Portugalia, au fost puteri coloniale. La fel și Statele Unite, deși pentru scurt timp. Amintirea acestei guvernări este încă vie în țările sărace, la fel și consecințele ulterioare apusului ei.

E de la sine înțeles că punctele de vedere ale celor care-au guvernat atunci și ale celor ce-au fost conduși difereau radical în ceea ce privește dominația puteriicolonialiste. Primii considerau benefică propria poziție și influență în lumea colonială. Din partea ultimilor, însă, existau doar resentimente ce conduceau, de cele mai multe ori, la o revoltă tacită sau deschisă.

Nu este atât de sigur că reacția de opoziție a celor guvernați față de puterea imperială a fost mereu la fel de susținută sau totală, așa cum

este, în general, considerată astăzi. Imperiul Roman, întâiul exemplu de autoritate imperială, a fost acceptat de mulți dintre supușii săi, un mare număr dintre aceștia considerând că e mai bine să te afli înăuntrul decât în afara granițelor lui. Nimeni nu poate să nege faptul că Grecia antică și Roma sau mai târziu, Spania, Anglia, Franța și alte imperii coloniale au avut un rol civilizator și că au promovat modele în cultură, guvernare și justiție, toate acestea reprezentând contribuții trainice la emanciparea țărilor pe care le-au cucerit. Desigur, acest lucru n-a fost de-ajuns.

În a doua jumătate a secolului douăzeci s-a petrecut cea mai mare *schimbare* – revoluție nu este un cuvânt destul de puternic – de câteva mii de ani încoace. Dimensiunile și profunzimea acestei schimbări țin de domeniul miracolului: imperialismul, colonialismul așa cum exista în trecut, și-a găsit peste tot sfârșitul. Dintr-o dată în Asia, Africa, Pacificul de Sud puterea colonială aparține istoriei. Dreptul unui stat de a guverna destinele altuia nu mai este permis nici în realitate, nici din punct de vedere juridic. Auto-guvernarea, respectul pentru suveranitate devin acceptate.

Privind înapoi, este încă greu să-ți imaginezi o schimbare atât de cuprinzătoare într-un timp atât de scurt. Însuși cuvântul „imperialism" a căpătat conotația de condamnabil. Ca și „colonialism". Iar acest lucru nu este valabil numai pentru fostele colonii; termenii în sine au devenit dezonoranți, inclusiv pentru statele foste puteri imperiale sau coloniale. Întreaga lume a vestit apariția unui nou iluminism. Următorul act al decolonizării, actul final, a avut loc în perioada de după 1989, atunci când națiunile din Estul Europei s-au eliberat de influența Sovietică și când însăși Uniunea Sovietică s-a destrămat.

Toate acestea, repet, au fost bine primite pretutindeni. Ieșirea din sfera dominației colonialiste și dobândirea unei independențe politice reale au fost apreciate și acceptate ca un bun social și politic. Acum imperialismul nu mai are nici un apărător, un aspect întru totul aprobat de societatea ideală. Dar mai întâi, câteva cuvinte despre cauzele prăbușirii atât de bruște și atât de dramatice a sistemului colonial, a dominației imperialiste și despre posibilitatea ca această dominație,

după cum se presupune, să continuie încă sub diferite forme, mascate dar nu neapărat ineficiente; despre starea în care se găsește în prezent lumea fostelor colonii și despre obligațiile unei societăți echitabile față de săracii planetei.

Popoarele fostelor regimuri coloniale și-au dorit, fără-ndoială, să devină independente. În cazuri notabile, aceste popoare au încetat de-a mai fi conduse deoarece deveniseră neguvernabile de către autoritățile din exterior. Autoafirmarea, autodeterminarea au fost prea puternice. Acest lucru s-a întâmplat, fără doar și poate, în India unde, sub inspirata conducere a lui Mohandas Ghandi* și a lui Jawaharlal Nehru, sciziunea a fost deosebit de complexă și revolta a erupt cu o forță mult superioară celei ce-ar fi putut fi mobilizată în opoziție.

În Indochina și Algeria – aflate sub dominație franceză, în Angola și Mozambic – unde guvernau portughezii, a fost organizată o rezistență militară contra regimului colonialist.

Remarcabil a fost, oricum, faptul că aproape în întreaga lume colonială, fraților ce *păcătuiseră* li s-a permis să plece în pace, în timp ce mulți alții îi priveau cu regret. Statele Unite n-au avut intenția de-a păstra Filipinele cu ajutorul forței. Și nici alte teritorii, mai neînsemnate, din micul imperiu american. În cea mai mare parte a Africii, în Asia sau oriunde altundeva, n-a existat o rezistență efectivă față de puterile colonialiste. Guvernarea colonialistă a încetat, inevitabil, să mai existe. Popoarele din fostele colonii și-au sărbătorit recenta eliberare, în timp ce foștii guvernanți sărbătoreau propria acceptare înțeleaptă a unei noi și mai civilizate realități. În Marea Britanie, în Statele Unite, Franța, Olanda și Belgia – puterile imperialiste, mari și mici – această schimbare s-a bucurat de sprijin politic și de o aprobare fără rezerve. Decolonizarea a fost privită ca un triumf al binelui asupra răului, ca o înfrângere a forțelor politicului desuet și ale reacțiunii.

Autoaprecierea a fost însă excesivă. Au existat și alte circumstanțe ce au influențat decisiv acest proces: colonialismul nu mai slujea deloc

* supranumit Mahatma n.t.

intereselor economice importante. S-ar putea totuși ca el să mai existe și acum la un cost net. Profitul economic și-a dat mâna cu idealismul; această coaliție constituie întotdeauna o forță vitală pentru schimbare în plan social.

În trecut, pe vremea proprietarilor de pământuri și a intereselor funciare, a negustorilor și a intereselor comerciale, colonialismul avea o bază economică solidă. Achiziționarea unor suprafețe de pământ învecinate, sau chiar a unora aflate la o oarecare depărtare aducea după sine o rentă și mână de lucru ușor de exploatat reprezentată de țărănime. Din acest motiv un spirit militar vulnerabil este încă puternic legat de ideea apărării frontierelor. Teritoriul e sacru, ce altceva poate fi mai important?

Mai important era, de fapt, profitul ce deriva din interesul industrial și comercial față de zona respectivă. Comerțul și capitalismul industrial timpuriu erau concentrate asupra procurării de materii prime, articole exotice de artizanat și produse primare din teritoriile colonizate și asupra reîntoarcerii în aceste zone a produselor fabricate industrial. Odată cu posesiunile coloniale a apărut un monopol național sau aproape un monopol asupra acestui gen de comerț. În guvernele puterilor colonialiste comercianții și producătorii au avut un cuvânt puternic de spus în numele propriilor interese. Poziția lor s-a confundat adesea cu cea a guvernului.

Aproape de sfârșitul celui de-al doilea razboi mondial și cu câtva timp înainte, interesul comercial precum și cel față de industria primară sau față de fabricarea acelor produse s-a diminuat până la a ocupa un loc neglijabil, învechit chiar. Dezvoltarea economică era acum orientată către interior, nu către exterior; creșterea economică internă este cea care a făcut ca azi națiunile să prospere și să se bucure de bunăstare materială. A devenit predominant comerțul dintre statele cu o industrie dezvoltată; relațiile economice cu lumea colonială au fost marginalizate. Lenin susținea mai demult, exagerând într-un fel, că muncitorii din țările capitaliste avansate trăiesc pe spatele popoarelor din colonii. Nimeni nu-și închipuia însă că acest lucru mai putea fi adevărat. S-a

estimat că pierderea de către Olanda a însemnatelor sale posesiuni din Indonezia, după cel de-al doilea război mondial, a fost compensată doar în doi ani de dezvoltare a economiei interne.

Cu toate acestea despărțirea de colonii nu s-a făcut fără anumite costuri economice. Cu siguranță că în Statele Unite puțini au fost cei ce au suferit pierderi financiare din cauza independenței dobândite de Filipine. Dacă acolo ar fi existat interese economice puternice și un lobby puternic ce ar fi susținut aceste interese, rezultatul ar fi fost, probabil, diferit. Cert este însă că trecerea n-ar fi fost atât de ușoară și de liniștită.

Se pune totuși, o întrebare: nu cumva a apărut o nouă formă mai subtilă și mai sofisticată de imperialism? I-a predat oare vechiul colonialism ștafeta altuia de tip nou?

Mult timp, în fostele colonii, s-a menținut ideea că vechiul imperialism a fost înlocuit de o nouă formă de control extern. S-a crezut că în locul unui imperialism sponsorizat de guvern se instaurează un imperialism sponsorizat în mod privat, prin instrumentele lui ușor de detectat – corporațiile transnaționale. Astfel, fostele țări coloniale au fost nevoite, în mod practic, să țină sub observație activitățile și investițiile fiecărei societăți comerciale străine, considerând că acestea reprezintă o nouă amenințare imperialistă. Acest lucru a avut un efect important asupra atitudinii față de dezvoltarea economică din noile state.

O astfel de posibilitate poate fi acum respinsă și chiar este, într-o mare măsură. Puterea și influența politică a corporațiilor transnaționale și în general a investițiilor străine au fost mult supraestimate. Acest lucru deriva dintr-o apreciere mistică a capitalismului, nu din realitățile acestuia. Practic, intervenția serioasă a unei companii internaționale în politica locală era prea „pe față", prea manifestă pentru a fi contraproductivă.

Mult mai importante au fost transformările prin care a trecut marea corporație însăși. Inițial ea reprezenta expresia puterii capitaliste; acum este percepută, cum am mai arătat, ca un sistem birocratic vast, uneori

imobil. Preocuparea pentru omnipotența ei a făcut loc, cel mai adesea, temerilor legate de incapacitatea ei. Mai demult au existat, într-adevăr, *United Fruit Company* în republicile bananiere din America Centrală și marile companii petroliere ce dominau Orientul Mijlociu. Acum, acestea nu mai sunt. Există în schimb fenomenul birocratic, preocuparea față de acest fenomen. Iar realitatea actuală arată că fostele state coloniale aprobă astăzi întru totul sosirea investitorilor străini. Sentimentul de teamă față de aceștia a dispărut. Investițiile străine reprezintă ceva față de care nu trebuie să se opună rezistență ci ceva benefic ce trebuie căutat, atras. Acesta este un adevăr demonstrat cu prisosință de către India, la un moment dat cea mai sensibilă dintre noile națiuni. A devenit foarte clar faptul că puterea corporațiilor, puterea economică nu reprezintă expresia unui nou tip de imperialism.

În anii ce au urmat celui de-al doilea război mondial și până în perioada actuală a existat, cu toate acestea, o formă mai agresivă de neo-imperialism. Ceea ce au emanat Uniunea Sovietică, China – într-o oarecare măsură – Statele Unite și într-un grad mai scăzut țările Vest-Europene a fost expresia colonială a Războiului Rece. Ne referim la influența puternică și la controlul exercitat de Uniunea Sovietică asupra țărilor din Europa de Est. Ne referim la speranța U.R.S.S.-ului și la teama paranoică a S.U.A. că țările slab dezvoltate ale lumii vor alege comunismul și nu capitalismul. Prin urmare, extinderea influenței unei superputeri asupra statelor noi și sărace a fost considerată o nouă formă de imperialism. Una dintre cele mai grave erori din perioada modernă a constituit-o credința că socialismul poate exista înainte de capitalism, că incredibil de complexele sarcini administrative privind întreaga planificare și controlul la nivel central pot fi asumate de persoane fără nici o pregătire. Această eroare a avut consecințe imediate și dezastruoase – conflictul militar din Afganistan ca și, cele lipsite de orice rațiune, din Indochina, cu o referire specială la cel din Vietnam.

Dar s-o spunem din nou, toate acestea aparțin istoriei. Dezmembrarea Uniunii Sovietice, prăbușirea comunismului și sfârșitul Războiului Rece au pus capăt efectelor acestei erori. În consecință, în anii '90, pentru prima dată în decursul istoriei recente și mai puțin recente nu se constată prezența unor forme concrete de manifestare ale imperialismului. Există mari puteri economice precum și altele mai modeste; diverse forțe armate, majoritatea – așa cum am demonstrat – neavând un scop precis. Imperialismul, colonialismul aparțin trecutului. Ne referim uneori, reflectând, la sfârșitul istoriei. În acest caz, într-adevăr, istoria a ajuns la un final.

O societate perfectă trebuie să accepte ideea că, în ceea ce privește relațiile dintre țările bogate și cele sărace, dintre fostele puteri colonialiste și coloniile lor, lumea și întreaga orientare a omenirii s-au schimbat pentru totdeauna. Politica externă a societății ideale trebuie să țină încă seama de trecut și să fie atentă, în mod special, la orice poate sugera renașterea unor practici colonialiste.

Acest lucru este deosebit de necesar în cazul Statelor Unite. Fiind cea mai mare dintre fostele puteri imperialiste sau dintre cele considerate puteri imperialiste și dominând din punct de vedere militar, S.U.A. stârnește în mod natural cele mai mari temeri legate de unele reziduuri ale imperialismului. Aceste temeri sunt exacerbate de către frecventele și deseori pripitele aprecieri relative la nevoia Statelor Unite de a-și exercita supremația asupra întregii lumi, de a-și asuma rolul său *natural* de lider mondial. Prevederea și reținerea capătă importanță în acest caz. Asumarea unui rol conducător și inițiativa sunt, fără îndoială, recomandate și în continuare, dar într-o lume modernă ele trebuie să constituie o reacție inteligentă și, în mod normal, colectivă față de nevoia generală, nu o manifestare ascunsă a drepturilor imperiale.

Țările bogate trebuie să conlucreze cu ceea ce imperialismul a lăsat ca moștenire – suferința umană, în forme dintre cele mai grave și absolut intolerabile. Acest lucru este la fel de important pentru o societate mai bună, după cum voi arăta în capitolul următor.

17

Săracii Planetei

– *Partea a II-a* –

CE TREBUIE SĂ FACĂ O SOCIETATE IDEALĂ

PROBLEMELE CE-I afectează pe săracii acestei lumi nu se sfârșesc odată cu istoria pe are abia am trecut-o în revistă. Când fostele posesiuni coloniale și-au câștigat independența, ele au fost obligate să-și asume cea mai grea sarcină din lume, aceea a unei guvernări corecte, demnă de încredere și responsabilă. Multe dintre aceste țări au dat greș. De-aici și eșecul lor în domeniul economic. Succesul unei economii depinde de o structură guvernamentală stabilă, eficientă și activă, care să-i acorde sprijinul și s-o îndrume. În lipsa acestea nici una dintre principalele condiții ale dezvoltării economice nu poate fi îndeplinită. În acest ultim secol o posibilă întrebare relativă la cerințele necesare progresului economic ar fi primit, atât în Statele Unite cât și în Europa, o replică promptă: o guvernare bună, o educație solidă și probabil un sector al transporturilor eficient. Toate acestea constituie încă regula de bază a perioadei actuale.

Faptul că, într-o societate ideală, statul are principala responsabilitate față de proprii săi cetățeni, nu poate fi pus la îndoială. Dar nici o țară nu poate fi pe deplin mulțumită de bogăția, de bunăstarea ei, atât timp cât există altele dezgustător de sărace. Și cu atât mai mult dacă acea țară, luând cazul fostelor puteri colonialiste, a fost cândva responsabilă de soarta unei populații defavorizate. Obligațiile ei nu s-au încheiat atunci când fostele ei colonii și-au asumat propriul destin, când au ales

să devină independente. În cea mai mare parte a Africii, a Asiei și într-o bună parte din America Latină sărăcia, în cele mai grave forme ale ei, este încă endemică. Societatea perfectă nu se poate constitui aparte de sărăcia acestor popoare, ea trebuie să existe în conștiința tuturor, suplinind și acea parte ce lipsește din conștiința publică. Statul nu trebuie să încerce să se sustragă responsabilităților sale acceptând cea mai des utilizată formulă ce exprimă egoismul și interesul personal: „*E o altă țară. Nu e problema noastră.*"

În ultimii cincizeci de ani țările sărace, fostele colonii, s-au bucurat într-adevăr de ceva mai multă atenție din partea țărilor mai bogate. O parte din aceasta s-a datorat speranței sau fricii de comunism. Mai benefic și mai inteligent a fost rolul activ al compasiunii, sentimentul unei griji obligatorii. Acest lucru n-a fost de neglijat. Grupări influente din țările bogate și-au exprimat permanent compasiunea și au sprijinit material ajutoarele destinate celor săraci, așa cum procedează *Banca Mondială* și alte organizații internaționale mai mici. Societatea ideală susține cu fermitate acest efort vast, dar dorește, de asemenea, ca ajutoarele să fie repartizate și folosite eficient. Nu întotdeauna, sau poate nu în mod obișnuit, s-a procedat astfel.

În primii ani ai asistenței de după cel de-al doilea război mondial, și ai decolonizării ce a avut loc în acea perioadă, noile state și cele vechi s-au unit în credința că a scăpa de sărăcie și a beneficia de o dezvoltare economică eficientă implică inițial transferul de industrie grea dinspre țările cu o economie dezvoltată. Astfel, spre țările în curs de dezvoltare – așa cum au fost, în mod optimist, numite – au fost trimise oțelării, centrale electrice, combinate chimice, fabrici de utilaj greu ce constituiau componenta proeminentă a unei economii mature. Așa era imaginat progresul economic; s-a crezut că așa se poate pune capăt sărăciei. A fost de fapt o imensă greșeală, un vis spulberat. Au fost ignorate sau neglijate cele două cerințe majore enumerate mai devreme: o stabilitate politică și o cultură generală a maselor. Combinatele siderurgice, hidrocentralele și strălucitoarele aeroporturi ce zac astăzi alături de atâția

oameni ignoranți au devenit sterile monumente ale erorii și ale eșecului. În ultimul timp, acest lucru a fost într-o oarecare măsură recunoscut, în timp ce rolul unei guvernări stabile, oneste și active a devenit evident și acceptat ca atare. Importanța educației este de asemenea pe deplin înțeleasă. Dar despre asta, mai târziu.

În aceeași perioadă, a asistenței pentru dezvoltare, agricultura a fost frecvent neglijată; accentul se punea pe orașe și pe locuitorii acestora. De-acolo a pornit dezvoltarea. Prețul alimentelor era deseori fixat astfel încât să favorizeze proletariatul urban, iar acest lucru a avut un efect dezastruos asupra producției agricole. Au existat și câteva excepții notabile legate de acest mod de a privi lucrurile și exemplul cel mai concludent l-a constituit India. De la câștigarea independenței, populația Indiei s-a dublat dar agricultura a prosperat ajutată de metodele de hibridizare, fertilizare și irigare a cerealelor, de o altă concepție asupra exploatării pământului și a apei, și de o politică realistă a prețurilor pentru fermieri fapt ce s-a regăsit în producția de bunuri alimentare.

Oricum, în multe dintre fostele colonii, politica de guvernare funcționează încă după principii economice și sociale total opuse. Instabilitatea, incompetența, corupția și dictatura unei minorități privilegiate sunt extrem de frecvente. În cazuri extreme, dar nu excepționale, apar dezordinea socială și războiul civil. Chiar și acolo unde lucrurile stau mai bine, sarcinile de rutină ale statului – colectarea impozitelor, asigurarea principalelor servicii, măsurile de luat pentru impunerea unor baze legale și solide necesare progresului economic – sunt prost administrate sau nu sunt deloc îndeplinite. Politicienii și funcționarii publici practică un comerț păgubitor prin vehicularea unor interpretări părtinitoare ale legilor și regulamentelor. Acest lucru rămâne valabil chiar și atunci când o țară este relativ bine condusă, cu este cazul Indiei. Problema nu se pune la fel și în zonele înapoiate ale Africii, pentru că nimeni nu-și imaginează că acolo legile se aplică cu forța.

Din cele arătate mai sus se desprinde rolul societății ideale. El pornește de la o anumită generozitate – de la un ajutor financiar slujind nu propriilor ei interese politice sau economic ci, așa cum s-a insistat suficient, unei preocupări față de ființele umane prietene. Acolo unde există pace și o guvernare cu efecte benefice, accentul principal trebuie pus pe educație. Pentru aceasta, banii trebuie să fie distribuiți cu generozitate pentru școli, pentru dotarea acestora, pentru profesori și, în special, pentru pregătirea și specializarea profesorilor.

Capitalul – cerința de bază în domeniul investițiilor – se deplasează ușor dintr-o țară în alta. Profesorii, instrumentele esențiale în ceea ce privește educația, sunt mai puțin mobili. Un organism internațional pentru pregătirea profesorilor – format din *profesori ai profesorilor* – reprezintă una dintre nevoile majore a dezvoltării economice. Generalizând, educația trebuie să stea la baza strategiei de dezvoltare a oricărui domeniu de activitate. Accentuez aici, un principiu enunțat pretutindeni: *nu există nicăieri în lume știutori de carte săraci și nici analfabeți bogați*. Beneficiind de o populație educată, progresul economic devine, într-o oarecare măsură, inevitabil. Numai atunci sprijinul acordat unei dezvoltări mai extinse poate fi într-adevăr eficient.

În țările sărace, încălcarea legii și ordinii constituie o problemă la fel de des întâlnită și deosebit de acută. A fost și este în mod special cazul Africii, dar s-a manifestat deseori și în America Centrală, Asia sau Europa. Liberia, Somalia, Rwanda, Nicaragua, Haiti, Bosnia constituie tot atâtea exemple recente a celor spuse. Sute de mii de cetățeni ai acestor țări au murit fie datorită conflictelor fie din cauza deposedărilor suferite și emigrației forțate, în timpul și ca urmare a acestor conflicte.

Este de mult timp recunoscut și acceptat faptul că nici un stat nu are dreptul să atace alt stat, să-i lezeze suveranitatea și independența. Legile internaționale interzic acest lucru. *Organizația Națiunilor Unite* există în principal pentru a preveni astfel de situații. Masacrarea de către oricare țară a propriilor cetățeni este un caz diferit.

Este un fapt ce provoacă dezaprobare, un fapt condamnabil, dar care nu justifică modul în care au reacționat unele țări, după ocuparea

Kuweit-ului de către Irak. Cu toate acestea, suferințele umane ca și ravagiile economice și sociale produse de conflictele interne pot fi, și în ultimul timp au fost, mult mai mari decât cele provenind dintr-un conflict internațional. Un lucru trebuie bine înțeles: societatea perfectă trebuie să ia măsuri împotriva celei mai groaznice tragedii umane – războiul. Această obligație necesită a fi recunoscută, acceptată și urmată de o reacție fermă de prevenire a unor astfel de dezastre.

În acești ultimi ani, în Somalia, Rwanda, mai înainte în Liberia – țara vecină, ca și în fosta Iugoslavie au existat intervenții ale comunității internaționale fie pentru a calma excesele de violență din interior, fie pentru a suplini lipsa de hrană, adăpost și îngrijire medicală a celor afectați de aceste conflicte. Fiecare din aceste cazuri au fost considerate excepționale iar acțiunile au fost gândite în raport de circumstanțele în aparență specifice. Lucrurile nu vor mai putea sta așa și în viitor; încălcarea legii și ordinii precum și suferințele umane ce derivă din aceasta trebuie privite ca un eveniment întru totul previzibil în țările sărace. Iar intervenția comunității internaționale trebuie să facă abstracție de suveranitatea respectivei țări pentru a-i salva și proteja populația amenințată și aflată-n suferință.

Când vorbim despre măsuri și acțiuni internaționale, ne referim în mod efectiv la *Organizația Națiunilor Unite*. Atât în opinia cât și în legislația internațională, acțiunea unilaterală a oricărui stat este cel puțin suspectă. Și cu atât mai mult este privită astfel, când aparține unei mari puteri cum este Statele Unite.

Prin urmare, astfel de acțiuni trebuie să primească aprobarea și să se afle sub controlul comunității internaționale. În viitor, aceasta va constitui una dintre cele mai importante sarcini ale *Organizației Națiunilor Unite*, sprijinită în funcție de posibilitățile lor financiare de către țările bogate și, în mod cert, de către Statele Unite. Asigurarea forțelor polițienești și a personalului militar de care este nevoie trebuie să constituie o obligație acceptată de către toți membrii O.N.U. Poziția actuală a Statelor Unite – de a nu risca anumite consecințe politice pe plan intern datorită unor pierderi de vieți omenești peste graniță, chiar și

considerând că armata S.U.A. este cea mai puternică și mai bine înzestrată din lume – trebuie, în mod special, revizuită. Asprul curs al istoriei și-a fixat deja sarcinile; societatea perfectă este cea care trebuie să reacționeze.

S-a pus de mai multe ori accentul, în acest capitol, pe compasiune – pe obligațiile celor bogați față de cei săraci. O dată cu diminuarea și dispariția sentimentului de teamă față de comunism și a paranoiei legată de acesta, ce justificau în trecut ajutorul dat de cei bogați săracilor, astăzi această stare de lucruri trebuie să constituie principalul factor în sprijinul acestui ajutor. Dar nu și singurul. Cetățenii întregii planete au numai de câștigat, inclusiv în ceea ce privește siguranța lor, atunci când în întreaga lume se instaurează pacea și liniștea. Așa cum am arătat în repetate rânduri, sărăcia unei națiuni constituie o sursă instigatoare și generatoare de conflicte, iar în lumea modernă țările bogate conviețuiesc în pace, atât între ele cât și în interior.

Recunoașterea reciprocă, la nivel internațional, va fi susținută numai și numai de consolidarea unei bunăstări economice și sociale în toate țările. Conflictele, după cum se știe, sunt asemeni unui microb care se poate împrăștia. Sprijinul și acceptarea unei mai mari responsabilități față de liniștea și ordinea din interior, la care ne referim aici, vor contribui la menținerea păcii în țările sărace și la liniștirea conștiințelor celor din țările avansate. Compasiunea are o față umană, dar face și un serviciu extrem de practic comunității internaționale.

Nu toate națiunile din lume ce au nevoie de ajutor sunt dintotdeauna sărace. În anii de după 1989, țările din Estul Europei și cele aprținând fostei Uniuni Sovietice trec printr-o dificilă perioadă de tranziție de la socialismul cuprinzător la economia de piață; la democrație și la integrarea sub auspicii pașnice în marea familie a națiunilor. Și aici este nevoie de generozitate, de o generozitate bine gândită, servind și propriilor interese, pentru că tranziția este dificilă și afectează, în sensul unor poveri suplimentare, majoritatea cetățenilor acestor țări.

Un asemenea efect advers reprezintă, în schimb, o serioasă amenințare la adresa democrației, amenințare ce, în lipsa unui sprijin concret acordat acestor țări, poate lua diferite forme. Pe acest sprijin se bazează promisiunea instaurării unor relații internaționale pașnice, de lungă durată și eliminarea temerilor legate de un posibil conflict internațional.

Preocuparea, asupra căreia am insistat în dese rânduri, față de săracii planetei și acceptarea costurilor pe care le implică acest ajutor trebuie extinsă în aceeași măsură și asupra celor ce suferă din pricina marii tranziții din Estul Europei. Societatea ideală nu poate trăi sub spectrul dezordinii sociale din fostele țări comuniste, sub amenințarea, indusă de aceasta, declanșării unui posibil conflict armat sau chiar a unui dezastru nuclear. Așa cum mai spus-o, timpul este foarte scurt, iar acțiunile și măsurile necesare sunt prea mult întârziate.

18

Contextul politic

CĂRȚILE DE genul și în nota celei de față sfârșesc mai întotdeauna, după cum am mai avut ocazia să remarc și în alte ocazii, pe același ton. Împlinindu-și scopul de a defini ceea ce este bine și ceea ce se poate realiza, ele presupun că reacția politică indispensabilă le va urma, dacă nu foarte curând, atunci cu timpul. Oamenii au instinctul binelui imediat sau de ultimă instanță. Explicitând acest *bine*, sarcina scriitorului e îndeplinită; de-aici pornește acțiunea. Optimismul este cel care susține munca de creație și cariera de scriitor; așa se explică impactul final al *ideilor* despre *care* John Maynard Keynes spunea, în cea mai faimoasă expunere a sa, *„că guvernează o lume condusă puțin altfel"*.

În cazul de față nu este vorba de un astfel de optimism fragil. Deoarece în politica actuală există două grupări inegale ca putere și influență, democrația a devenit un lucru imperfect. Pe de o parte, așa cum am văzut, există cei favorizați, cei bine situați și bogați, incluzând aici și aparatul birocratic al corporațiilor și pe cei cu profituri din diverse afaceri, iar pe de altă parte, cei defavorizați din punct de vedere economic și social, alături de numărul mare al celor ce, lipsiți de o grijă și de un interes real față de soarta lor, așteaptă un sprijin. Poate fi, și mai mult ca sigur că *este* o competiție inegală.

Pasul decisiv spre o societate ideală este acela care va face ca democrația să devină autentică, cuprinzătoare. Așa cum am arătat, în

Statele Unite se află în curs de desfășurare o dezbatere aprinsă asupra reformei privind bunăstarea. Se propune, în esență, o reducere a ajutorului social ce-i protejează pe cei mai săraci cetățeni și în special pe copiii acestora. În lipsa acestui sprijin material, aceștia vor fi condamnați la foame, la neputința de a-și trata suferințele, la un adăpost inadecvat. Ei se vor simți în continuare marginalizați, inferiori, ca și cum ar purta de la naștere povara unei astfel de moșteniri.

Lucrurile s-ar schimba mult dacă atât cei mai puțin bogați, cât și cei săraci ar recurge cu încredere la urnele de vot pentru a-și îmbunătăți situația. Voturile lor ar fi atunci cu precădere solicitate, cu stăruință chiar, punându-se accentul pe nevoia menținerii unui sprijin social și pe îmbunătățirea calității școlilor de stat, a locuințelor, a rețelei de sănătate publică, a posibilităților de recreere și multe altele. Cu ocazia răsturnării raportului de forțe din politica Statelor Unite, în toamna lui 1994, așa cum am mai arătat, cei ce s-au opus ajutorului acordat păturii defavorizate au obținut o victorie absolut neașteptată, cu sprijinul a mai puțin de un sfert din numărul cetățenilor cu drept de vot, adică mai puțin de o jumătate din voturile celor ce s-au prezentat la urne. Replica publicului și a mass-mediei a fost că cei ce au câștigat reprezintă punctul de vedere și opțiunea cetățenilor. Dacă alegerile ar fi luat o turnură opusă, atât rezultatul cât și reacțiile ulterioare ar fi fost complet diferite. Sentimentul responsabilității sociale față de cei săraci ar fi sporit simțitor.

Astfel, condiția esențială pentru a accede spre societatea ideală este o exprimare cât mai aproape de adevăr a voinței democratice. Democrația trebuie să devină autentică, cuprinzătoare. În statul New Jersey, în timpul recentelor alegeri pentru funcția de guvernator, subiectele principale (și cele ce-au asigurat succesul) au fost stabilirea unui nivel de impozitare care să convină celor cu situație materială suficient de bună și celor bogați, și promisiunea de reducere a taxelor. Un politician influent, cu o funcție administrativă înaltă și mai mult decât încrezător în sine, povestea cu satisfacție, după alegeri, cum împărțise bani pastorilor bisericilor frecventate de negri pentru ca aceștia să nu-și îndemne enoriașii săraci să voteze. El a negat mai târziu că ar fi făcut tocmai acel lucru cu care se mândrise, o procedură destul de dificilă, dar exercițiul împotriva procesului democratic a fost puțin cam prea evident. Cu toate acestea, instinctul său politic a funcționat corect. Voturile celor săraci sunt suficient de importante pentru ca ei să beneficieze de serviciile publice de care au nevoie, de creșterea veniturilor proprii și pentru a fi instituite acele strategii de ansamblu menite să diminueze sărăcia. Pe scurt, aceste voturi constituie un prim pas către o societate mai bună.

Democrația trebuie să răspundă unor cerințe obligatorii. Este imperios necesar să existe o percepție clară a țelurilor către care este sau ar trebui să fie orientată majoritatea, țeluri care exprimă sau ar trebui să exprime credința acestei majorități și pe care încearcă să le definească acest eseu. Trebuie pus accentul pe un efort organizatoric menit să-i mobilizeze pe alegători și să-i convingă pe legiuitori și pe președinții de state să sprijine aceste idealuri. În ultimul timp, natura și magnitudinea acestor eforturi au devenit extrem de clare.

Banii, opiniile și activismul politic sunt astăzi controlate în mare parte de către cei bogați, de către cei foarte bogați și de interese economice, astfel că spre aceste zone se îndreaptă, inevitabil, majoritatea politicienilor cu vocație. Punctele de vedere și țelurile de urmat exprimate de acești talentați politicieni sunt acceptate apoi ca reprezentând o opinie publică și, fapt semnificativ, sunt astfel prezentate, zi de zi, de către mass-media.

În Statele Unite, Partidul Republican este fățiș de partea celor interesați, a celor cu venituri substanțiale; și tot către această clasă, a celor influenți și prosperi își îndreaptă preferințele și Partidul Democrat, sau cel puțin majoritatea membrilor săi. Rezultatul este un sistem politic bipartid în cadrul căruia ambele forțe reacționează ca strategie și acțiune la nevoile și doleanțele celor favorizați, celor bogați.

Într-o societate perfectă, opiniile politice și influența nu pot fi considerate ca aparținând doar unei părți a populației. În Statele Unite sin-

gura soluție este o participare politică mai activă a celor ce trăiesc cu grija zilei de mâine, și a celor săraci. Iar instrumentul lor trebuie să fie Partidul Democrat, pentru că acesta a fost în trecut rolul său și condiția succesului de care s-a bucurat în rândul alegătorilor. Partidul Democrat a reprezentat, în mod tradițional, interesele păturilor mai puțin favorizate, militând pentru măsuri efective ce trebuiau luate de către stat în favoarea acestora, atunci când se simțea nevoia. A rezistat în același timp și tendințelor exprimate în mod curent de a identifica guvernul cu un mecanism împovărător atunci când îi sprijină pe cei neajutorați, dar nu și atunci când se acordă nevoilor și preferințelor clasei favorizate.

Strategiile „utilitare" sunt cele ce îi atrag, după cum se susține, pe cei bine situați. Săracii nu votează; politicienii precauți cer voturi de la cei bine situați și de la cei bogați. Aceasta ar fi o greșeală politică a Partidului Democrat; cei a căror principală preocupare este de a-și proteja veniturile, capitalul investit și interesele economice vor vota întotdeauna pentru partidul ce-și pune, în modul cel mai manifest, interesele în slujba bunăstării lor materiale. Iar aceștia sunt și au fost întotdeauna Republicanii. Democrații n-au nici un viitor încercând, la un nivel scăzut, să li se substituie.

În Statele Unite nu există posibilitatea ca un nou partid să se constituie și să reușească, deși acest lucru a constituit în trecut speranța unei părți a populației lipsite de anumite privilegii. Un astfel de partid ar fi avut de înfruntat o structură instituționalizată, sistemul bipartid care, timp de mai mult de un secol a reprezentat o componentă stabilă a sistemului de guvernare american. Două partide ce-și apără în prezent ca și în trecut concepțiile politice și acțiunile, vor face în continuare același lucru.

În statele industrializate situația celor defavorizați este, în general, mai bună. Acolo, cea mai mare parte a electoratului se prezintă la urne; ca o reacție uimitor de manifestă la dominația politică a celor avuți, unele țări – Australia, Belgia – au decretat votul obligatoriu. Acesta este un pas înainte față de ceea ce s-a obținut în S.U.A. S-ar putea ca acest lucru să țină de caracterul independent al cetățeanului american, de

dreptul său inalienabil de a putea boicota alegerile. Cu toate acestea, punctul nevralgic al societății ideale nu îl reprezintă democrația, ci o democrație imperfectă. Numai atunci când toți vor vota – cu excepția câtorva excentrici – societatea perfectă își va atinge scopul.

Inevitabil, criticii care au rezistat și acestor ultime pagini vor spune aproape într-un glas că ceea ce s-a scris aici nu este în concordanță cu realitatea actuală. Cei bogați, cei ce vorbesc în numele acestora precum și aliații lor politici, sunt, cu siguranță, cei care conduc. Ei reprezintă realitatea politică, astfel că ei vor fi pentru un viitor previzibil din punctul lor de vedere.

Lucrurile nu stau, neapărat, așa. Să lăsăm să existe o coaliție între cei preocupați, cei compătimitori și cei aflați acum în afara sistemului politic, asociere ce va deschide o perspectivă clară și pe de-a întregul practică societății ideale. Bogații vor rămâne la fel de bogați, cei bine situați, la fel de bine situați, dar săracii se vor integra sistemului politic și social. Doleanțele lor vor fi auzite, ca și celelalte deziderate ale societății perfecte. Cei ce aspiră la funcții publice le vor asculta pentru că și cei săraci vor vota. Așa cum se întâmplă în prezent cu sprijinul social, cu sănătatea publică, cu mediul și, în special, cu forța armată, societatea ideală va eșua dacă democrația va eșua. Beneficiind de o democrație reală, societatea perfectă va izbuti în tot ceea ce va întreprinde, va căpăta chiar acel aspect al *inevitabilității*.